

הסוכנות היהודית
המחלקה להתיישבות
חבל הגליל

תכנית אזורית ליישוב ופיתוח הגולן

שם תיק: תכנית אזורית ליישוב ופיתוח הגולן של
הסוכנות היהודית המחלקה להתיישבות

מזהה פיוז: **א-13/4241**

מזהה פריט: 0013xlc

תאריך הדפסה: 14/08/2017

כתובת 2-10-4-312-3

חטיבה: משרד החקלאות ופיתוח הכפר

תת חטיבה: משרד החקלאות - לשכת סגן השר

שם תיק:

להתיישבות חבל הגליל - תכנית אזורית ליישוב ופיתוח הגולן
הסוכנות היהודית המחלקה

תקופת החומר: 1/1969-1/1969

סימול מקורי:

18/08/2011

א-13 / 4241

מזהה פיוז:

שם תיק: תכנית אזורית ליישוב ופיתוח הגולן של
הסוכנות היהודית המחלקה להתיישבות

מזהה פיוז: **א-13/4241**

מזהה פריט: 0013xlc

תאריך הדפסה: 30/08/2017

כתובת 2-10-4-312-3

11

הסוכנות היהודית
המחלקה להתיישבות
חבל הגליל

תכנית אזורית ליישוב ופיתוח הגולן

אברהם בן דוד
עוזי גדור
מיכאל גלעד
עדנה לרמן
רפאל לרמן
ישראל פריאון

ינואר 1969

לכבוד
ד"ר רענן ויץ
ראש המחלקה להתישבות
הסוכנות היהודית

הנני מתכבד להגיש לך את הצעתנו לפתוח הגולן. תכנית זו שהוכנה בהתאם ליוזמתך מציגה את הגולן על מכלול מרכיביו כמערכת, במסגרתה משתלבים נושאי הפתוח השונים לחטיבה אחת.

ישוב הגולן, מלבד היותו אתגר חלוצי - בדומה להתנחלויות בשאר אזורי הארץ, אזור אזור וזמנו - הוא אף משימת פתוח שיש להעניק לה את חותם תקופתנו. אל אבני היסוד של ההתישבות בעבר - ההתנדבות האישית והחזון - חרבה עלינו להוסיף את הידע והמקצועיות. בשלוב זה, על ההערכות המתחייבות ממנו - אנו רואים את עיקר משימתנו. התכנית האזורית, כביטוי לפיתוח הנכון המתחייב מן הראייה הכוללת, הינה דוגמא לכך.

התכנית הוכנה ע"י צוות הגולן של חבל הגליל, הכולל בתוכו עובדים מקומיים ומומחי חוץ המשולבים בעבודתנו השוטפת. ריכז את המלאכה מתכנן ההתישבות בגולן, מר עוזי גדור, ואתו האדריכלים מיכאל גלעד, עדנה ורפאל לרמן, הכלכלנים אברהם בן-דוד וד"ר ישראל פריאון. האדריכל יהודה דרקסלר הנחה את הצוות בשקול ובעצה.

בטרם נחתמה הועמדה התכנית לבחינה במספר מוסדות, ביניהם: הנהלת המחלקה להתישבות, ועדת ההיגוי לרמת הגולן, המרכז לתכנון ופתוח חקלאי והתישבותי, התנועות ההתישבותיות ועוד. הערותיהם והארותיהם הטביעו חותמם על הנוסח המוגש בזה.

אין ספק שלפנינו תכנית שערכה וחשיבותה - בתחום הרעיוני. הידע שנרכש מאז שוחרר הגולן אינו מלא והשלמתו תגרור בודאי שינויים בפרטים שונים. אך, אף אם ישונה פרט זה או אחר הרי המערך בכללו יוסיף ויתקיים. כיון שקיימת פעילות ועשייה יום יום ושעה שעה, חיונית הבהרת היעד והתאמת מעשי הפתוח אליו.

המוגש בזה הינו בגודל הצעה, שאימרוצה מצריך התייחסות ושפוט במוסדות המתאימים. אסתפק בהדגשה שככל שיוחש תהליך העיון כן ייטב למפקדים על הפתוח, ולאזור שטובתו היא המתבקשת.

בברכה,

מאיר שמיר
מנהל חבל הגליל

הבעת תודה

בהכנת תכנית זאת נעזר הצוות באנשים ובמוסדות, אשר תרמו מי במתן אינפורמציה ונתונים, מי בעצה ומי בניסוח תחום מקצועי מוגדר. מבין הרבים נציין בעיקר את הבאים:

האדריכל יהודה דרקסלר, אשר יעץ והנחה את הצוות בנושאי התכנון הפיסי.

מר נחום מינצקר ומר אליהו וקשל, מומחי מים, אנשי תה"ל, אשר אפשרו לנו להשתמש בנתוני דו"ח הדרולוגי שטרם אושר וראה אור.

מר חיים צבן, מנהל האגף לשימור קרקע במשרד החקלאות, אשר כתב את פרק המרעה המשובץ בתכנית החקלאית.

מר גיורא דורי, רכז תא פיסי בחבל הגליל, שניסח את הפרק המתיחס לקרקעות הגולן.

מר א. גיל, מהנדס מחוז הצפון של מע"צ, אשר באר לצוות את התכניות בתחום תכנון הדרכים בגולן והאזורים הגובלים בו.

אנשי צוותות הסקרים השונים המבוצעים באזור.

רשות שמורות הטבע ומשרד התיירות, שאיפשרו פרסום נתונים ותכניות שטרם ראו אור. חברי הנהלת המחלקה להתיישבות, חברי ועדת ההיגוי לרמת-הגולן, המרכז לתכנון ופיתוח התיישבותי וחקלאי, התנועה ההתיישבותית, שקיימו דיונים מוקדמים בתכנית המוצעת והעירו הערותיהם.

לכולם ולכל אותם שלא פורט בשם, נתונה תודתנו.

המתכננים

תוכן הענינים

מבוא וסיכום תמצית התכנית המוצעת

3

6

הרקע א כללי

16

- ב נתונים פיזיים: 1. גיאומורפולוגיה ונוף
2. אקלים
3. קרקעות הגולן
4. ההידרולוגיה של הגולן

18

21

21

24

התכנית המוצעת

א כללי

26

ב המערכת החקלאית

27

37

49

49

53

ג המערכת התיירית

ד מערכת השרותים

65

67

ה המערך האיזורי המוצע

82

82

1. כללי - הנחות יסוד
2. המערך המוצע

רשימת המפות

מפת שכבות	15 - 16
הגולן עד ולאחר מלחמת ששת הימים	16 - 17
הגולן במערכת הארצית הקיימת	17 - 18
הגולן במערכת הארצית הצפויה	17 - 18
חתכים טופוגרפיים	18 - 19
אזורי נוף ראשיים ואגני ניקוז	19 - 19
פיסיוגרפיה ואקלים	21 - 22
יעודי קרקע	48 - 49
המערכת התיירית	64 - 65
מערך אזורי מוצע	83 - 84
אלטרנטיבת חצור	87 - 88
אלטרנטיבת קונייטרה	87 - 88
אלטרנטיבת יהודיה-סלוקיה	87 - 88

מבוא וסיכום

מאז שוחרר הגולן ביוני 1967 קיימת בו פעילות אינטנסיבית למדי בתחומי הפתוח השונים. מוסדות, תנועות, משרדי ממשלה, מועצות אזוריות וגורמים צבוריים ופרטיים יוזמים תכניות לפתוח והקמת פרויקטים שונים - החל ביישובים עירוניים וכפריים וכלה בשרותי דרכים, מזנונים ותחנות דלק. אף שפעילויות אלה ראויות למלא ההערכה בזכות התרומה שהן נרשאות לפתוחו של האזור והחשת שילובו הכלכלי והמדיני במערכותיה המקבילות של המדינה, הרי יש לחשוש שמא מתוך קדחת העשייה יצאו הרברים בלתי מתואמים וממילא לא ימרצה הפוטנציאל הטמון באזור.

התכנית האזורית המוצעת בזאת באה לענות על הצורך בראיה כוללת של הנושא. דמותו של הגולן המצטיירת ממנה לעת פתוחו המלא היא דמות אזור מיושב, מאוכלס, שוקק חיים ותנועה, המשלב בתוכו יישובים חקלאיים ומרכזי קייט, עיר וכפר, מיעוטים, מפעלי תיירות ותעשייה, מערכות דרכים ושרותים. בתוך המערכת הכללית שמור מקום לכל יזם בתנאי שפעילותו תתאם את קויה הכלליים.

תנאי המיוחדים של האזור מונעים את תכנונו עפ"י איזו סכמה או שיטה מוגדרים. הצורך של תנאים גיאוגרפים מגוונים, גורמים בטחוניים ומדיניים, מתישבים בעלי חתך מגוון ובלתי מקובל הכולל בתוכו בני דור ההמשך של ההתיישבות בישראל בצד עולים מארצות הרוחה, העדר תשתית בסיסית להתיישבות מודרנית וכן העדר מסורת מקומית כלשהי העשויה להבחין ולהשתלב, קיומן של תנועות התיישבות בעלות גוון פוליטי וחברתי מוגדר, בצד מערכות מוניציפליות שאינן חסרות ענין באזור הנדון - כל אלה מקשים ואף מונעים יישום דרכים מקובלות לתכנון כולל, לפחות בשלב ראשוני זה בו אנו עומדים. עיקר תשומת הלב הופנתה ללבון המגמות הטבעיות הקיימות או העתידות להתקיים באזור. הכרת כוניהן, מידת נוקשותן ותחומי גמישותן, חיונית על מנת לכנסן למסגרת אחת התואמת במידה מירבית אף את טובת הכלל. בהעדר הכרה זו עלול המתכנן (מתוך כוונות רצויות דוקא), לנסות לכופף מערך מסויים הנוגד את הנטיות הטבעיות וממילא הינו חסר ממשות.

כבסיס לעבודת התכנון הונחו הנחות היסוד הבאות:

- א. הצורך באכלוס ובפיתוח מירביים כתנאי הכרחי לקביעת עתיד האזור.
- ב. פיתוח המשלב בתוכו תשובות יעילות לשאלות הבטחון.
- ג. הצורך במערך יעיל, בעל בסיס כלכלי, המשחלב ומהווה חלק אינטגרלי במערכת הכלכלית הישראלית.

המערך המוצע מנסה לענות על צרכים אלה. הוא מבוסס על מיצוי המשאבים הטבעיים, ועל שילוב המערכות הכלכליות השונות לחטיבה אחת בעלת קשר אמיץ עם מרכזי הישוב בארץ מחד ועם האזורים הגובלים בגולן מאידך. התשובה לבעיית האיכלוס המירבי תנתן ע"י פיתוח מרכז עירוני אשר יתגבר את מערך היישובים החקלאיים, כלכלתו תבוסס על ענפים נידלתיים כתעשייה ומלאכה, על מתן שירותים אזרחיים בסיסיים לאזור, ועל מתן שירותים מסוימים למערכת הקייט האזורית. המערך הפיסי בכללו, כולל מערכת התחבורה המתוכננת, ישמור על מרחק נאות מן הגבול ובעיוחיו.

אוכלוסיית האזור תגיע לב - 60,000 - 55 נפש. מתוכם: יהודים כ - 50,000 - 45 נפש. אחרים כ - 10,000 נפש.

האוכלוסיה היהודית תתחלק כדלהלן:

בהתישבות חקלאית ומרכזי קייט: כ - 20,000 - 16 נפש
במרכז העירוני האזורי המוצע: כ - 30,000 נפש.

בפיתוח האזור יושקעו כ- 285 מיליון ל"י בענפי ייצור ותשתית:

בחקלאות	כ - 170 מיליון ל"י
בפיתוח מערכת הקייט	כ - 80 מיליון ל"י
בתשתית האזורית	כ - 35 מיליון ל"י

כ - 120 מיליון ל"י נוספות יושקעו בסעיפים צרכניים.

הסכומים הנ"ל אינם כוללים את הכרוך בפיתוח המרכז העירוני האזורי המוצע.

המוגש בזאת אינו בחזקת תכנית מפורטת אלא הצעה רעיונית, ובכך עיקר ערכה. הידע המצוי בידינו בתחומים השונים הנסקרים עתה בגולן אינו שלם וללא ספק יחולו בעתיד שינויים לא מעטים המתייחסים לפרט פלוני ולנושא אלמוני כתוצאה מאינפורמציה נוספת שתושג. יחד עם זאת אין להניח ערעור הבנין בכללו כתוצאה מהשלמת הידע. בעתיד ידרש איפא ערכון שוטף של תכניות המערכות השונות תוך חתירה לפרוט יתר המלווה בבצוע.

פרק הזמן המוצע לבצוע התכנית הוא כ-10 שנים. אף שזהו טווח קצר יחסית סבורים אנו שיש לראות בו תנאי חשוב להצלחה. התפרסות לאורך תקופה ארוכה תפגע בצרכי האוכלוסיה, ברמת הכנסותיה ובתנאי חייה ועלולה לכוון את התהליך כולו לאפיק בלתי רצוי של נחשלות.

קצב הביצוע וקיומו של מתח עשייה מתאים יקבעו ללא ספק את גודל האזור. לפיכך יש להעמיק ולברוק, תוך כדי התחלות של ביצוע, נושאים עקרוניים שונים כבר בשנה-שנתיים הקרובות: מיקום ובנית קבע של ישובים חקלאיים ומרכזי קייט עיקריים; ופיתוח מערכת הכבישים האזורית, ובעיקר צירי התנועה הראשיים.

פעילויות אלה תתחייבנה בכל מערך שהוא, ועם זאת משאירות את נושא המרכז העירוני האזורי פתוח לשיקול וליבון נוספים.

תמצית התכנית המוצעת

הגולן, עפ"י התכנית המוצעת, יהיה אזור מאוכלס אשר יפותח ביחידה אורגנית שלמה. עמוד שדרתו תהיה מערכת דרכים מרכזית
יעילה, הקושרת את חלקי השונים לחטיבה אחת. מערכת זאת בנויה על ציר צפון-דרום המחבר את הגולן אל מרכזי הארץ.
לאורכו יתרכזו ישובי הגולן החקלאיים ומרכזי הקייט. במוקד המערכת תמוקם עיר הגולן.

אוכלוסית האזור תגיע לכ- 55,000 - 60,000 נפש, בכלל זה כ- 10,000 בני מיעוטים, מרביתם דרוזים. כשני שליש מכלל
האוכלוסיה היהודית תתגורר בעיר אם אמנם יוחלט על הקמתה, ויתרה בכפרים החקלאיים ובמרכזי הקייט.

כלכלתה של האוכלוסיה המוצעת תבוסס על משאבים מקומיים ועל כאלה שאינם מחייבים זיקה לאזור, בכלל זה מפעלי תעשיה
ומלאכה; מפעלים אלה יתרכזו בעיר הגולן. תושבי העיר יתפרנסו גם על מתן שירותי תיירות. האוכלוסיה הכפרית תעסוק בענפי
משק המבוססים על נטוי הטבעיים של האזור; החשובים ביניהם הם החקלאות והקייט.

ההתישבות החקלאית

הפוטנציאל החקלאי

מתוך כ-1.2 דונם המצויים בגולן, כ-1458 אלף דונם ראויים להכשרה או לעבוד. שאר השטח ייועד למרעה טבעי, שמורות טבע ואזורי קייט. בכלל זה כ-90 אלף דונם המהווים את משבצת כפרי המיעוטים שבצפון האזור.

שטחי העבוד מצויים בכמה רמות, החל באזור הבטיחה שלחופי הכנרת (200-מ') וכלה בקרקעות עין חור שמצפון לקוניטרה (1000 + מ'). קרוב למחצית השטחים מותכזים בדרום הרמה כיחידה רצופה שגובהה כ-300 - 400 מטר מעל פני הים. יתרם פזורים בכל שאר חלקי הגולן, בגושים שגודלם מאות עד אלפי דונמים.

מקורות המים המצויים או הניתנים לפתוח לצרכי החקלאות כוללים:

- א. מקורות המצויים בסמוך לאזור, לאורך גבולו המערבי הדרומי (כנרת, ירדן, ירמוק)
- ב. מקורות המצויים באזור עצמו, ובמיוחד בחלקיו הגבוהים (על הרמה עצמה).

את הראשונים ניתן לראות כבלתי מוגבלים בכמותם אך שאיבתם אל מרומי הרמה כרוכה בהוצאות ניכרות. האחרונים נאמדים בכ-13 - 14 מיליון מ"ק לשנה, חלקם מי נגר עילי שיאוגמו, מי ברכת-רם שישאבו ויוזרמו לבקעת קוניטרה, ובעיקר מי אקויפר הבזלת המכסה את הרמה.

אקלים הגולן מתייחס לנושא החקלאי במספר נקודות:

- א. המשקעים, שבכל חלקי האזור הינם יציבים ובעלי משמעות חקלאית, וכמותם 450 - 1000 מ"מ לשנה - בהתאם לחלקי האזור השונים.
- ב. טמפרטורות החורף הנוחות בחלקי הגולן הנמוכים בהם נדיר הכפור.
- ג. הטמפרטורות הנמוכות יחסית, האופייניות לחלקי הרמה הגבוהים הן בחורף (שלג) והן בקיץ.

התכנית מבקשת להגיע להתישבות חקלאית מירבית תוך התפרסות מכסימלית על חלקי הגולן השונים ובעיקר על הרמה עצמה. התפרסות זו תרשג ע"י שילוב ענפים "בעלי רחב" כגון מרעה, פלחה, וכן ע"י הגדלת כושר הנשיאה של הרמה בעזרת שילוב המדרונות בתכנית המשקית של הישובים שיוקמו במעלה.

קרי התכנית החקלאית המוצעת

ענפי החקלאות שישולבו בתכנית יהיו כאלה לגביהם קיים באזור יתרון יחסי, בכללם כאלו שלגבי הרחבתם אין כל הגבלות, ואחרים שפתוחם יחייב המתנה עד שימצאו תנאי השוק המתאימים. בקבוצה הראשונה יכללו פירות סובטרופיים, גידולי זרעים, ירקות לייצוא, כותנה, דגניים, בקר לבשר ועוד. בקבוצה השנייה: פירות נשירים, ירקות חורף לשוק פנימי וירקות קיציים.

השוני האקולוגי הרב בין חלקי הגולן השונים יוליד אזורי התמחות בעלי תנאים שישמשו בסיס לתכניות משקיות אופיניות. שלשה אבות טפוס של תכניות משקיות מוצעות:

א. טפוס משק האזור החם - המשתרע בחלקיו הנמוכים של הגולן (עמק הבטחה ומדרונותיה, מדרונות הירדן, אל-חמה

ועוד). כאן יפותח משק מתמחה שבסיסו גידולי ירצוא: פירות סובטרופיים, ירקות חורפיים ופרחים. עונת העיקרית סתיו - חורף, כשבקיץ תשרור הפוגה בפעילות החקלאית. הפוגה זו תנצל לפעילות בתחום הארוך ושרותי התיירות במערכת הקיימת המתרכזת סביב חופי הכנרת.

ב. טיפוס משק דרום הרמה ומרכזה - מתייחס לאזור המצוי על הרמה עצמה אך בחלקיה שגובהם נמוך עד בינוני (300 - 600 מ' מעל פני הים). כאן יפותח משק שבסיסו: משבצת קרקע גדולה יחסית הכוללת שטחי עבוד בבעל ובשלחין, ומרעה טבעי רב ממדים עליו יפותח עדר בקר לבשר. השלחין יכלול כותנה, ירקות לתעשייה וענבי יין. בשטחי הבעל יגודלו תבואות חורף וקיץ וכן כותנה. את תכנית המשק ישלים מטע סובטרופי, שיפותח במדרונות הבטחה - ברחוק מה מן הישוב. מטע זה יאזן את לוח העבודה של הישוב בחדשי החורף.

ג. טפוס משק האזור הקר - בחלקיה העליונים של הרמה (קו גובה 700 מ' מעל פני הים ומעלה). כאן יפותח משק מתמחה בגידולים הנענים לתנאי הקור האופייני לאזור. גידולים אלו כוללים: מטעי נשירים ואגוזים גידולי זרעים ופקעות (תפוחי אדמה לזרעים), ירקות רגישים לחום (חסה, גזר, כרוביים), אשר באזור זה ניתן יהיה לגדלם בעונת הקיץ הבלתי מקובלת, ועוד. ענף בקר לבשר במרעה טבעי, ומטע סובטרופי, ברחוק מה (במדרונות הבטחה), ישלימו את תמונת המשק החקלאי.

ענפים שאינם חקלאיים, כגון שרותי קייט ותעשייה - חקלאית וניטרלית - ישלימו את המערכת הכלכלית של הישובים.

גודל הישוב המוצע: כ-130 - 150 משפחות, מתוכן 100 יחידות משק חקלאיות, כ-15 - 25 יחידות שרותים וכ-20 - 25 יחידות שתעסוקנה בתעשייה או בקייט. פתוח המרכיב האחרון עשוי לאפשר גידול הישובים מעל המסגרת המוצעת. בעיקר אמור הדבר לגבי הקברצים.

מערך ההתיישבות החקלאית

מערך הישובים החקלאיים יכלול 17 - 22 ישובים, מתוכם 13 - 18 על הרמה עצמה ו-4 מדרונות (שניר, מדרונות הירדן, הבטחה). התפתחויות חיוביות בנושא המים יאפשרו הרחבת מספר הישובים במסגרת התחום הנ"ל, ויתכן אף מעבר לו. מתוך המספר הכולל של הישובים כ-8 - 10 יהיו מושבים ויתרם - קברצים. סך הכל כ-2500 יחידות משפחתיות בחקלאות, שרותים קייט ותעשייה.

מעריך השרותים יכלול מספר דרגים: הדרג הכפרי, הדרג הנדס (לגבי גוף ישובים סמוכים), הדרג האזרחי. זה האחרון ישרת את מרבית ישובי האזור (כולל חלק ממרכזי הקיט), להוציא את הקיצונים שביניהם מצפון ומדרום.

הישובים יתרכזו סביב מערכת הדרכים הראשית, החוצה את הגלן לארכו מצפון לדרום, ובכך יבטא מיקומם נוכחות ותפיסת שטח. יחד עם זאת ישמר מרחק סביר מן הגבול ומכל הכרוך בו. סביב מערך הישובים ישתרעו שטחי העבוד והמדינה, שימלאו את הרמה כולה על כל פינותיה.

ההשקעות במערכת החקלאית יסתכמו בכ-240 מיליון ל"י. מתוך סך זה כ-70 מיליון ל"י בתשתית (הכשרת קרקע ומפעלי מים) וכ-170 מיליון - השקעות יצרניות וצרכניות, כולל שירותים אזרחיים. ההשקעה במשפחה ממוצעת תסתכם בכ-75 - 80 אלף ל"י (לא כולל תשתית). מתוך זה כ-30 אלף בסעיף הצרכני וכ-45 - 50 אלף בסעיפים היצרניים.

השקעות אלה תבנה יצור חקלאי כולל שיערכו כ-55 מיליון ל"י לשנה (כ-30 אלף ל"י למשפחה חקלאית). מתוך סך זה כ-1/3 ישאר כהכנסה נקיה לעובד לאחר נכחי הוצאות ההון המושקע במשק (כ-10.000 ל"י למשפחה).

קצב הפתוח -

בדומה לתכנית בכללה מוצע פתוחה של המערכת החקלאית בפרק זמן של 10 שנים. זאת על מנת לענות במהירות על צרכי המתיישבים ורימת חייהם. עכובים בבצוע התהליך עשויים לפגוע בגורם האנושי וממילא בסכויי התכנית כולה. מקביעה זו משתמע לוח זמנים דחוס המצריך השקעות שנתיות יקרות (כ-20 - 25 מיליון ל"י בכל אחת מ-10 השנים הבאות). בשלב הראשון, המוגדר כפרק זמן של שנתיים, יש להגיע ל-15 ישובים (כלומר, 3 נוספים על הקיימים או הנמצאים בשלב הקמה), תוך השקעות המסתכמות ב-50 מיליון ל"י.

תיירות וקייט בגולן

פעילות הנופש והתיירות בגולן התרכז בעיקר בשני אזורים: החרמון וצפון הגולן; חופי הכנרת ודרום הגולן. הפעילויות שתפחתנה תכלולנה נחשאים מגוונים, החל מטיול וביקור ועד לפעילויות המצריכות שהייה ארוכה; התכונות המיוחדות השונות של שני האזורים (גובה, אקלים, טופוגרפיה, מים, שלג) מאפשרות מבחר עשיר של פעילויות, בצרופים הנודרים בדרך כלל במסגרת אזור אחד. הכביש המוצע כעורק התנועה המרכזי (צפון - דרום) של הגולן, יקשור את שני מוקדי הפעילות ויאפשר הפעלת כל האזור כמערכת אחת, כאשר אתרי הבקור ומסלולי הבקור במרכז הרמה ומדרונותיה המערביים משתלבים בה ומשלימים אותה.

המערכת הצפונית

האזור הצפוני הוא הררי, מיוחד מבחינה נופית ואקלימית, ובו שרשרת אתרים היוצרים מערכת אינטנסיבית של נקודות עניין ואפשרויות פעילות. גולת הכותרת של פעילות הנופש והתיירות כאן יהיה ספורט החורף. עונת השלג נמשכת (בגבהים שונים) ובהתאם לטמפרטורות וכמויות המשקעים) בין חודש וחצי ל-4 חודשים. את עונת החורף תשלים עונת קיץ של טיולים הרריים ונופש מסוגים שונים באקלים קריר ונעים. העונה בכללה תמשך כ-8 חודשים - בסיס סביר לפתוח מרכזי פעילות תיירות.

הפעילות באזור תתרכז בשני מוקדים: על מורדות החרמון; ולמרגלותיו.

על מורדות החרמון יוקם מרכז קייט ושרותים בצורת ישוב קבע בן כ-300 משפחות, אשר יתפרנס בעיקר על תיירות. תושביו יפעילו מתקנים הקשורים בספורט החורף על החרמון, ויספקו שרותי תיירות לנופשים ותיירים בתחומי הישוב עצמו; כמו כן יספקו שרותים שונים לישובים הדרוזים. מיקומו המוצע של הישוב בג'ובתא א-זית הוא על גבול אזור ההר הגבוה, בקרבה נוחה לאזורי ספורט החורף וגם לאתרי הבקור השונים במערכת, שהעקריים בהם ברכת-רם וקלעת נמרוד.

ברכת-רם תשומר ותפתח כאתר נוף שמרכיביו העקריים הם המים ונטיעות סביב להם. יפותח השייט באגם ופארק בגדותיו עם מוקד פעילות הכולל שוק פירות דרוזי בגדה הצפונית. קלעת נמרוד הוא חוליה חשובה בשרשרת המבצרים הצלבניים המצויים בארץ, ולמיקומו בנוף ערך רב בפני עצמו. המבצר ישוחזר, תסלל אליו דרך גישה, ובחורשת הזיתים הגדולה שממזרח לו תפתח פעילות עונתית של קייט במאהל וחניון.

אזור מרגלות החרמון מקשר גיאוגפית את צפון הגולן והחרמון עם עמק החולה, ומשמש מעבר ביניהם. מרכזו בבניאס, אשר יפותח כמוקד מערכת פעילויות נופש: יפותחו בו שרותי ביקור, מתקני שהייה לזמן ארוך ושרותי מעבר לתיירות. מערכת הבניאס כוללת גם את תל-דן, החצבני, חלקו הנמוך של ואדי סעיר על מפליו, והמרבצים הסוריים תל-עזזיאית ותל-פזר. כל אלה אתרי ביקור ושהייה קצרה אשר ישולבו במסלולי טיול מקומיים שמרכזם בבניאס או בסיוורים ארוכים שמוצאם וייעדם מחוץ לאזור.

סך הכל המועסקים בענף הקייט באזור הצפוני כ-420 קבועים (מתוכם כ-280 במרכז הקייט בג'ובתא א-זית), ועוד כמספר הזה מועסקים עונתיים. ההשקעות בנחשאתי לטווח של כ-10 שנים תהיינה בסדר גודל של כ-36 מיליון ל"י.

המערכת הדרומית

המייחד את האזור הדרומי הוא אקלימו הנוח בחורף ועונות המעבר; שפת אגם; ומערך צפוף של אתרי בקור קטנים, בעיקרם אתרי נוף ואתרים ארכיאולוגיים. חופי הכנרת יהוו את האלמנט המרכזי בפתוח התיידי של האזור. מוצע להועיד את כל רצועת החוף בין נוקייב לשפך הירדן אל הכנרת לצרכי קייט ותיירות. העונה תמשך כאן כ-6 - 7 חרשים בשנה, ותוארך בעוד 2 - 3 חרשים ע"י פעילויות משלימות שאינן תלויות באקלים. על בסיס תחזית זאת ולאור הבקוש הרב הקיים כבר היום לפעילות לאורך חופי הכנרת מדוע לפתח לאורך החוף מרכזי פעילות עם מתקנים לשהייה ארוכה. תפותחנה פעילויות רחצה, סקי מים, שיט, דיג, חניונים, מאהלים ושרותים הנלווים לכל אלה בכ-5 מרכזי פעילות לאורך החוף: נוקייב/סקופיה; קורסי; עקב; אזור שמורת בצות הבטיחה; שפך הירדן. המרכז בשפך הירדן יהווה פרק מקשר בין פתוח אזור החוף לפתוח המוצע של פארק הירדן, שישתרע מן השפך ועד לגשר בנות-יעקב. בשמורת בצות הבטיחה יקום מרכז לימודי - הדרכתי (בי"ס שדה) אשר יספק גם שרותים שונים למבקרים בשמורה (הדרכה, שיט בביצות, תצפיות בצפורים), נוקייב וסקופיה יפותחו כאחד אחד בשני הקצוות של תוואי רכבת כבל, אשר תגשר על פני הפרשי גובה של כ-450 מ'. קורסי ועקב יהיו מרכזי פעילות החוף והמים. השיט לאורך החופים והקשר הימי בין המרכזים ישלימו וידגישו את שלוב כל הפעילויות במערכת אינטנסיבית רצופה.

חלק אחד של אותה מערכת הם אתרי הבקור הקטנים הפזורים בצפיפות בדרום הגולן. מסלולי טיול ישזרו אותם למערכות שתעלינה את ערכו של כל אחד מהם. תארכנה את משך שהותו של המבקר באזור, ותתרומנה לפתוח מתקני לינה נוספים באזור, דהיינו למקורות תעסוקה נוספים.

מספר המועסקים הקבועים החזוי בענפי התיירות באזור הדרומי יהי כ-550, בעוד כמספר הזה מועסקים עונתיים. ההשקעות באזור בנושא הקייט לטווח של 10 שנים נאמדות בכ-45 מיליון ל"י.

מסלולי טיור וטיולים אזוריים יקשרו את המערכת הצפונית והדרומית. ישולבו בהם גם אתרי הבקור שבמרכז הרמה ובמורדותיה המערביים, כמו תילי הגעש (תל-פרס, תל-שיבן, תל-אבו חנזיר) ואתרים ארכיאולוגיים, כשרידי כפרים ביזנטיים ברפיד או פרג'; אתרי נוף כמו מפלי ואדי ג'לבינה, נחל עורבים, ועוד.

יתרוננו של הגולן בתחום נושא התיירות הנופש הוא הגוון הרב בפעילויות ("מסקי שלג לסקי מים"), ומשך העונה הארוך. השקעות בנושא התיידי יתרמו להפיכתו למקור תעסוקה עיקרי בצד החקלאות, וליצירת מקורות פרנסה שישלימו את מעגל התעסוקה בעונות חקלאיות "מתות". הבקוש הגובר בארץ לנופש והזרימה הגדלה של תיירות חוץ עממית יצדיק השקעות כאלה.

המערך האיזורי.

המערך האזורי המוצע הינו צרוף המערכות השונות, המצויות או העשויות להתפתח באזור, ליחידה מלוכדת ועצמאית; יחידה זאת, שאוכלוסיתה תסתכם בכ-60 - 55 אלף נפש (מתוכם כ-50 - 45 אלף יהודים), תפעל במשולב תוך מתן ביטוי מוחשי וחי למושג "אזור". זה בצד זה יפעלו התישבות חקלאית, מערכות קייט, מערכת שירותים אזורית, תעשייה ומלאכה, מרכז עירוני אזורי יהווה את לב כלל המערכת, וציר תנועה מרכזי הקושר את כל חלקיה - עורק החיים שלה. באמצעות ציר זה גם יתקשר האזור ישירות אל מרכזי הישוב בארץ.

הצרוף המתקבל עונה על השיקולים המתיחסים לאיכלוס מירבי של הגולן, על האספקט הבטחוני המתיחס למיקום הישובים וצירי התנועה, ועל הצורך במערכת כלכלית ארגונית ויעילה שתאפשר פיתוח מלא משאביו של האזור ובכך תתרום למדינה וכלכלתה.

מערך הישובים, מרכזי הקייט ושירותיהם

17-22 ישובים חקלאיים יהודיים יאכלסו את הגולן משניר ועד מבוא-חמה. מהם 9-13 קבוצים, ו-8-9 מושבים. מיקומם - על הציר החוצה את האזור לאורכו (חיספין - מסעדה) ועל הציר המחבר את מרכז הגולן עם מרכז הארץ (יהודה - צמח). משני צירי שרשרת הישובים ישתרעו שטחי העיבוד והמרעה. כל ישובי הגולן להוציא שלושה יתקשרו אל המרכז החקלאיים. בתוואי המהרה סלוקיה שבמרכז הרמה; שלושת האחרים יתחברו למרעצות האזוריות הסמוכות לגולן ולמרכזיהן. מערך שירותים בעל מספר דרגים ישמש את האוכלוסיה הכפרית: החל בדרג הכפרי, דרך המרכז הגושי, וכלה במרכז אזורי דומם אשר ירצמד לעיר האזורית. מערך שירותים זה יענה על הצרכים הצרכניים והיצרניים, ובכלל זה מפעלים לעיבוד התוצרת החקלאית כמשחטה, יקב ועוד. אלה האחרונים ימוקמו במרכז האזורי, אליו תזרום מרבית התוצרת המצרית עיבוד. כאן גם יתרכזו הארגונים הכלכליים, ולכאן ינהרו לצרכי קניות שאינן יום-יומיות.

מלבד התישבות חקלאית יהודית ישתלבו במערך המתוכנן חמשת הכפרים הקיימים בצפון הגולן - ארבעה כפרים דרוזיים ואחד מוסלמי. הללו ימצאו את מרכזם העירוני בקרית-שמונה, כשצרכים יום-יומיים מסוימים עשויים להתמלא בעזרת מרכז הקיט המורחב בג'ובתא - א-זית.

שתי מערכות קייט תפותחנה: הצפונית, הכוללת את החרמון ואת האתרים שבמורדותיו ולמרגלותיו, הדרומית, המשתרעת לאורך חופי הכנרת הכוללת את האתרים הסמוכים אליהם. בכל מערכת - מרכז או מרכזים, אשר יכילו את מפעלי השרות וההארכה. מרכזים אלו יהיו מאוכלסים בכ-600 משפחות קבועות, אשר עיקר תעסוקתן תהיה בענף הקייט ובשרותים. מספר נוסף של משפחות שפרנסתן על הקייט תתגוררנה בעיר האזורית וביושבים החקלאיים. מערכות הקייט תקימנה קשרי גומלין באמצעות ציר התנועה הראשי עקב - מסעדה; ובאמצעות המשכו של ציר זה לצמח - את קשריהן למרכז המדינה.

מרכזי הקייט שבמערכת הדרומית יתקשרו אל מערך השרותים האזורי: המרכז הגושי של מושבי הבטיחה, המרכז האזורי ליד סלוקיה. מרכז המערכת הצפונית (ג'ובתא-א-זית) יהנה משרותיה של קרית-שמונה בדומה לכל ישובי צפון הגולן.

מערכת הדרכים

מערכת זו תקשור את כל חלקי הגולן לחטיבה אחת. ציר מרכזי צפון - דרום יחצה את האזור, יקשור את מערכותיו ולאורכו יתמקמו הישובים. ציר זה יעבור דרך מסעדה - כפר נפת - יהודיה - עקב - צמח. המשכו יקשור את הגולן אל מרכזי הארץ: תל-אביב, ירושלים וחיפה. 2 כבישי משנה רוחביים יקשרו את הגולן אל האזורים השכנים (ולעיר הגולן שתמצא בו) ואל כביש המוצא האזורי (בסביבות כורסי).

קשירת מערכות הקייט זו לזו - כשלאורך ציר הקשר שזורה מערכת הישובים החקלאיים ובמרכזו - המרכז העירוני, תעניק לאזור אופי מגובש. חבורו של האזור אל מרכזי הארץ יעשה בצורה בלתי אמצעית, בתוראי המהווה המשך ישיר לאורך חופי הכנרת המזרחיים של כביש עמק הירדן; וממנו - לעמק בית שאן וואדי ערה מזה, ולהמשך כביש עמק הירדן עד יריחו וירושלים מזה.

עיר הגולן ומרכזים נוספים

במרכז האזור, בסביבות סלוקיה, מקום בו מצטלבים צירי התנועה הראשיים (מסעדה - צמח, וחיספין-סלוקיה) תמוקם עיר הגולן. עיר זו תהווה שילוב של מרכז אזורי ועיר בעלת אופי ניטרלי ובעלת זכות קיום כשלעצמה. כמרכז אזורי היא תשרת את ההתישבות החקלאית שתזרום אליה ב-3 צירים המסתיימים בה: ממסעדה, מעקב ומחיספין. כן תשב על הציר המקשר את מערכות הקייט ותעשה לשילובן. כמרכז אזורי יתרכזו בה שירותים צרכניים ויצרניים תרבותיים וחנוכיים, אך כל אלו אין בהם די כדי לבסס עיר של ממש. משום כך מתחייב פיתוח שהוא לאו דווקא בעל זיקה אזורית: מפעלי תעשייה ומלאכה, שאינם מתבססים על נתוני המקום המיוחדים אך עשויים להתפתח פה כבמקומות אחרים.

בפרק הזמן אליו מתיחסת התכנית יש לשאוף לפיתוח אוכלוסייה עירונית שהקפה כ-30.000 נפש.

אף שמרבית תפקידיו של מרכז עירוני יתמלאו על ידי עיר הגולן, עשויים להשתלב בתמונה מספר מרכזים נוספים. המדובר במרכזים עירוניים השוכנים בקרבת האזור: קרית-שמונה, חצור וטבריה. עיקר תפקידן יהיה בשלבי ההתחלה, בטרם תתבסס העיר החדשה, במידה שתענה על הצרכים; אך אף לאחר מכן יסיפו אלו למלא תפקידים מסויימים עבור הגולן: קרית-שמונה תהווה מרכז לצפון הגולן על ישוביו ומפעליו, טבריה תשתלב בנושא הקייט בהיותה חלק ממערכת הקייט הקשורה בכנרת, חצור תעבד במפעליה תוצרת חקלאית שתגודל בגולן.

המועצות האזוריות הסמוכות לאזור: "הגליל העליון" ו"עמק הירדן" תספחנה אליהן מספר ישובים: שניר ושני קברצי דרום הרמה. זאת בשל מיקומם בקצות האזור ובקרבה אל מרכזיהן, וכן בשל הקרבה שבאופי ישובים אלו וישובי המועצות הנדונות.

שיקולים ואלטרנטיבות

אף שמלבד השקול ומתיחס לאכלוס הגולן חשיבות רבה לפתוחו של מרכז עירוני באזור, נבחנה האפשרות של פתוח מערך החסר מרכז עירוני באזור עצמו, והנשען על מרכזים עירוניים ומצויים מחוץ לגבולותיו. דמיונו של מערך זה מתוארת במפת "אלטרנטיבת חצור": במקומו של אזור כולל ומאוכלס מתקבלת סדרת מקטעים הקשורים כל אחד למרכזו: ישובי צפון הגולן - לקרית שמונה, קברצי מרכז הגולן - לחצור, קברצי דרום הגולן - לצמח, מושבי דרום הגולן - לטבריה ולמרכז עצמאי שיקימו בתוכם.

אף שמבנה זה מתישב עם צרכי הבטחון (המרכזים כולם בתחומי הקו הירוק) ובמידה רבה הינו תואם את כוונתו הזרימה הטבעיים, אין הוא נראה לנו כיון שאינו עונה על הצרכים וממילא ערכו תיאורטי בלבד. המרחקים הנצרכים בין הישובים ומרכזיהם (30-40 ק"מ) המחיצות הטופוגרפיות, השוני באופיים המשקי של ישובי הגולן לבין זה של ישובי האזורים הגבולים, כל אלו יולידו תהליכים שיבקשו לפתור את צרכי האזור בתחומיו הוא, ובהדרגה יכוונו ליצירת מרכז, שראשיתו דומם וסופו מאויש, אשר בשל היותו נוגד את תכנית האב לא יתפתח כפי הרצוי. בשם תהליכים אלו אין אף להניח שאלטרנטיבה זו כרוכה בחסכון של ממש בסעיף ההשקעות, ובסיכום אין זה הפתרון המומלץ.

אם אמנם חיונית עיר בגולן כמרכז אזורי וכגורם מאכלס, חשוב שמיקומה יענה על תפקידה. שאלת אפשרויות מיקום אלטרנטיבות עשויה להתעורר רק לנוכח עובדות בשטח העשויות להיות משקל-נגד לשיקולים תכנוניים. הבולטת ביניהן היא העירה קוניטרה. עיר זו השוכנת בצפון-מזרח הגולן, כ-2 ק"מ מגבול הפסקת האש ובגובה 900 מ' מעל פני הים, שמשה עיר מחוז בהיות הגולן חלק מסוריה. מיקומה תאם תפקיד זה. במערך החדש שנצטר לאחר שחרור האזור אין להניח שתוכל למלא את תפקידה וזאת מן הטעמים הבאים:

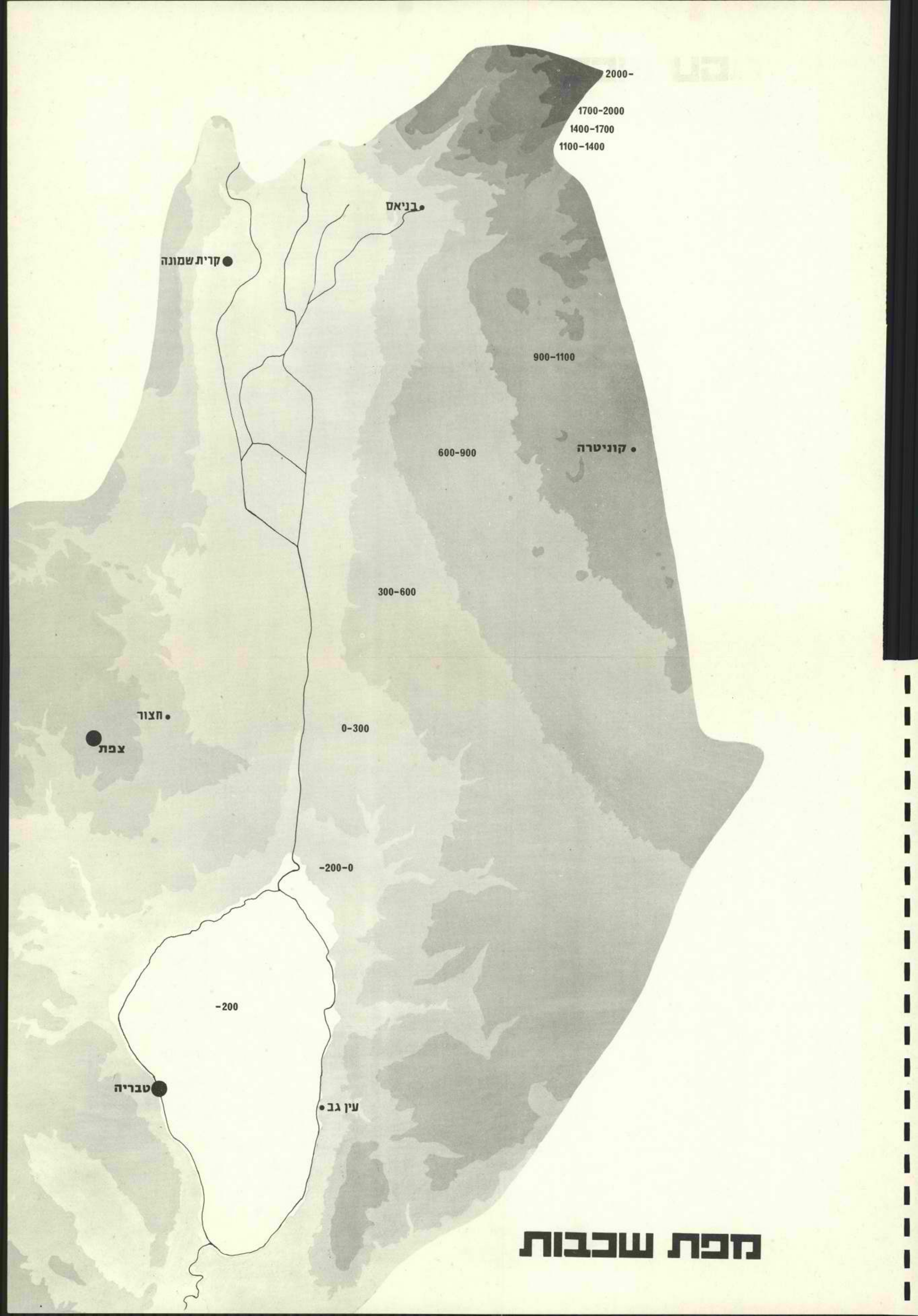
א. טעם בטחוני - קרבתה לגבול בעורף מיקומי הקבע המרצעים עבור הישובים, תמנע פיתוחה ואכלוסה וכן פיתוח מרכז לשירותים ולעבוד תוצרת חקלאית. אין זה מן התכונה לבסס על נקודה הסמוכה לגבול את מוקד המערכת הכלכלית האזורית, יתר על כן משקלו של ענף הקיים בכלכלה האזורית עוד מגביר את רגישות מערכת זו למפגעים בטחוניים.

ב. המבנה האזורי: העיר חייבת להיות מרכז לאזור, וחוליה המקשרת אותו אל מוקדיה הכלכליים של המדינה. ישיבתה של קוניטרה בקצהו המרוחק של האזור, בניגוד לכוונתו הזרימה הטבעיים תמנע ממנה לשמש בתפקיד המרכז המיוחל (ראה מפת "אלטרנטיבת קוניטרה").

ג. ערכה של עיר זו מבחינת הנכסים המצויים בה אף הוא מסופק למדי, בעיקר בהתחשב כקשיים הכרוכים בשיקומה ובהתאמתה לצרכי אוכלוסיה יהודית מודרנית.

הרקע

חפת שכבות

א. כללי:

האזור הנקרא "רמת הגולן" מורכב מחבל הגולן בתוספת הגוש הדרומי-מערבי של מחרדות החרמון. שטחו הכולל מתקרב לכ-1250 קמ"ר; הוא מתרומם מגובה של כ-300 מ' מעל פני הים בדרום הגולן לגובה של כ-1000 מ' מעל פני הים בצפון; ולגובה של כ-2370 מ' מעל פני הים בגוש החרמון שבידינו.

גבולותיו הגאוגרפיים של הגולן ברורים בשלשה כוונים: מצפון מפריד נחל סער בינו לבין גוש החרמון; במערב מהווים את הגבול עמק החולה, בקע הירדן והכנרת; ובדרום - דרום-מזרח - הירמוק והרוקד. הגבול המזרחי פחות חד משמעי מבחינה גיאוגרפית.

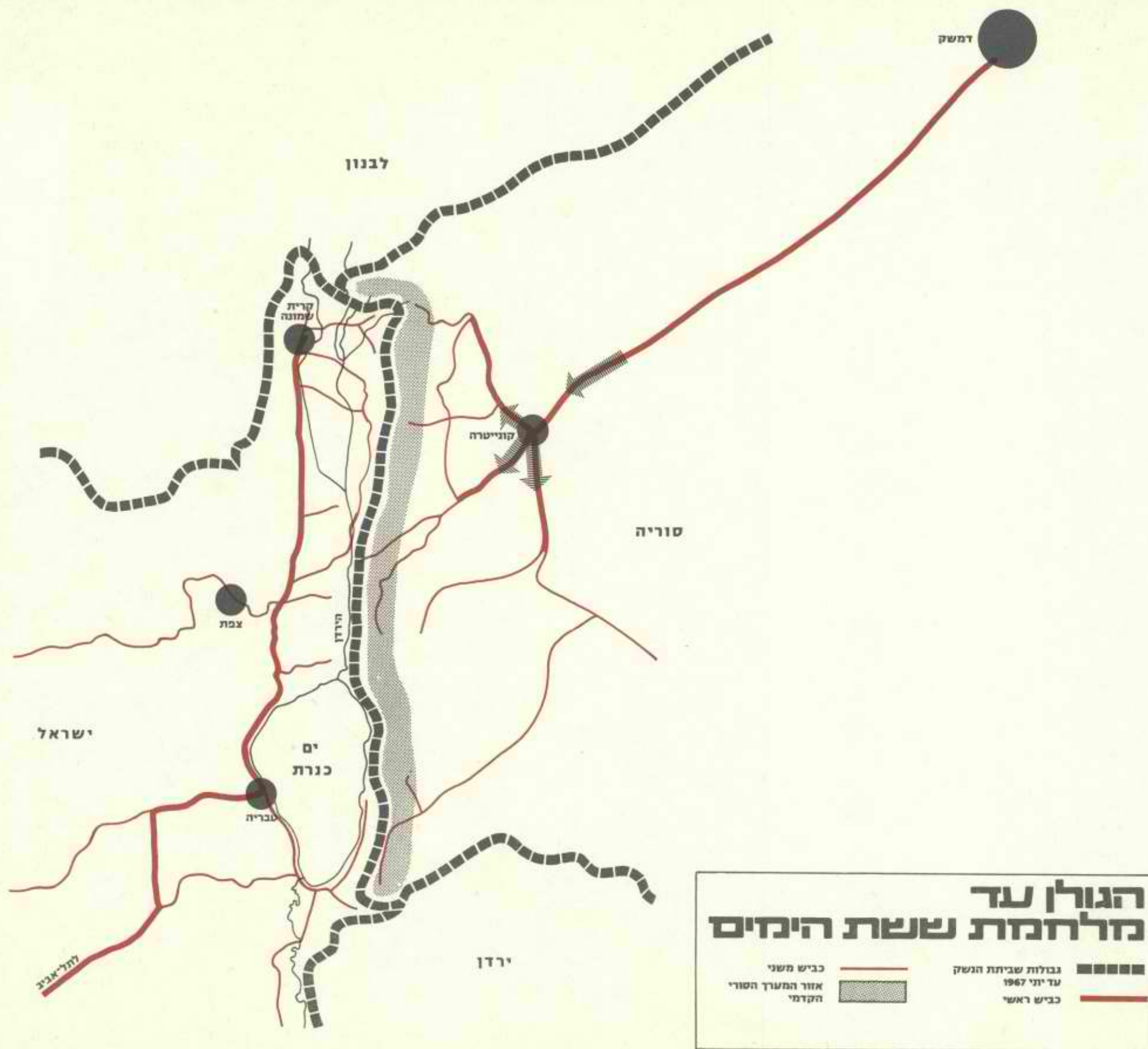
נחל סער משמש גבולו הדרומי של אזור החרמון ומפריד בינו לבין הגולן. זהו הגבול הגאוגרפי היחיד של גוש החרמון שבידינו; גבולותיו האחרים הם פוליטיים - צבאיים.

עד למלחמת ששת הימים היה הגולן מתחם סורי מברצר לאורך 70 הקילומטרים של הגבול עם ישראל, ובעומק של כ-10 ק"מ ומעלה. רשת המוצבים שהרכיבה "מתחם" זה הצבא היושב בהם הוו גורמים מכריעים בעצוב דמותו הפיסית-כלכלית של האזור. חלק ניכר מהאוכלוסיה התפרנס ממתן שירותים ואספקה לצבא; החקלאות תפסה מקום משני במקורות התעסוקה, וזאת גם משום שרק חלק קטן מקרקעות הגולן מתאים לעבוד חקלאי; רבים מתושבי הגולן הסורי אף שרתו שרות פעיל בצבא; מגורי קצינים וחיילים הוו אלמנט חוזר בגוף הכפרים בגולן. מערך המוצבים לאורך החזית עם ישראל השפיע ישירות גם על עיצוב רשת הכבישים האזורית ועל התפתחות העיר המרכזית באזור - קונייטרה.

קונייטרה החלה להתפתח בתחילת המאה ה-20 על צומת הדרכים החשובה שקישרה את פלשתינה עם דמשק, ואת צפון ירדן עם לבנון. מלחמת 1948 קטעה את הקשר בין דמשק לחיפה; גם הקשר לדרום לבנון ירד מערכו בגלל קרבתו לגבול. מכאן ואילך התפתחה קונייטרה כעיר האזורית הראשית בגולן, השוכנת בעורף הקדמי של החזית עם ישראל וקשורה קשר הדוק לעיר הבירה דמשק. הכביש הראשי דמשק - קונייטרה התפצל בקונייטרה למערכת כבישים אזוריים ששרתו את קווי ההגנה הסוריים ואת העיירות וכפרי האספקה בעורף.

מלחמת ששת הימים הפכה את הקערה על פיה, ושיבשה את המבנה היישובי ההגיוני של האזור: מתחמי החזית הסוריים אבדו את ערכם, והושארו עמוק בעורף הישראלי כמרגלים הסטוריים חסרי ערך ממשי; קונייטרה הפכה לנקודת גבול בתוך הקו הישראלי הקדמי - נקודה בסוף דרך במקום נקודת צומת; כפרי הגולן נהרסו וניטשו ברובם. האוכלוסיה המקורית הנוכחית מצטמצמת בריכוז של כ-7000 דרוזים המתגוררים בצפון הרמה ב-4 כפרים, ובכפר עלווי אחד בגבול לבנון.

גם מערכת הדרכים אבדה את משמעותה.

המערכת, כפי שירשנו מהסוויים, בנויה מציר אורכי ראשי (צפון - דרום), ומשלש התקשרויות רוחב ראשיות (מערב - מזרח) אליו.

הציר הארכי מרכב למעשה משלשה קטעים. הקטע האחד מחבר את מסעדה לקונייטרה, ומהווה שריד מהדרך שקשרה את דרום לבנון עם סוריה. הקטע השני מקשר את קונייטרה עם רפיד שעל קו הפסקת האש, והוא שריד מכביש הקשר עם צפון ממלכת ירדן. הקטע האחרון מתחבר אל כביש קונייטרה-רפיד ליד תל-פרס, ומקשר לצומת זאת את דרום הרמה.

לאורכו של ציר זה מתנהלת היום כל התנועה בין דרום הגולן לצפון. חסרונו הראשי הוא בהיותו כביש ארוך בעל פתולים רבים, ועם זאת ללא כל אלטרנטיבה בתוך תחומי הגולן.

אל כביש האורך, המתמשך על פני הרמה עצמה, מתחברים שלשה כבישי רוחב עיקריים המקשרים את הגולן עם הגליל ועמק הירדן: כביש קרית-שמונה-בניאס-מסעדה, העובר לאורך ואדי סער; כביש גשר בנות יעקב-קונייטרה; והדרך העולה לרמה מאל חמה. דרך אל חמה אונסת את הטופוגרפיה כדי להתגבר על הפרש גובה של כ-400 מטר, ולמעשה בלתי ניתנת לשימוש כגישה מרכזית לדרום הרמה. גם היותה חשופה לכיוון רמות הגלעד תורמת לפסילתה כקשר בר קימא. כביש גשר בנות יעקב-קונייטרה הוא שריד הדרך שקשרה את חיפה עם דמשק. הוא מתמשך בשפוע אחיד של כ-2% בין בית המכס העליון הישן (300 + מ') לבין קונייטרה (950 + מ'), בין אגן הניקוז של הכנרת לבין אגן הניקוז של החולה. התוואי הוא בד"כ נוח, מלבד בנקודת המעבר אל הגדה המערבית. כביש זה משמש היום ככניסה הראשית לדרום הרמה ולמרכז.

כביש בניאס-מסעדה עובר בתוואי קשה מעל למדרגת הביניים של ואדי סער. הדרך מפותלת וצרה, והתנועה בה איטית וקשה. זוהי הכניסה העיקרית לצפון הגולן ולאזור החרמון.

מלבד הדרכים הנזכרות קיימת התחלה של כביש אורך נוסף, המתחיל במסעדה ונמשך דרך וסט לכפר נפח. כביש זה, וכביש הרוחב הניצב אליו והמקשר בין מנצורה לקנעבה, שרתו ישירות את מערך ההגנה הסורי לאורך החזית עם ישראל.

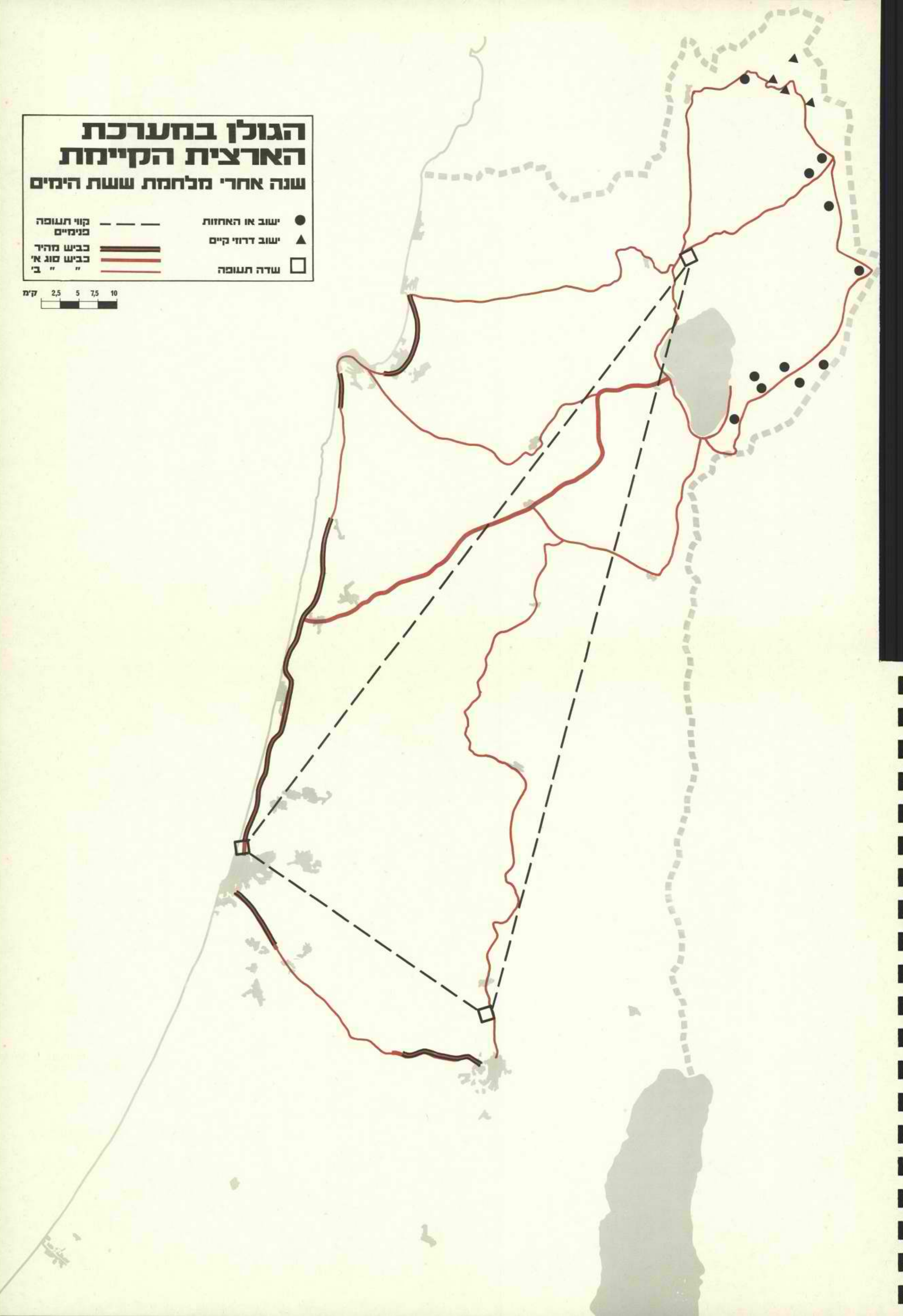
קיימת גם ההתחלה של כביש רוחב נוסף היווה מחושינה ליהודיה בתואי נוח, והנמשך בדרך עפר לאורך השלוחה המתונה מאד שבין ואדי צפא לואדי אל הוא עד לבקעת הבטיחה.

צורת התקשרותו של הגולן אל העורף הישראלי ואל האזורים הגובלים בו אף היא שונה מהאופן בו היה קשור אל סוריה בעבר. את מקום הקירבה הגדולה (60 ק"מ) לעיר הבירה והכביש היחיד אליה, תפסה מערכת התחברויות אל הגליל העליון והתחתון (הנשענת על שלשה מרכזים עירוניים אזוריים: טבריה, חצור-ראש פינה-צפת, וקרית-שמונה); וזיקה אל מרכזי הישוב בארץ הנמצאים בריחוק יחסי מהגולן. האלמנט העיקרי החסר בצורה בולטת במערכת הקימת הוא כביש ראשי שיבטא זיקה זאת.

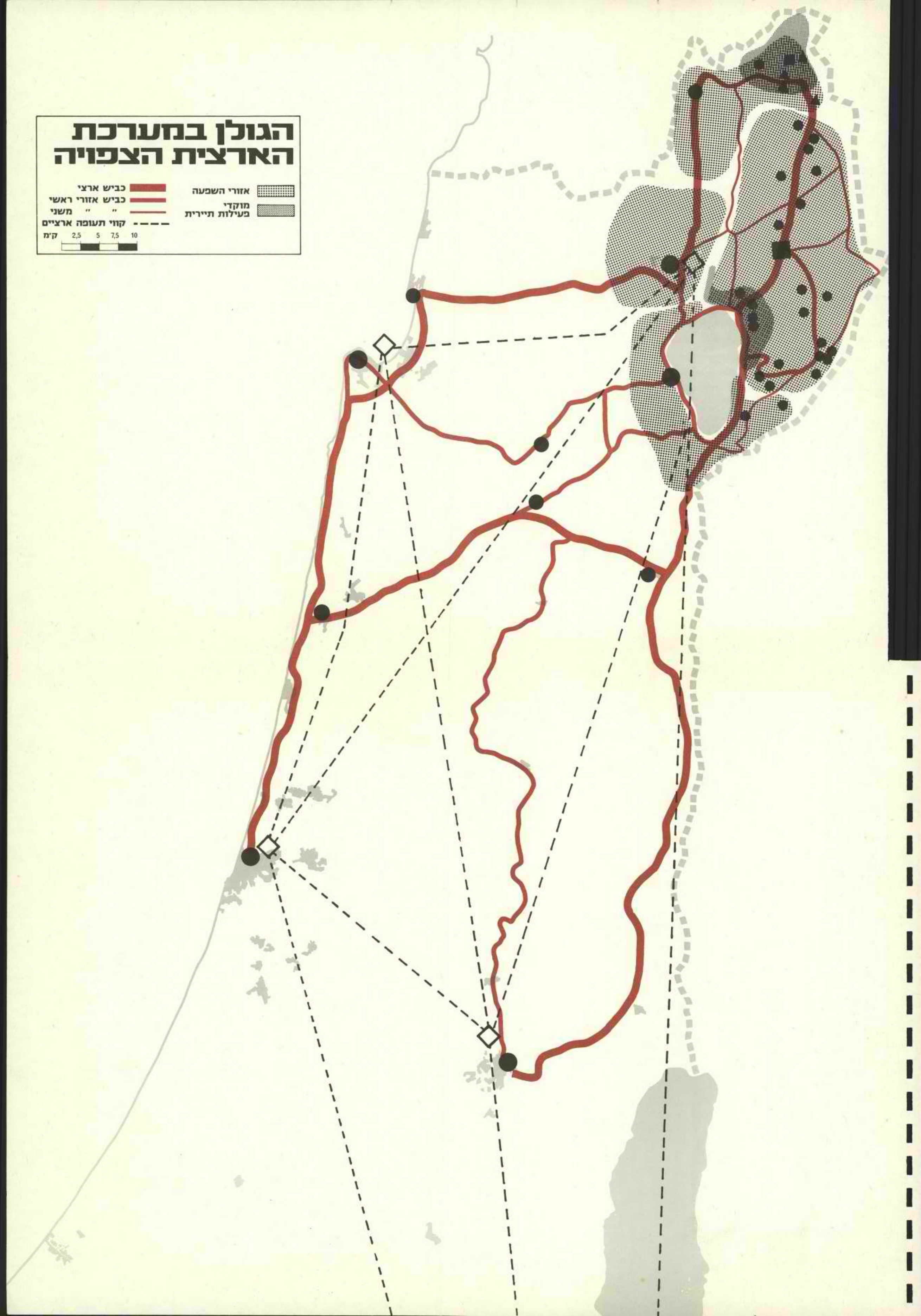
הגולן במערכת הארצית הקיימת

שנה אחרי מלחמת ששת הימים

קווי תעופה פנימיים	---	ישוב או האחזות	●
כביש מהיר	===	ישוב דרוזי קיים	▲
כביש סוג א' " " "	===	שדה תעופה	□

הגולן במערכת הארצית הצפויה

ב נתונים פיזיים:

ו. גיאומורפולוגיה ונוף

השטח המגדר בשם "הגולן" מכיר שתי יחידות גיאוגפיות-נופיות שונות עקירות:

1. רמת הבזלת ומדרונותיה.
2. גוש הררי גירי - החרמון.

הגבול בין שתי היחידות חר וברור ומתמשך לאורך נחל סער, המפריד בין שטחי הגיר הבזלת (במקביל לכביש בניאס-מסעדה).

א. רמת הבזלת

רמת הבזלת שטחה ומשתפעת במחנות (2% בממצע) מצפון מזרח לדרום מערב. גובהה נע בין 1000 מ' בסביבות קוניסרה ו-350 מ' מעל חופי הכנרת. מישורי הרמה מסתיימים במדרונות תלולים היורדים אל עמק החולה. הירדן, חופי הכנרת המזרחיים, הירמזק והרוקד. יוצאים מכלל זה המדרונות היורדים לבקעת הבטיחה החוף הצפון מזרחי של הכנרת. אלה מדרונות מתונים מאוד, המהווים המשך רצוף לשפוע הכללי של הרמה.

להלן תיאור יחידות הנוף העיקריות המרכיבות את הרמה:

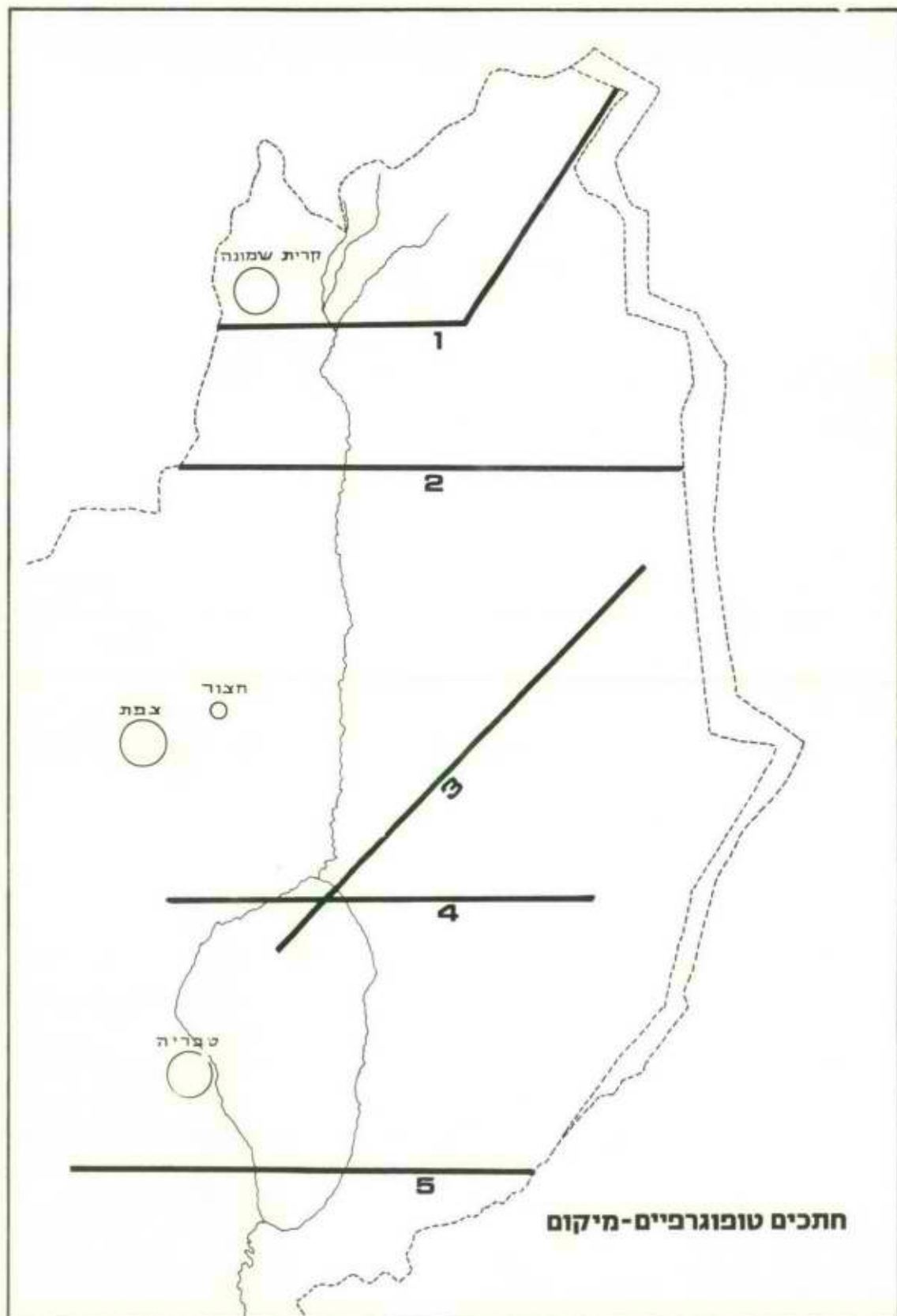
(המושג "יחידת נוף" מתאר צירוף מרכיבים אפייני ומשפיע מטופוגרפיה, מבנה גיאולוגי, אבנויות, קרקע, צומח, שטחי עיבוד).

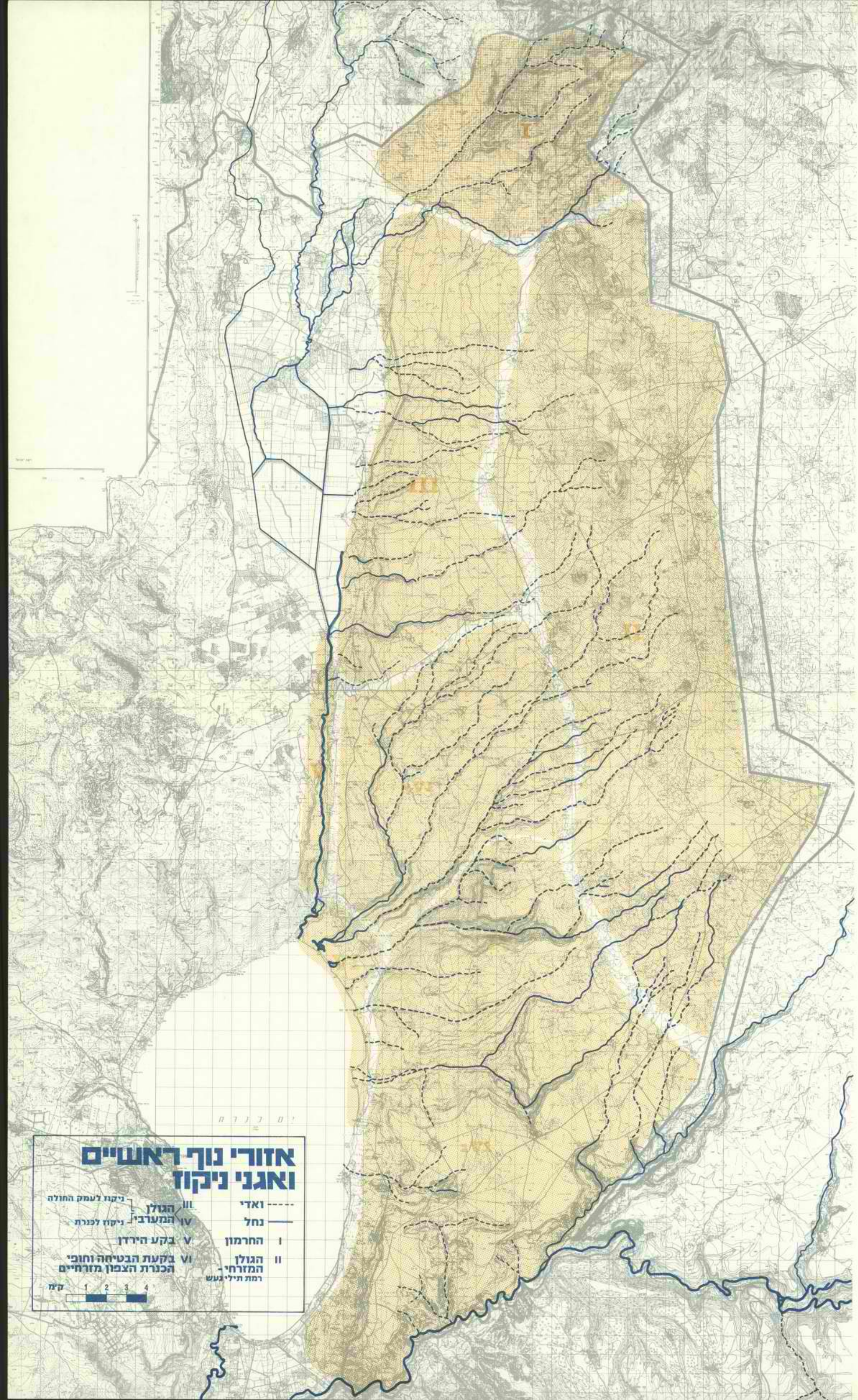
1. אזורי בזלת כהה, מישורים משופעים טרשיים ומסולעים. חלקות קרקע קטנות ביותר מפורזות, בשל עיבודים קודמים - גדרות אבן. הנוף חשוף מצמחיה עצית בד"כ. ערוצי נחלים רדודים אשר הזרימה בהם נמשכת זמן רב בחורף ובאביב. תיאור זה אפייני לשטחים נרחבים על גבי מרכז הרמה וצפונה. קיים גיוון מסוים בתוך השטח המתבטא בדרגת האבניות וגדל שטחי הקרקע. בשטחים בהם קטנה הטרשיות היו יותר חלקות עיבוד וגדרות האבן מהוות אלמנט בולט מאד בנוף.

2. מישורי קרקע כבדה בדרום הגולן. אזורי דרום הרמה מצטיינים בשטחי קרקע עמוקה, כבדה, חומה, היוצרים נוף חקלאי רצוף. בנוף בולטות גבעות בזלת בודדות המתרוממות בתוך המישורים המעובדים, מצטיינות כאבניות וטרשיות רבה.

3. תילי הגעש המופיעים בצורת קונטיים וולקניים ומהווים ציון בולט עיקרי בנוף מרכז וצפון הרמה. התילים

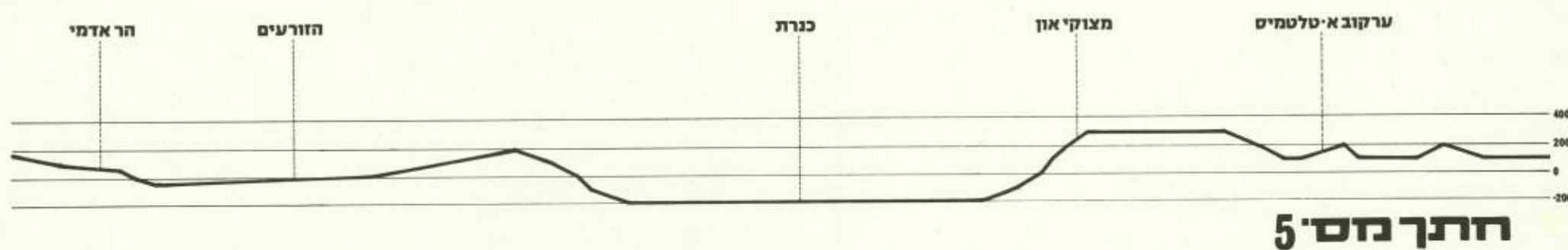
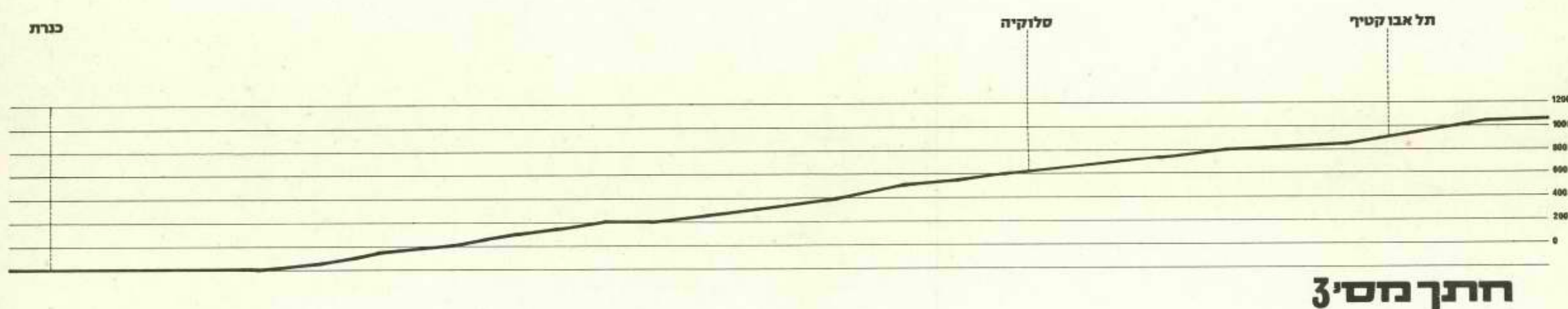
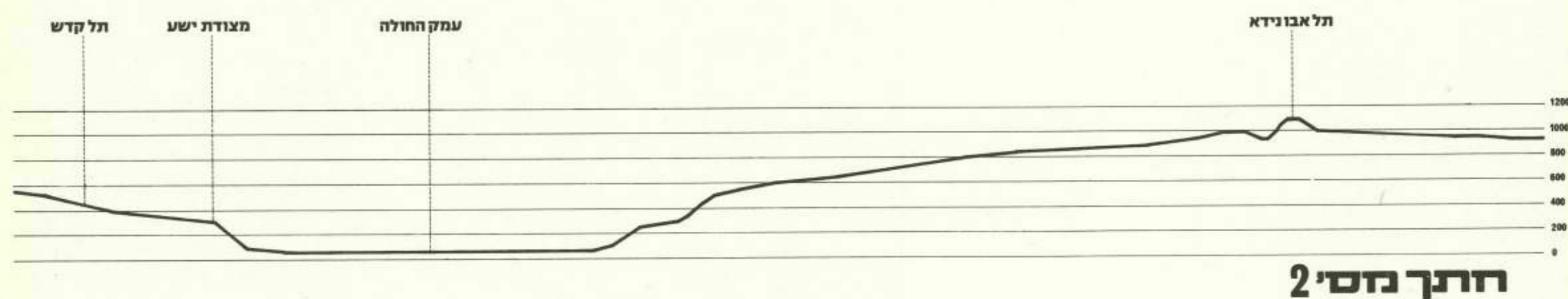
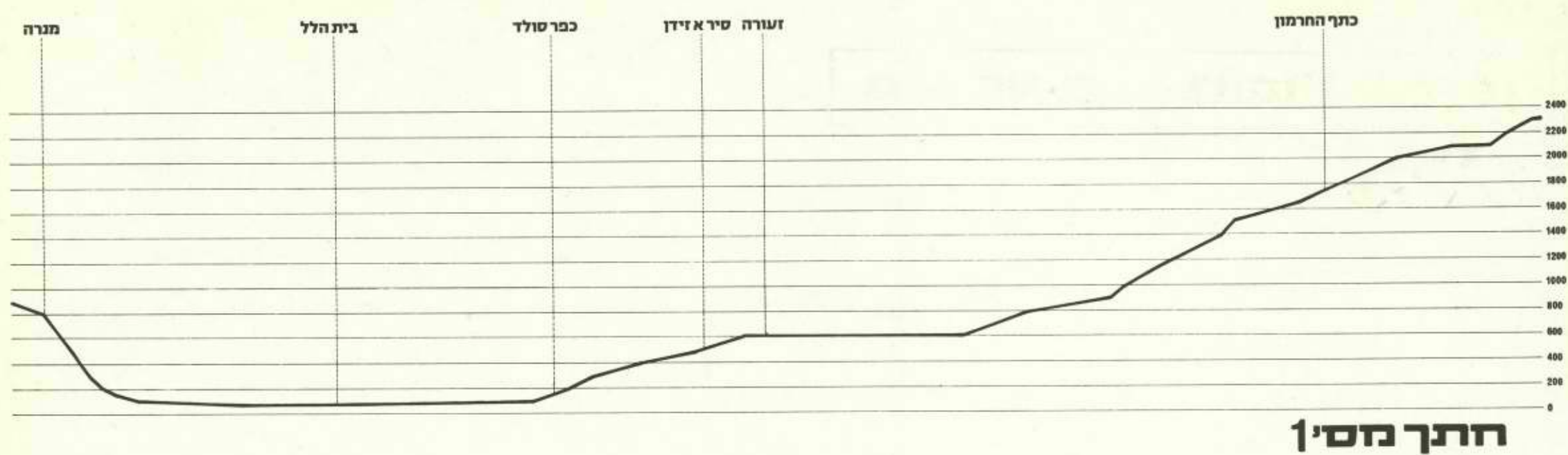

אזורי נוף ראשיים ואגני ניקוז

III הגולן	ואדי
IV המערבי	נחל
V בקעת הירדן	I החרמון
VI בקעת הבטיחה וחוכי הכנרת הצפון מזרחיים	II הגולן המזרחי - רמת תילי געש

ק"מ 1 2 3 4

חתכים טופוגרפיים אפייניים

בניינים טוף בזלתי אדמדם, פריך, בחלקם ניכר עדיין לוע הגעש בצורך מכתש בראש התל, או חלקי מכתש התילים הגבוהים מתרוממים כ-200 מ' מעל מישורי הרמה. חלקם חשופים מצומח עצי וחלקם מכוסים חורש ים תיכוני. בצפון הרמה בוראו שטחי החורש על מדרונות התילים וניטעו כרמי ענבים במקומם. המישור בו נמצאת קוויטרה בנוי ממשקע אגמי בו נרבד סחף דק מתילי הגעש בשכבות דקות.

4. נופי חורש ים תיכוני על שטחי בזלת אבניים: בקבוצה זו נמנים יער מסעדה הירצר יחידת נוף רצופה של חורש ים תיכוני סבוך. אזור ג' ויזה אשר בו שרידי היער יוצרים משבצות סביב חלקות שבורא. וכן שרידי יער המופיעים באזורים שונים, ביחידות קטנות בעיקר בצפון הרמה.

5. המדרונות המערביים של הרמה - מבניאס עד שפך הירדן לכנרת. שפוע המדרונות משתנה לאורך הקטע. השפוע מתמתן בצפון באזור כפר סאלד - בניאס. המדרונות טרשיים ואבניים מאד. חשופים כמעט מצומח עצי. בשל תלילותם מהווים המדרונות מחסום המקשה מאד על העליה מעמק החולה אל הגולן.

6. יער פארק של אלון - יער יהודיה. היער משתרע בשטחי רמת בזלת טרשיים ואבניים מאד.

7. נחלים במדרונות המערביים: בקטע שמיר - גשר בנות יעקב מבותר המדרון המערבי ע"י מערכת נחלים החורצים ערוצים עמוקים בדפן הבזלת. רוב הנחלים זורמים, ובראשית חתירתם נוצרים מפלים. מצוקי הבזלת הכהים והצומח המלווה את אפיקי הזרימה יוצרים יחידות נוף מענינות ומיוחדות.

8. מדרונות הכנרת ומערכת הנחלים היורדים אל הכנרת - מערכת הנחלים דמויות המניפה חורצת ערוצים עמוקים המבטרים את הרמה באזור זה לשלוחות מארכות. מדרונות הערוצים טרשיים, ברובם מופיעים מחשופי גיר בתחתית המדרונות. ראשית הערוצים - מפלים שחלקם זורמים כל השנה. לאורך אפיקי הזרימה צמחית נחלים, חלק מהמדרונות מכוסים חורש ים תיכוני או חלקי יער הפארק של אזור יהודיה. בנחלים הרחבים ובחלק מהמדרונות הפונים לכנרת נחלק המדרון לכמה מדרגות ביניים ועליהן שטחי קרקע עמוקה בחלקות גדולות ורצופות. בין המדרגות קטעי מצוק ומתלולי בזלת או שפכי אבן.

9. בקעת הבטיחה - עמק אלוביאל, חלקו אדמה עמוקה, חלקו מניפות נחלים אבניים, בזלתיות, חלקו שטחי ביצות ומליחות הצפה. בשל שפע המים הזורמים בנחלים ותעלות ההשקאה - צמחיה עבותה כוללת עצים. בעיקרה שרידי שטחי עיבוד, מטעים, שורבי רוח. חוף הכנרת לאורך הבקעה רדוד, ולארכו שטחי ביצה.

10. מדרונות הירמוק והרוקד - בחלקם מדרונות דומים למתאר בקטע 8. גם כאן מופיעים מחשופי גיר בתחתית המדרונות. אך בשל דקות שכבת הבזלת בדרום הגולן מתרומם לעיתים הגיר לגבהים ניכרים במדרון. במדרגות הביניים - שטחי אדמה

עמוקה רציפים. מרבית המדרונות חשופים מצומח עצי להוציא אגן נחל מסעוד אשר בו מופיע יער הפארק של אלון התבור ומשתרע על מדרונותיו ושולי הרמה.

ב. גוש החרמון

בחרמון יש להבחין בין שולי ההר והגוש העיקרי והגבה. בשולי ההר נכללים אזרחי המעבר בין עמק החולה החרמון - אזור נחילה, מדרונות נחל סער - עין קוניה, הגבעות בין ברכת רם לג' ובתא, מגדל שמם, וגבעות הגיר הסוגרות על עמק יעפורי. באזורים אלה שטחי עיבוד נרחבים, בחלקם נבנו כטרסות עיבוד. הגיר מופיע בצורות שונות החל מגיר דולומיטי עד צורות קירטוניות. השטח מכוסה בחלקו חורש ים תיכוני ובחלקו בזה. אזור זה מצטיין בשפע מים וגוון כיחידות הנוף השונות הנצרות בו. ברכת-רם והגבעות הסוגרות עליה, עמק יעפורי - שטחי המטעים ותעלות ההשקאה, אזור הבניאס - מקורותיו ואפיקו השופע צמחית מים עבותה, תל דן ומקורות הדרן, ערוץ החצבאני על מתלוליו וצמחייתו.

גוש החרמון הגבוה מתרומם בצורת רכס מארך, שכוונו הכללי מדרום-מערב לצפון-מזרח. הרכס מתרומם מ-270+ מ' בצפון החולה עד 2814+ מ' בפסגה, המצויה על גבול לבנון וסוריה. הנקודה הגבוהה שבידינו היא 2370+ מ'. חלק החרמון שבידינו נתחם בצפון-מערב ע"י קו פרשת המים העיקרית של החרמון, שהוא גם קו הגבול הנוכחי עם לבנון; ובצפון-מזרח-מזרח ע"י קו הפסקת האש עם סוריה, שהוא קו שרירותי ברובו.

להוציא כמה גבעות בפריפריה, אחיד הגוש העיקרי מבחינת אופי הסלע; בשל עובדה זאת קיים דמיון רב גם במורפולוגיה של השלוחות השונות.

הגוש מבוחר ע"י מערכת ואדיות צרים ועמוקים בזורמים במקביל לקו הרכס העיקרי. הוא העיקרי העובר בשטח בביתור עמוק הוא ואדי עסל. במקביל לו ואדי מער בצפון מערב, מרג' מן, ואדי ג' ובתא, ואדי א-דופן וחלק מואדי סער בדרום מזרח.

בנוסף לכוון ההתרוממות העיקרי כלפי צפון-מזרח, מתרוממים הרכסים שבין האדיות בהדרגה גם בכוון מזרח, כך שרכס "כתף חרמון" הוא למעשה הגבוה ביותר וסוגר על מערכת האדיות והשלוחות שבתוך גוש החרמון.

בשל אחידות הסלע (גיר דולומיטי בשכבות עבות מאד) מדרונות האדיות הם תלולים, אבניים, כמעט ללא מצוקים ובעלי שפוע אחיד ברוב המקרים. המדרונות ואפיקי האדיות הצרים - ללא אדמה.

במרבית שטח החרמון שבידינו קיימות דוליות על גב הרכסים. הדוליות הן גם המקור למעט עמקים קטנים הפזורים באזור - הבולט בהם הוא מרג' מן.

הנוף הכללי המתגלה לעיני המטייל הוא נוף הרדי "רך" יחסית, ללא מצוקים ושברים חריפים. הצמחיה נמוכה ושיחית בחלקי ההר הגבוהים, ושיחית גבוהה בחלקי ההר הנמוכים. שרידי יער, אשר כיסה בעבר את המדרונות הנמוכים מצויים באזור ואדי עסל.

2. אקלים

יש להפריד בין אקלים הגולן לאקלים החרמון.

אקלים הגולן דומה בעיקרו לאקלים הגליל אך מצטיין בתנודות קיצוניות האפייניות לאקלים יבשתי יותר. האזור גבוה יחסית לפני הים ומצטיין לפיכך בטמפרטורות נמוכות וכמות משקעים גדולה. הגולן מתחלק לשני תת-אזורים אקלימיים: דרום הגולן וצפוניו. כמות המשקעים החדשית הממוצעת גדולה יותר בצפון, ואילו בדרום הטמפרטורות המכסימם והמינימום הממוצעות – חדשיות גבוהות יותר (התאור הנ"ל מתבסס בעיקר על נתונים שלא פורסמו, שנמדדו ע"י הסורים בפיק ובקונייטרה בשנים 1961-66). שלשת חדשי הקיץ יוני-יולי-אוגוסט הם חסרי משקעים; המשקעים הרבים ביותר מרוכזים בחדשים דצמבר, ינואר, פברואר ומרץ. הכמות החדשית הממוצעת הגבוהה ביותר בשנים 1931-1960 נמדדה בחודש ינואר (בקונייטרה 218.6 מ"מ"ק ובפיק 110.4 מ"מ). הכמות השנתית הממוצעת מגיעה בקונייטרה לכ-800 מ"מ, ואילו בפיק לכ-450 מ"מ. טמפרטורת המכסימום – היומית – הממוצעת הגבוהה ביותר בשנים 1961-66 בקונייטרה נמדדה בחודש אוגוסט (29.5°C); טמפרטורת המינימום-היומית-הממוצעת הנמוכה ביותר לאותן שנים נמדדה בחודש ינואר (3.1°C). לגבי פיק הטמפרטורות המתאימות הן – 33°C ו- 6.8°C .

אקלים החרמון מושפע ישירות מהיותו הבליטה הטופוגרפית הניכרת ביותר באזור. הדבר מתבטא בטמפרטורות נמוכות ובשלג המהורה תופעה שנתית קבועה.

בתקופת החורף העננות היא בדרך כלל מלאה, ובאזור נחשבות רוחות חזקות; ימים בודדים נדירים, הראות לרוב לקיזה. אקלים הקיץ לעומת זאת קריר ונעים.

3. קרקעות הגולן

(תקציר מסקרתו של מר י. דן ממכון וולקני, סקירה מס' 606).

הגולן הינו רמה בזלתית המשתפלת הדרגתית דרומה ומערבה. מצפון לדרום השתפלות מ-1,000 מ' עד ל-350 מ' לאורך כ-70 ק"מ.

השתפלות מערבה היא חדה והשפוע חזק יותר.

בדרום הרמה לאורך השברים בואדיות הזרמים לכנרת התגלו שכבות הגיר השונות אשר כוסו ע"י הבזלת. שכבות אלה הן של אבן חול, חורר וקרשון.

פִּיסְיוֹגְרַפִּיָּה וְאַקְלִים

קו שלג	● ● ● ● ●
קווי שווי גשם	— — — — —
שטחים. לרוב עמוקים. רצופים. עם אבן או חסרי אבן מעט קירות ופרשים.	⋈ ⋈ ⋈ ⋈ ⋈
שטחים בעומקים שונים. חלקות גדולות עם אבן ביענית וגדולה. קירות ופרשים ביניהן.	+++++
שטחים. לרוב שטחים. חלקות מפוצלות או מרסות אבן קטנה וביענית. הרבה קירות ופרשים.	○ ○ ○ ○ ○
שטחים מרשימים. מפליות קרקע עם אבנים וקירות. לרוב מדרוניים.	
שטחים מסולעים ופרשיים. כיסי קרקע קטנים. לרוב מדרוניים.	∪ ∪ ∪
רצועות מצוקים ומחלולים (חלק תחתון לרוב גירי).	▨ ▨ ▨ ▨ ▨
קונוס וולקני.	▨ ▨ ▨ ▨ ▨

ק"מ 1 2 3 4

ממרכז הגולן ועד צפון נכרים שרידים געשיים בצורת כפות עם לועים געשיים אופייניים. כפות אלה בנויות אפר וולקני המכסה את סביבתן הקרובה (תל אבו-נידה, תל-יוסוף, תל אבו חנזיר וכו') הבזלת באיזורים געשיים אלה היא צעירה יותר.

החרמון הוא כפה של סלעי וורה גיריים.

טפסי קרקעות שונים ותפרצות:

א. קרקעות ים תכונות אדומות (חמרה)

1. טפס קרקע אדומה ים תכונות בזלתית:
מצויה בגולן העליון בגבהים של 800 מ' באזורים שלא סבלו סחיפה.
התפתחותה עג"ב סלעי בזלת ואפר וולקני.
פרט למקומות שבהם התנאים הטופוגרפיים אפשרו הצטברותה של הקרקע הרי בשאר המקומות תנאי הסחיפה הנוחים משאירים סלעים ראבנים בשעור של 70% - 50 מכלל הקרקע.

2. טפס קרקע אדומה ים תכונות על חול:
באזור מסעדה - מג' דל שמש. דומה לחמרה הטיפוסית עם צפוי חרסיתי ברור על פני תלכיד החול. בעומק מעבר הדרגתי לאבן חול נובית.

ב. קרקעות נאזאז חמרה נזאזית:

עג"ב אבן חול בשטחים ע"י מג' דל שמש המעבר מהאופק הראשון לשני הוא ברור וחד כמו"כ בולט ההבדל טקסטורה הגסה ביותר של האופק העליון והדקה ביותר בזה שמתחתיו.

ג. קרקעות חומות ים-תיכונות דקות גרגר:

מצויות בעמקים בין גבעות האפר הוולקני מסחף בלוי של אפר זה. קרקע אופיינית לחלק נכר של עמק קוניטרה הסחף הדק מצוי עג"ב האפר הוולקני הבלוי. השפוע באיזורים אלה הוא לא יותר מ-2% דבר המאפשר התרבות סחף דק זה. באזור זה חלקים נכרים נקיים לחלוטין מאבן.

ד. רנדזינות בהירות:

מראן מקירטון וחור. מצויות במדרונות התלולים היורדים לירמוך ולכנרת וכמו"כ בחלקים בסוימים בחרמון. הקרקעות הן גיריות בנגוד לשאר אדמות הגולן חסרות הגיר.

ה. גרומוסולים:

בעקר חומים כהים בזלתיים בגולן התחתון והמערבי. אופיני לקרקעות הבזלת הישרות והבלתי סחופות באזורי גובה פחות מ- 700 מ'.

כמו"כ מצויות עוד קרקעות כמו פרוטו גרומוסול בזלתי חסר גיר, רגוסול טופי חסר גיר, ליתוסול בזלתי חסר גיר ועוד.

על ההרכב הכימי והמבני של הקרקעות

מתברר שבקרקעות האפר הוולקני הבזלתי הצעיר יש יחס גבוהה בין % החרסית לבין קבול קטיונים חליפים, % המים ברוויה, והמים ההיגרוסקופיים.

עקב מציאותו של מינרל האלופן, אשר מצוי בקרקעות צעירות של אפר וולקני, יש סטייה בשעור האמוני של % החרסית המתקבל במעבדה. מתקבלים ערכים נמוכים מדי בגלל אי פיזורו של מינרל זה בבדיקה מכנית.

בגולן העליון הוותיק לגשמים הרבים יש שטיפה אינטנסיבית הבאה לידי ביטוי בשחרור ברזל הגורם בכמה מקומות לצבע אדום של הקרקע, כמו"כ הוצרות מינרלי קאוליניט אשר קבול הקטיונים שלהם קטן מאד.

קרקעות הגולן חומות למיניהן מצויות באיזורים אשר השטיפה בהם מוגבלת עפ"ר בגלל כמות משקעים קטנה יותר אבל גם ע"י הספקה מתמדת של חומר בליה חדש, נקוז לקוי, או שלוב הגורמים הנ"ל. דרגת הקאוליניזציה משפיעה על תהליכי האילוביזציה הערוב בקרקעות שנצטרו מסלעים בסיסיים או חרסיות. מכיון שהקאולין אינו תופח אינה קיימת תופעת ההסדקות והתפיחה (אחרי יבוש והרטבה) ומתקבל חתך מרקמי ברוד. שונה המצב בקרקעות בהם מצוי מינרל המונטמורילוניט התופח וכתוצאה מהסדקות ותפיחה יש ערוב ונצורים גרומוסולים.

ערכי החומציות בגולן במרכזי הצפוני נעים בין 5.5 - 6.5.

4. ההידרולוגיה של הגולן

בעוד צפון הגולן בנוי סלעי מזוזואיקון וטרצייר תחתון (פאליאוקן ואיאוקן) ומעליהם שכבת הבזלת הוולקנית, חלקו הדרומי של הגולן כולל כשכבת ביניים גם שכבת ניאוגן (טרצייר עליון - מיאוקן ופליאוקן). שכבת הבזלת המכסה על הכל עוביה משתנה מעשרות מטרים בחלקה הדרומי של הרמה (מצוק עין גב) ועד כ-200 מטרים בחלקיה הצפוניים. שכבת בזלת זו שמקורה בזרמי לבה אשר פרצו בסוף הפליאוקן, מורכבת שכבות שכבות - פרי התפרצויות חוזרות ונישנות, שעוביין משתנה ובר"כ בלתי עמוק (מטרים עד עשרות מטרים בורדות). בין שכבות הבזלת פרוסים אופקי בליה תרסתית, שעוביין 2-3 מטרים והן אטימות ובלתי מחלחות.

בתקופה מאוחרת יותר (לאחר הפעילות הוולקנית העיקרית) אירעו תנועות טקטוניות חזקות אשר כתוצאה מהתרוממות והשתפלויות יצרו שברים עמוקים שכוונם אלכסוני: צפון מזרח - דרום מערב.

צרוף זה של שכבות בזלת מרופדות שכבת משקע אטימה המקוטעות בשברים מהווה את הבסיס להשנונינו בדבר פוטנציאל המים בגולן. למעשה מתקבלים 6 אזורים הידרולוגיים מובדלים זה מזה, שצורתן: רצועות רצועות הנמשכות בין קו השבר ממזרח למערב בנטיה כלשהי דרומה. כולם ניזונים מאקויפר שטוח שעומקו עשרות מטרים (עד 30 מטר), ועשרות מעיינות הפזורים בכל חלקיו צצים בכל פעם ששכבת המשקע שבתחתית הבזלת מגיעה למגע עם פני הקרקע.

האזורים ההידרולוגיים הם:

1. גוש החומון ומורדותיו הדרומיים, המוגבל מדרום ע"י קו שבר שתחילתו - דרומית לברכת רם דרך עזית עד להבות הבשן.
2. אזור וסט - כפר נפח הנמשך מקו השבר הנ"ל עד שבר שני העובר דרך סלוקיה - סנבר - תל-אבו-חנזיר.
3. רצועת סינדיאנה שגבולה הדרומי: מעוספיה - תל יוסוף - רזניה. רצועה זו משתפלת בתפנית ניכרת למערב (לכוון הכנרת).
4. גזרת חושניה - תל-יוסף, המוגבלת מדרום בקו חושניה - ואדי צאפה.
5. גזרת חושניה - תל אל פרס, המוגבלת מדרום בקו גוהדר - מזרעת קוניטרה - קרציבה. גיזרה זו שעובי שכבת הבזלת בה בחלקה המזרחי כ-100 מ' נעשית רדודה והולכת ובואריות החוצים את חלקה המערבי נחשף הניאוגן ובו מעיינות שמקורן מחלחול הבזלת (כגון מעיין מוגיהיה).
6. גיזרת הניקח לרוקד.

מלבד האקויפר השטוח עשויים להמצא מים אף באקויפרים עמוקים יותר, אלא שהנושא נמצא בשלב לימוד ראשוני.

הגר העילי: כמות המשקעים האופיינית לגולן, והנעה בין 500 ל-1200 מ"מ לשנה בהתאם לחלקיו השונים, יוצרת גר עילי ניכר. גר זה זורם בעשרות ואדיות ומתנקז אל הירדן, הכנרת והרוקד. בגלל תכונותיהן הבלתי מחלחות של קרקעות הגולן נראה שניתן לאגום כמויות ניכרות ממים אלה בשורת סכרים מצפון עמק קוניטרה ועד אזור חיספין בדרום.

התכנית המוצעת

א כללי

פיתוח הגולן ויישובו הינם צורך מדיני ובטחוני, ודי באלה כדי לחייב עשייה; מאידך ברוח שאף אם המניע לפיתוח הגו פוליטי, עדיף שייעשו הדברים על בסיס כלכלי.

בחינת משאביו הטבעיים של האזור מצביעה על מספר מצומצם של תחומים אפשריים; החשובים ביניהם הם החקלאות והקייט. קשה להצביע על מקורות טבעיים נוספים, העשויים להוות בסיס לקיומה של אוכלוסיה בעלת ממדים. קיימים אמנם מספר נושאים בתחום חמרי הכרייה והמחצבים, העשויים להתפתח בעתיד ולהוות ענף כלכלי (אפר וולקני כיסוד לחמרי בניה קלים, חצץ, חול בניה, חמרי בידוד שיסודם בבזלת); אך קשה בשלב זה לחוות דעה בקשר להיקפם העתיד. ברור גם שאין מדובר במפעלים המקיפים מאות רבות של מועסקים.

אם אמנם נתבשר על הפתעות בתחום זה יהיה זה בנוסף על הקיים, המצטמצם כאמור בתחומי החקלאות והקייט. שני נושאים אלה יידונו להלן בהרחבה.

ב המערכת החקלאית

1. הפוטנציאל לפיתוח חקלאי

א. קרקעות הגולן והתפלגותן ליעדיהן.

שטחו הכולל של הגולן כ-1,200,000 דונם. מכלל זה כ-145,000 דונם (כ-12%) ראויים או עשויים להיות ראויים

לעבוד חקלאי. שאר השטחים נחלקים בין היעדים הבאים (בדונם):

מרעה (כולל שטחי מרעה ושמורה במשולב) 800,000

אזור קייט ושטחי שמורות 110,000

שטחי עבוד ומרעה של אוכלוסיה לא יהודית 90,000

שדות 25,000

שטחי הפקר וספר 30,000

1,055,000

לעבוד ע"י התישבות חדשה 145,000

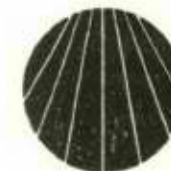
1,200,000 סה"כ

שטחי המרעה הינם המרכיב העיקרי ברשימת היעדים. הם מהווים כשני שליש מן הסך הכולל, אלו הם שטחים שאינם עשויים להפוך לשטחי עבוד בגלל רדידותם. שיעור המרכיב האבני בחתכם, או מבנם הטופוגרפי שאינו ניתן לעבוד, חלקם עשויים להפוך לשטחי עבוד באמצעות הכשרה כבדה ובלתי כלכלית, כשטחי מרעה עשויים הם להיות ענף כלכלי בעל ערך בתנאי שינוצלו כהלכה. חלק מאדמות המרעה (כ-100 אלף דונם) נכלל בקטגוריית שמורות טבע, ובתור שכזה חלות עליו מגבלות שונות. מגבלות אלו עשויות לפגום בערכו אך לא לבטלו כליל.

למעלה מ-100 אלף דונם מוגדרים כשמורות טבע בלעדיות. כאן נכללים מורדות החרמון, תילי הגעש, חופי הכנרת ועוד. למרבית השטחים הללו אין יעוד אלטרנטיבי. אך הגדרתם כשמורות טבע צופנת בחובה פתוח מפעלי קייט ונופש בעלי משמעות כלכלית.

4 כפרים דרוזיים ואחד עלוי, מהווים יחידה מוגדרת המשתרעת על כ-90,000 דונם בצפון הרמה. כפרים אלו המאוכלסים בכ-7,000 נפשות מקיימים חקלאות טיפוסית, שמיעוטה שדות עבוד מפרצלים ומרביתה שטחי מרעה.

כ-55,000 דונם נכללים בסעיפים: שטחי ספר ושאר שטחים שהינם חסרי יעוד. בכלל זה שטחי העיר קוניטרה, בתרונת שונות, מחנות צבא וכו'.

את התמונה סוגרים כ-145,000 דונמים המהוים את פוטנציאל הקרקע, החזוי לעבוד, משניר ועד חמת-גדר, והמהוים את בסיסה של התכנית החקלאית המוצעת.

ב. המרעה הטבעי בגולן

שטחי המרעה בגולן נאמדים ב-800,000 ד', מזה כ-100,000 שטחי שמורות טבע בהם ניתן לשלב רעה.

קיימים הבדלים ניכרים בין האזורים השונים לגבי אופי השטח ואפשרויות ניצולו.

אזור החרמון: בעל ערך נמוך מאד למרעה. אולי ניתן יהיה לנצל באופן חלקי למרעה קיצי של כבשים ועזים נודדות.

שטח האזור כ-50.000 ד'.

האזור הגבוה: מעל 750 מ'. בחרף הצמחיה בו דלה מאד עקב הקור העז שאיננו מאפשר התפתחות צמחים. באביב הצמחיה בינונית ובקיץ תלויה הצמחיה בכמות המים שמסוגלת לאגור הקרקע באתה נקודה. לכן אנו מוצאים תנודות בין צמחית יער (כמו יער מסעדה) המצויה רק בשטחים מצומצמים ביותר, ובין צמחיה ערבית מדברית. נמוכה בגובה ובאיכות המצויה בשטחים רבים אחרים, הדבר גורם לקשי באספקת מזון בין החדשים - אוקטובר למרץ. הפתרון - מזון מוגש או נדירות עדר. הנדידה היא הפתרון הכלכלי.

שטח האזור כ-200.000 ד'.

אזור ביניים:

האזור שגבהו 800 - 200 מ'. אזור מרעה מצוין המהווה כמחצית משטחי הרמה. הצמחיה באזור זה עשבונית עשירה בעלת הרכב מעולה מבחינת המרעה (הרבע - קטניות). במקומות רבים מצויות נביעות מקומיות המשפרות בהרבה את טיב השטח למרעה קיצי. ברוב השטחים הנמוכים, באזור זה, הצמחיה החרפית מוקדמת מאד עקב הטמפרטורות הנחות, והדבר מפחית את התקופה הקריטית מבחינת הזנת העדרים - למינימום.

שטח האזור כ-500,000 ד'.

שולי אזור הביניים:

המורדות התלולים לכוון בקעת הירדן. שטחים אלה מתייבשים מהר מאד באביב. סיבה זאת בתוספת לסיבת המיקוש הרב בשטחים אלה, מפחיתה ערכם לניצול מעשי. המורדות לכוון הכנרת הירמוק,

גם הם בעלי צמחיה רלה, בעיקר במורדות השונים לצד דרום. המדרון בהם חזק מאוד. חלקם יתאים לניצול על ידי צאן ובקר בתנאי אחזקה אקסטנסיבית וחלקם פסולים למרעה מהסבות הנ"ל. בשוליים אלו כ-50.000 ד"ר.

אזור הבטיחה: (ליד צפון מזרח הכנרת) מי התהום גבוהים מאוד ברכ השטח ומרובים באזור זה השטחים הקשים לנקות ולכן כיום לא מתאימים לעבוד. אזור זה יוכל לספק מרעה קיצי עשיר ביותר ויוכל לשמש לחלק מהעדרים למאגר מזון ירוק קיצי. ס"ה כ-10.000 ד"ר.

ערך ייצור של דונם מרעה נאמד בכ-15 לי.

ג. אזורי קייט ושטחי שמורות:

בגולן שטחים ניכרים אשר יעודם העיקרי - שמורות טבע, פינות נוף ואתרי קייט. נתונים טופוגרפיים ואקלימיים מצטרפים כאן לנכסי טבע ומולידים מספר מוקדי משיכה לצבור. המאפשרים ניצול פתוח. החשובים שבהם: החרמון: הר אשר רק חלקו נכלל בגבולו חלק זה משתרע על פני כ-100,000 דונמים, מרביתם מדרונות תלולים ומבותרים המכוסים אבן.

חופי הכנרת: רצועה שרוחבה הממוצע כ-500 מטר ואורכה כ-12 ק"מ, המתרחבת במידה ניכרת בביצות מצדיה והמקיפה אף את שפך הירדן. ס"ה כ-10,000 דונם.

תילי הגעש וברכת-רם כ-10,000 דונם.

סה"כ השטחים הנכללים בקבוצת סוג זו כ-110,000 דונם

על אלו נוספים כ-100,000 דונם, אף הם בעלי ערך כשמורת טבע ופינות קייט, אשר ניתן לראותם אף כשטחי מרעה ובעתיד סביר יהיה לשלב בהם רעה ופתוח לצרכי קייט. בכלל שטחים אלו יערות הרמה (יערות יהודיה, מומסיה וצפורה), והאדיות השונות הנשפכים לירדן ולכנרת.

ד. שטחי עבוד ע"י אוכלוסיה לא יהודית:

השטחים התפוסים כיום ע"י אוכלוסיה לא יהודית מסתכמים בכ-90,000 דונם מרביתם שטחי מרעה וחורש המשמשים בסיס לקיומו של עדר בהיקף של כ-1,000 ראש בקר וכ-3,000 ראש צאן, ומיעוטם שטחי עבוי עונתיים ורב שנתיים.

שטח המטע מגיע לכ-6,000 דונם, מהם כ-2,000 דונם תפוחים, כ-1,000 דונם נשירים אחרים (אפרסקים, שיזפים ועוד) וכ-3,000 דונם כרם בלתי מודלה. כן קיימות חלקות שזיקפן מצומצם של הדרים, תאנים ועוד.

מרבית המטעים הם בתנאי בעל. רובם חד מיניים ומיעוטם בוסתנים מעורבים.

כן מצויים ברמי זיתים שהיקפם כמה מאות דונמים. אף הם בתנאי בעל ובדרך כלל ניטעו במדרונות שאינם טובים לנטיעות אחרות.

גידולי השדר החד שנתיים מצומצמים למדי והיקפם אינו עולה על כ-5,000 דונם, מרביתם גידולי פלחה ומיעוטם ירקות לאספקה עצמית.

סה"כ שטחי עבוד במסגרת אזור בני המיעוטים שאינו יהודי - כ-12,000 דונם.

ה. הקרקעות הראויות לעבוד והתפלגותן:

סך הקרקעות הראויות לעבוד, ואלו שתהיינה ראויות לעבוד לאחר הכשרה שמחירה סביר, מסתכם בכ-145,000 דונם, לפי הפרוט הבא:

דונם 62,500	א. הרמה הדרומית (מדרגה א)
דונם 28,000	ב. הרמה המרכזית (" ב)
דונם 28,000	ג. הרמה הצפונית (" ג)
דונם 23,900	ד. שטחי התחתית והמורדות
3,300	ה. שני ר
דונם 145,700	סה"כ

מתוך סך כולל זה כמחצית כבר עברה סקר יסודי ומפורט. סקר המחצית השניה יושלם בשנת 1969.

א. הרמה הדרומית (מדרגה א)

גבולותיה:

חרבת עיון, דבוסיה וג'בין - בדרום, כפר חרב וסקופיה - במערב, אל-קוציבה - בצפון, עיון חדיר - במזרח.

גובהה בין 300 ו-450 מטר מעל פני הים והיא נמציון ע"י כביש אל-חמה - קוניטרה העושה אותה קלת-גישה.

מצטיינת בעומק ובאבניות נמוכה ועל כן פיתוחה כרוך בהשקעות שאינן כבדות.

הקרקות מצויות בצורת גושים שהיקפם 11,000 - 10,000 ד"כ"א, בשכבות טופוגרפיות ואחרות מונעות את רציפותן.

פרוט הגושים בקבוצת קרקעות זו:

א. גוש חרב	10,000 דונם
ב. גוש סקופיה	7,000
ג. גוש אל-על	5,000
ד. גוש דבוסיה	2,000
ה. גוש יקוצה-ג' בין	11,000
ו. גוש חיתל-אלמה	7,000
ז. גוש נב	6,000
ח. גוש חיספין	6,000
ט. בג' וריה	2,000
י. גוש אל ג' דיה	2,500
יא. גוש אל-קרעייבה	2,000
יב. שונות	2,000
סכ"ה	<u>62,500 דונם</u>

מתוך סך כולל זה מעובדים כיום כ-35,000 ד'.

ב. הרמה המרכזית (מדרגה ב)

מהווה למעשה איזור ביניים בין שטחי התחתית המדרגה העליונה, חלקיה פזורים מאל-קרעייבה בדרום ועד חפר וקנבה בצפון, ומאבו-פילה במערב ועד אל-ג' חדר במזרח. להוציא פינות מוגבלות בהיקפן, גובהה הוא בתחום 350 - 600 מטר מעל פני הים. זוהי הקבוצה הפחות הומוגנית בין קבוצות הקרקע השונות, ובהיותה תחום מפגש של כולן ניתן היה לפצלה ביניהן. הפרדתה כאזור מוגדר נובעת מטעמים לאו דוקא קרקעיים.

קרקעות הרמה המרכזית, עמוקות וכבדות, בדרגת אבניות מתקדמת ועל כן מחייבות בד"כ הכשרה ביטנית עד כבדה.

<u>הגושים העקריים בקבוצה זו הם:</u>	
עמק קוניטרה	7,000 דונם
צורמן	1,000
עין-חורר	4,000
דלוה	3,000
סינדיאנה - חוויחה	6,000
סכיך	4,000
רמסניה	1,000
חל - אל-פרס	2,000
ס"ה	<u>28,000 דונם</u>

בכלל זה כ-7,500 ד' המעובדים כיום.

ד. שטחי תחתית והמורדות

בקטגוריה זו נכללים אדמות עמק הבטיחה ומורדותיו, וכן מדרונות שונים הפזורים בדרום הרמה ולאורך היזון. המשותף לכולן - היותן נמוכות (בין 200 - ו-150 + מטר מעל פני הים) והצטיינותן באקלים חורפי ממוזג. תכונה זו מיחדת אותם מבחינה חקלאית. בד"כ סמוכים שטחים אלו אף למקורות מים (ירדן, ירמוך, כנרת).

<u>הגושים הנכללים בקבוצה זו הם:</u>	
מדרונות דרום הרמה: עין סעד	1,500 דונם
אל-חמה	600
מדרונות סקופיה	300
מדרונות פיק	1,000
מוג'היה	1,800
עדיסה	200
מדרונות הבטיחה: משרפוי - כורסי	<u>5,400 דונם</u>
מזרעת כנף - שיח'עלי	4,300 דונם
חוויחה	2,400
	1,000

מדרונות הבטיחה:	משפוי - כורסי	4,300 דונם
	מזרעת כנף - שיח' עלי	2,400
	חויחה	1,000
	דרורה - משפע	1,600
	חוסנית א-שיח' עלי	1,450
		10,750 דונם
ה ב ט י ח ה:		4,750
מדרונות ג' רבא		3,000
	ס ה" כ	23,000 דונם

מתוך קרקעות אלו מעובדים כיום כ-4,500 דונם.

ה. שניר

משכצת שניר, התחומה בין קרקעות דן ושאר-ישוב, הכפר רג'ר ומשכצת עין-קניה מסתכמת בכ-3,300 דונם לפי הפרוט הבא:

גוש האלונים (מעובד)	1,000 דונם
נחיללה	2,300
ס"ה	3,300 דונם

ו. המים בגולן

הגולן שוכן לארכם של מקורות המים הראשיים של ישראל: הירדן ומקורותיו, הכנרת והירמוך. מקורות אלו, הנהנים מאז כבוש הגולן מבטחון יחסי, עשויים לתרום לצרכי האזור, בתנאי שאמנם יעשה בהם שמוש חיובי, כלומר כלכלי.

יש לזכור שרוב שטחו של האזור מצוי בגובה טופוגרפי ניכר. שאיבת מים מגבהים אלו תייקר את מחירים ויתחייבו איפוא שמושים שיוכלו לכסות מחיר זה. למעשה, ספק אם אמנם מצויים על הרמה, ובעיקר בחלקיה הדרומיים, תנאים שיאפשרו פתוח גידולים שיצדיקו שמוש במים יקרים.

הספקות הקיימים לגבי כדאיות השאיבה אל הרמה עצמה, אינם מתייחסים לאדמות המדרונות ושטחי התחתית. 27.000 הדונמים הקיימים בבטיחה ובמורדותיה, במורדות הירמוק ולאורך הירדן וכן קרקעות משק שניר, ממוקמים בקרבה יחסית למקורות המים ובהפרש טופוגרפי סביר ולפיכך ימצא מחיר הספקת המים אליהם בתחום שאינו קיצוני. יתר על כן תודות ליתרונות

אקולוגיים שונים דוקא מקרקעות אלו ניתן להפיק תמורה גבוהה עבור המים. סביר יהיה איפא לבסס בהן ענפי שלחין בהיקפים מקסימליים, דבר שעשוי להיות כרוך בכמויות מים שתסתכמה ב-18 - 20 מיליון מ³ לשנה.

שאלת פוטנציאל המים על הרמה עצמה טרם מוצתה וללא ספק יתחייבו עוד שנות סקר ומחקר ארוכות. ההערכות בהן ננקוט תהיינה איפא זהירות ביותר ותתיחסנה למקורות הנראים לעין, ואשר מידת מוחשיותן עולה בהרבה על הניתן להגדרה כסכויים.

למעשה מבחינים אנשי המים (*) בין דרגות אחדות של מקורות מים מבחינת זמינותן:

1. מי נגר עילי

2. מים הקשורים באקויפר השטחי המכסה את מרבית שטחי הגולן (**)

3. מי תהום עמוקים

שני הסוגים הראשונים ניתנים להערכות פשוטות למדי, בעוד הסוג האחרון מחייב מחקר יקר וממושך והתשובות הקשורות בו לא תנתנה אלא לאחר זמן. בפרק זה לא הובא מקור זה בחשבון.

מי נגר עילי

כמויות מי הנגר העילי הניתנות לאגום שנתי, נאמדות בכ-5,6 מיליון מ³, מהן כ-3,5 מיליון מ³ (כלומר כ-50%) ינצלו ממש (לאחר הפסדי חלחול והתאיידות). מים אלו יאגרו ב-6 - 7 סכרים שהחשובים ביניהם הם: סכר קוניטרה, עין-ורדה, בג'וריה, חזן ודלוה.

חשוב כמויות המים שיאוגמו התייחס למקדמים נמוכים יחסית (הנגר העילי חושב לפי 5%). למעשה, אין קושי לענות על צרכי אגום גדולים יותר אם יתברר שהמקדמים בהם נקטנו הינם צנתיים מבמצאות.

(*) סקירה זו הינה תמצית דיון פנימי שהתקיים על דו"ח בנושא הפוטנציאל המים בגולן, אשר נערך ביחידת הפרוייקטים במחוז הצפון של תה"ל. הדו"ח טרם אושר ותודתו נתונה לנ. מינצקר ולא. וקשל על שאפשרו לנו להיות בדיון ולהשתמש בנתונים המובאים, על אף כל ההסתייגויות החייבות להתלוות לנתונים אלו.
(**) ראה: ההידרולוגיה של הגולן.

מי האקיפר השטחי

האקיפר השטחי המצוי בגולן קשור בשכבת בזלת עליונה המבודדת משכבות הבזלת שמתחתיה על ידי אופק בליה חרסית שאינו חדיר. כבוא אופק זה במגע עם פני הקרקע נוצרים מעינות, הפזורים לכל ארכו של הגולן. למעשה מהווה אקיפר זה את מקור המים הפשוט והברור ביותר המצוי בגולן. חשובים זהירים ביותר מעריכים את כמות המים שניתן להפיק ממנו ב-8 - 9 מיליון מ³, לפי הפרוט הבא:

כמות המים (באלפי מ³ לשנה)

300
3,000
750
1,200
2,000
<u>1,250</u>
<u>8,500</u>

ס"ה כללי

האזור ההידרולוגי

1. מורדות התרמון הדרומיים
2. אזור סוכך - כפר נפה - חפר
3. רצועת סינדיאנה
4. גזרת חושניה - תל-יוסף
5. גזרת חושניה - תל-אל-פרס
6. גזרת הנקח לרוקד;
א. רפיד - בוטמיה 350
ב. ג'וחד - בסה 650
ג. ג'בין 250

על שני מקורות אלו יש להוסיף את מי בריכת רם שיוזרמו לאזור קוניטרה, ואשר לפי הערכות זהירות יסתכמו בכ-1,5 מיליון מ³ לשנה.

סכום

3,5	(במיליוני מ ³ לשנה) אגמים עיליים
8,5	אקיפר שטוח
<u>1,5</u>	ברכת רם
<u>13,5</u>	ס"ה

לא נכללו בחשובינו מי האקוויפר של עמק קוניטרה (כ-300 - 400 אלף מ' לשנה) כיון שספק אם יעמדו לרשות הפתוח החקלאי, וכן מי תהום עמוקים אשר לגביהם קיימת אופטימיות רבה דוקא בשטחים הסמוכים לאפיק הירמוך. כן התעלמנו ממעינות הטאוגן המתגלים בואדיות היורדים לבטיחה, (דוגמת מעין מוגה'יה) כיון שהללו מתייחסים לשטחים הניתנים לפתרון באמצעות מי כנרת או ירדן, (כלומר חשיבותם אינה מהותית על אף ערכם הכלכלי)

הקרקע ומקורות המים

כ-2/3 מפותנציאל המים המפורט לעיל מצויים בחלקם הצפוני של הרמה וכ-1/3 - בחלקה הדרומי (כשקו חושניה - סלוקיה - יהודיה מהווה גבול בין הצפון הדרום). חלוקת השטחים בהתאם, מציגה תמונה הפוכה: כ-40,000 ד' בחלקה הצפוני של הרמה, וכ-80,000 ד' - בדרומה. התפרסות זו של גורמי היצור מחייבת התייחסות מתאימה מתוכניות המשק לשני האזורים. האזור הצפוני יהיה אינטנסיבי יותר, אך אף בהיותו מוגדר כאינטנסיבי אין כמויות המים המצויות בו עשויות לענות אלא על כמות מקרקעותיו. אחוז הקרקע המושקה באזור הדרומי יהיה נמוך יותר, כללית ניתן לקבוע שאין קושי להשתמש בכל מקור מים המצוי בגולן להשקאת קרקעות סמוכות לו.

ז. האקלים

אקלים הגולן מן האספקט החקלאי שלו כולל שלושה מרכיבים עיקריים:

א. המישקעים

כל אזור הגולן הינו אזור בעל משקעים יציבים ובכמות בעלת משמעות חקלאית. קיימת קורלציה בין גובה השטח וכמות משקעיו, כך מגיעה כמות הגשמים בדרום הרמה (ובגובה 350 - 300 מטר מעל פני הים) לכ-450 - 500 מ"מ, במרכזה (שגובהו 500 - 600 מטר) לכ-600 מ"מ ובחלקיה הצפוניים הגבוהים יחסית (1,000 - 700 מטר) ל-800 - 1,000 מ"מ לשנה.

אף בעמק הבטיחה ובמדרונות השונים הנמוכים יחסית אין כמות המשקעים השנתית נופלת מ-300 מ"מ לשנה ובד"כ עיקר המשקעים בחודשים נובמבר - מרץ, ושיאם בדצמבר - פברואר.

ב. טמפרטורות החורף בחלקי הגולן הנמוכים

האזור כולל את עמק הבטיחה ומורדותיו, מורדות דרום הרמה לכוון ואדי סמק, ואדי פיק הירמוך והירדן, זהו איזור המצטין בחורף בעל טמפרטורות ממוזגות, הכפוף נדיר בו.

1. טמפרטורות חלקי הגולן הגבוהים

בכלל זה כל אותן קרקעות שגובהן כ-700 מטר ומעלה מעל פני הים והכוללות את אזור קוניטרה, וסט וסוכיך, סינדיאנה, רמסניה וסביכות תל אל-פרס. טמפרטורות האזור נמוכות יחסית. בחורף מתבטא הדבר אף בשלג בפרקי זמן אלו או אחרים, בקביעות בין שנחית. בקיץ מתקבל מזג אויר ממוזג המאפשר פתוח גדולים שאינם סובלים חום.

יש חשיבות חקלאית הן לקור החורפי והן לקרירות הקיצי, דבר שיתבטא בתכניתנו.

2. קווי התכנית החקלאית המוצעת

א. ההנחות שביסוד התכנית:

ביסוד התכנית המוצעת מספר הנחות והן:

א. בסיס כלכלי: אף שפתוחו של הגולן נובע בראש ובראשונה מהצדקות בטחוניות ופוליטיות הונח ביסוד תכניתנו הצורך ברווחיות במישור הנוגע למתישב תוך שאיפה להגיע למערכת יצור אשר תתרום לכלכלתה של המדינה.

ב. התאמה לאופי הישוב:

הישובים בגולן יהיו בעלי מבנים אירגוניים שונים: קבוצים, מושבים ואף מושבים שיתופיים. לכך משמעות מבחינת אופי היצור וארגונו.

ג. איכלוס מירבי:

מטרת התכנית להגיע לאוכלוסיה יהודית מכסימלית בגולן, זאת במסגרת שאר ההנחות. איכלוס זה יתבטא הן במספר מוחלט של תושבים והן במערכת אשר תבטא שטח והתפרסות מכסימלית על חלקי הגולן השונים.

ד. שילובם של ענפי משק בלתי חקלאיים:

כגון תעשייה ומפעלי קיט. המדובר הן בתעשייה בעלת זיקה לחקלאות והן בתעשייה ניטרלית (בעיקר בהתישבות הקיבוצית). מפעלי קיט ושרותי דרכים ישתלבו הן בתכנית המשק המושבי והן בזו של המשק הקיבוצי.

ב. ענפי הייצור מול התכנון הארצי:

סקירת חקלאותה של ישראל מצביעה על מצב של רוויה במרבית ענפי המשק, ומאידך – ענפים כדודים בלבד בהם אפשרית ואף רצויה הרחבה. בין ענפי המשק הסגורים בחומת מכסות יצור: מרבית מרכיבי ענף הלול, רפת החלב, ענף הירקות לשוק מקומי טרי, מטע הנשירים והבנות. כל אלו אינם ניתנים לתשבוץ בתכנית לפתוח האזור, כיון שאין שווקים עבור תוצרתם. מגבלת ענפי הייצור מותירה אותנו בתחום צר, יחסית, של גדולים הניתנים עדיין להרחבה, וממילא לפתוח בגולן. החשובים ביניהם הם:

א. גידולי יצוא טרי: ירקות: (פלפל, קשואים, חצילים, ארטישוק, חסה, בצל, שום ואחרים).

זרעים: זרעי ירקות, גידולי תעשייה ומספוא.

פירות: סוכרופיים.

פרחים: ורדים, סייפנים ועוד.

ב. גידולי יצוא מעובד: ירקות: (עגבניות, פלפל, שעועית, תירס ועוד).

גידולי שדה: (כותנה).

פירות: (ענבי-יין).

ג. גידולים המחליפים יבוא: גרעיני דגניים, בקר לבשר, תפוזי א לזרעים, אגוזים.

פתוחם של גידולים אלו ישתלב היטב במשק החקלאי הישראלי ויתרום לכלכלת המדינה. מלבד הללו יתכן ובעתיד ניתן יהיה לשלב במערכת הייצור של הגולן גידולים שונים עבורם קיימים באזור זה יתרונות טבעיים, אך כיום אין אפשרות להרחיבם בגלל הרוויה האופיינית להם בחקלאות הישראלית. בעתיד יתכן והרחבתם תתאפשר עקב צמצומים באזורים שונים והרחבת הבקוש.

ג. גידול הכפר וטובה ההכנסות:

נחש גידול הכפרים הינו מורכב ומשמש עילה לסימפוזיונים וליבונים זה שנים. עיקר הוויכוח היא בתחום המושבים, ושאלת הממדים מתיחסת לבעיית השרותים למיניהם האוכלוסיה המינימלית הנדרשת על מנת לפתחם. אנו הנחנו בתכנית זו מימד סטנדרטי שאין בו חדשנות, ואילו את שאלת האוכלוסיה המינימלית המסוגלת לשאת בשרותים ברמה מניחה את הדעת אנו מציעים לפתור ע"י צרופם של 2 - 4 כפרים לחטיבה אחת שתתפתח בשרותיה. ההצעה היא איפא להצמיד מספר כפרים, הומוגניים מבחינת אופי ההתישבות והתנועה שמאחריהם, ואשר יתכן ובעתיד אף תרחיק לכת במידת המיזוג שבתוכה.

התיחסנו לכפר שממדיו: 100 יחידות משק חקלאיות (100 משפחות שעיסוקן ופרנסתן על חקלאות). אל אוכלוסיה זו יצטרפו משפחות שעיסוקן במתן שרותים ובהפעלת מפעלי עזר למיניהם (כולל מפעלים לאריזה ועבוד תוצרת). בהתאם לחישובינו יוסיפו אלו בין 15 - ל-25 משפחות לשוב. כן הנחנו תוספת של 25 - 20 משפחות לשוב אשר יתפרנסו מתעשייה ומקייט.

סכום:

אוכלוסית משק קברצי ממוצע - 150 משפחות
אוכלוסית משק מושבי ממוצע - 135 - 125 משפחות.
אוכלוסית ריכוז מושבים (2 - 4 ישובים) - 250 - 500 משפחות.

לשאלת גובה הכנסותיה של משפחה חקלאית השלכה על גודל האוכלוסיה בגולן. נקטנו במספר של 10.000 לשנה הכנסה נקיה ("יתרה להכנסה נקיה וכלליות", כלומר הסך הנשאר כתמורה לעבודת המשפחה לאחר ניכוי הוצאות ייצור והוצאות הון השקעה יצרני).

ד. המבנה האירגוני + תנועתי:

ההתיישבות בגולן מתבצעת ע"י מספר תנועות התיישבותיות חלקן קיבוציות וחלקן מושביות. לעובדה זו השפעה רבה על מערך הישובים. הנטיה היא להגיע לריכוז ישובים בני אותה תנועה, במספר שאינו נופל ממינימום מוגדר. לכך נימוקים הקשורים בהערכת השרותים עבור הישובים הללו ובעיקר אותם שרותים בעלי אספקט אידיאולוגי וחברתי (חנוך) דוגמאות לכך: שאלת החנוך בהתיישבות הקיבוצית על הרכבה התנועתי, החנוך ושרותי הבידור והתרבות בישובים הדתיים, שרותי צריכה בהתיישבות המושבית, ארגוני קניות קברציים ומושביים ועוד.

כיוון שקיימות כבר התחלות שונות יזם דתישבות, המוגדרות היטב מבחינה תנועתית, ניתן לומר שעל בסיס הקריטריון של ריכוזי מינימום ישובים בני אותה תנועה - כבר עתה נקבעה ההשתייכות התנועתית של מרבית ישובי הרמה העתידים לקום.

ה. איזורי התמחות וטיפוסי משקים:

השוני הרב בין חלקי הגולן השונים, מבחינה טופוגרפית ואקלימית, מוליד אפשרויות מגוונות ביותר של אזורים בעלי אופי משקי מיוחד, התואם את תנאיהם הטבעיים. קיימים לפחות 3 אבות טיפוס, התואמים מדרגות שונות בסולם שבסיסו - הבטיחה (-200) וקודקודו עין-חור (1000+). ביניהם - וריאציות שונות הנובעות מאופי הישוב (קברץ, מושב), כמות המים המצויה לו, ותנאים ספציפיים אחרים.

כאן תשתלב שאלת איכלוס הרמה. כידוע אופיינים לגולן שטחי קרקע רחבים ומקורות מים מצומצמים – על הרמה עצמה, וכנגדם שטחי מדרונות ועמקים נמוכים, מוגבלים אמנם בהקפם, אך סמיכותם למקורות מים "בלתי מוגבלים", ותנאי האקלים המיוחדים, עושים אותם למקור יצור והכנסות מעבר לממדיהם הפיסיים. ניתן היה איפא לגבש תכנית אשר תציע אוכלוסיה צפופה בשטחי התחתית, ודלילה – על הרמה עצמה, במצב שאולי היה עונה על הממד הכמותי של שאלת איכלוס הגולן אך לא על מימדה האיכותי. התכנית המוצעת על ידינו באה להוסיף על הנחת היסוד המחייבת איכלוס מירבי של הגולן את הצורך בפיזור נאות של אוכלוסיה זו בחלקיו השונים, כולל הרמה עצמה.

מרצע איפא כוון תכנוני של הקצאת גורמי יצור בשטחים הנמוכים עבור תושבי חלקיה העיליים של הרמה, כפי שיפורט להלן:

אבות טיפוסי המשק

א. משק האזור החם – בחלקיו הנמוכים והמדרוניים של הגולן (ראה פרוט השטחים בפרק העוסק בקרקעות הגולן, אשר יורכב מגידולי יצוא טרי, בד"ב חורפי הכולל ירקות פרחים ופירות סובטרופיים. זהו משק מתמחה מובהק, שיתרונו מודגש בד"כ כשהוא מאורגן ביחידות יצור קטנות, עתירות עבודה וגמישות ללחצים עונתיים.

מבחר הגידולים מגוון למדי: ירקות:

פלפל סתיו ואביב;

קשואים;

חצילים;

ייגבניות;

חסה;

שום;

תות שדה ועוד.

כל אלו גידולים המחייבים עבודת אדם מרוכה, בד"כ בלתי ממוכנת ואף קשה למיכון. לעתים כוללת אף את שלבי המיון האריזה וההובלה לנמלים (נמלי אויר וים).

פרחים: ורדים – בחממות ובסככות;

סייפנים;

אירוס ואחרים.

בדומה למיני הירקות אף אלו גידולים עתירי עבודה המחייבים התמחות בדרגה גבוהה ואף השקעות ניכרות. כולט במיוחד ענף הורדים שאף באזור מן הסוג הנדון (כלומר אזור שאקלימו החורפי – נוח) יחייב מתקנים שונים הן עבור הגידול והן עבור הטפול בפרח (מחסנים, חדרי קירור וכו').

מטעי-סובטרופיים:

אבוקדו;

מנגו;

הראשון, שכבר חרג מתחום הניסויים בישראל עשוי להשתלב היטב בתכנית המשק הנדון. רגישותו לקרה תבוא על סיפוקה תודות לתנאי האקלים המיוחדים כאן, ואילו רגישותו למליחות מי השקיה, לניקוז ולאורור תפתר ע"י הכוונתו לשטחי המדרונות המתונים (מדרונות עקב, מזרעת כנף, דרדרה) והשקאתו במי ירדן או תשלובת מי ירדן - כנרת שמליחותה תכוון ותבוקר.

לפנינו איפא משק שתכניתו תורכב מצרופ גידולים חד שנתיים וזב שנתיים, ואשר עיקר תוצרתו תיועד ליצוא טרי לשווקי אירופה. זהו משק מתמחה מובהק, בו יבוצר לו החקלאי את נושאי התמחותו ובהם תתרכז עבודתו. לרשותו תועמד מכסת קרקע מוגבלת בהקפה, מכסת מים גדולה יחסית שמקורה במקורות המים המצויים ליד האזור, מערכת ארגונית יעילה אשר תרכז את התוצרת ותראג להסעתה לנמלים, וכן הון השקעה יצרני (ציוד השקיה, מחסנים וסככות, טרקטור וכלים, מטע וכד') הנאמד ב-40,000 ל"י. ליחידת משקי כפר סטנדרטי מוצע לכלול כ-3,500 - 3,000 ד' קרקע, וב-2 מיליון ממ"ק מים לשנה.

משק חקלאי זה יהיה בלתי מאוזן מבחינת לוח העבודה המשתמע ממנו. תוצר בו עונה עמוסה שראשיתה בספטמבר וסופה במאי ואילו חדשי הקיץ יהיו דלילים מבחינת התעסוקה. בעונה מתה זו (יוני-אוגוסט) תשתלב בטיפוס משק זה פעילות בלתי חקלאית, הקשורה במערכת הקייט של חופי הכנרת.

טפוס המשק המוצע, המתאפיין ע"י עונתיות היצור החקלאי, עבודת ידיים מרובה, התמחות הקשורה בגידולים שאין רווחיותם עולה כתוצאה מהגדלת יחידת היצור, כל אלו עושים אותו מתאים למבנה מושבי. זהו המלצתנו לאזור זה.

ב. משק מרכז הרמה ודדומה - מתייחס לאזור המצוי על הרמה עצמה, בחלקיה המרכזיים והדרומיים (תואם את קבוצות הקרקעות המוגדרים כמדרגה א ו-ב בפרק העוסק בהתפלגות קרקעות הגולן הראויות לעבוד).

טיפוס המשק המוצע לאזור זה מתבסס על:

1. עובדת קיומם של שטחי קרקע גדולים.
2. מישקעים בכמות ניכרת וביציבות בין-שנתית רבה.

3. העדר יחוד אקלימי אשר יכוון לפתוח גידולים מיוחדים (ניתן לגדל כאן כמעט כל גידול, ובעיקר אותם המהווים בסיס לחקלאות בישראל המוגבלים בחומת מכסות יצור כגון: מטעי נשירים, ירקות קיץ, מספוא לרפת, חלב ועוד.)
4. כמויות מים שהקפן הסופי טרם נקבע, אך הערכות המומחים לגבי המינימום המובטח מאפשרות שילוב שטחי שלחין ניכרת בתכנית המשק.
5. שטחי מרעה נרחבים שאיכותם גבוהה.
6. מטע סובטרופים במדרונות הבטיחה - כמשלים את תכנית המשק ומאזן את לוח העבודה.

תכנית המשק המוצעת לישובי אזור זה מתבססת על גורמי היצור הבאים:

- א. משבצת קרקע שהקפה כ-8,000 דונם, חלקה בבעל.
- גידולי הבעל המוצעים, גידולי פלחה (חטה, שעורה, סורגום, חמניות כותנה בעל.
- גידולי השלחין: כותנה, ירקות לתעשייה, מטע סובטרופים (במדרונות - 3000 - 500 ד').
- ב. מכסת מים בשעור 1,5 מיליון מ³ מתוכה: 1,2 - 1 מיליון מ³ - על הרמה 0,5 - 0,3 מיליון מ³ - במדרונות.
- ג. משבצת מרעה טבעי בת 30,000 דונם ובה עדר בקר לבשר שהקפו 1,000 אמהות.
- שאלת הגידולים ומכסת המים תקבע לאור תוצאות הסקרים לפתוח המקורות ומחיר המים.

לפנינו איפא טיפוס משק שאופיו אקסטנסיבי: פלחה, בקר לבשר, גידולי שלחין המיועדים בעיקר לתעשייה, מטעי ענבי יין. מטע סובטרופים הוא המרכיב האינטנסיבי בתכנית (מבחינת התעסוקה, ההכנסות ליחידת קרקע, תצרוכת מים, ההשקעות וכו'). מטע זה אף מאזן את לוח העבודה בחדשי החורף, ביותר בענף החקלאי העיקרי המצריך עבודה בעונה זו.

נדגיש את אופיו הסטנדרטי של טיפוס משק זה. במציאות יש לשער הוצרות ואריציות שונות שתגברנה את מידת האינטנסיפיקציה של התכנית, אם כתוצאה מצרופם של גדולים נוספים (אף אם יהיו מוגבלים בממדיהם) אם כתוצאה מפתוח גידולי התמחות בפינות בעלות יתרונות אקלימיים שונים (קרקעות תל אל-פרס, רמסניה, סינדיאנה שלחלקן יתרונות גובה וקור חורפי, קרקעות עלמין שיתכן ויתאפשר פיתוחן בכיוון של גידולי - חום).

טיפוס המשק המוצע תואם באופיו התישבות שיתופית, בגלל אופי הענפים הקורא לרכז ושחוף.

- ג. משק האזור הקר - בחלקיה הגבוהים של הרמה (קו גובה 700 מטר מעל פני הים ומעלה). טפוס המשק המוצע לחלקו זה של הגולן מתבסס על נתוניו האקולוגיים המיוחדים שהם כאמור: קור חורפי עז וקיץ ממוזג קריר. תנאים מיוחדים אלו עושים אותו

למתאים לשורה ארוכה של גידולים: חלקם גידולי יצוא, חלקם - מחליפי יבוא, וחלקם שיתרמו ליצוא בכך שישפרו שלב מסוים במערכת היצור ליצוא באזורים אחרים.
נמחיש זאת בדוגמאות מספר:

- א. גידול זרעים ליצוא: קיימים מספר מיני זרעים שעד כה התקשו להפיקם בארץ בגלל העדר אדמות באזורים בעלי קור חורפי. החיוני להצרותם, או קיומן של אדמות כאלו אך בהקפים מצומצמים. דוקא לכך: גזר, כרוביים, בצל, סלק ועוד.
- ב. גידול פקעות ובצלים כחומר ריבוי שעד כה יובא כולו מחו"ל. החשובים בקטגוריה זו הם פקעות תפוז"א לזרעים, שיבואם השנתי מסתכם בכמה אלפי טונות. מחירים הבינלאומי גבוה ביותר ועשוי להשתלם אף ליצאם אם אמנם תוכה הצלחת הגידול. קיימים מינים של בצלי פרחים שעד כה נרכשו בחו"ל וניתן יהיה להחליף מקור זה.
- ג. שתילי תות-שדה, תוצאות ראשונות ממחקר שברצו מאמנות הנחה, שבחו"ל היא מקובלת ושיגרתית והיא ששתילי תות המורבים באזורים בעלי אקלים קריר נכנסים לתרדמה, ולכך השלכות על מידת קליטתם אח"כ וכן על גובה יבולם וטיבו. ניתן יהיה איפא להפוך אזור זה למקור השתילים לארץ כולה.
- ד. אגוזים, עד כה נעשה פתוח הענף בישראל בכיוון של זנים ומינים שאינם מחייבים קור חורפי. דבר זה נתן אותותיו בטיב האגוזים וביבוליהם. ניתן איפא לתקן מצב זה עתה.

אלו אך דוגמאות למבחר אפשרויות שבעתיד עוד יוסיף ויתרחב.

מלבד כל אלו קיימים מספר ניכר של גידולים שניתן יהיה לפתחם באזור זה אף שאין להם כל זיקה לסחר החוץ של ישראל דוגמא לכך: תפוז"א קיציים (אסיף ספטמבר - אוקטובר), עונה שלא היתה קיימת בארץ וקיומה מוצדק בהחלט. וכן מיני ירקות חורפיים אחרים שעד כה לא הופיעו בשוק בעונת הקיץ ועתה ניתן יהיה ליצרם ולשווקם (חסה, כרוביים וכו').

טפוס המשק המוצע כולל את גורמי היצור הבאים:

1. משבצת קרקע בת 5,000 ד' ליישוב, ליד הבית, ועוד 300 ד' - במדרונות הבטיחה. משבצת זו תהיה כולה בשלחין ותכלול כ-700 ד' מטע (אגוזים, ענבי-יין, ונשירים - בהתאם למערכת התכנון הארצי). כ-2,000 ד' גידולים חד-שנתיים (חלקם מיוחדים מן הסוג המפורט לעיל וחלקם - שגרתיים: כותנה, ירקות קיציים, ירקות לתעשייה) כ-300 ד' סובטרופים במדרונות הבטיחה שמלבד ערכם הכלכלי יתרמו כספק עבודות חורף לצד התברתי של ישובי צפון הגולן, לגביהם חורף זוהי עונה מתה. כ-2,300 ד' פלחה, החיוניים עבור מחזור הגידולים בשלחין.

2. מכסת מים בת 1,5 מ' לשנה, מזה ליד הבית 1.2 מיליון מ' במורדות הבטיחה 0,3 מיליון מ'.

3. משבצת מרעה טבעי בת 30,000 ד' ובה 1,000 אמהות בקר לבשר. זהו איפא טפוס משק אינטנסיבי למדי, שעיקר התעסוקה בו היא בעונת הקיץ ואילו החורף יאוזן הן ע"י ענף סובטרופים מרוחק במקצת, והן ע"י פתוח שרותי קייט עבור תיירות החורף בחרמון.

בין 3 טפוסים משק מוגדרים אלו ישחלבו מספר ואריציות שהן תוצאה מסמיכותם של שני תת-אזורים, כגון: טפוס המשק של מושבי דרום הרמה המערביים, הממזג תכונות של האזור החם עם אלו של המשק האכסטנסיבי המוצע לדרום הרמה, או ואריציה הנובעת מצורתו האירגונית של הישוב, כגון: מושבי הפועה"מ היושבים בתת-אזור דרום - מרכז והמעניקים לטפוס המשק של האזור גוון מושבי. כן קיים משק שניר המהווה טפוס משק לעצמו.

1. מערך הישובים החקלאיים:

מערך הישובים החקלאיים המוצע כולל 17 - 22 ישובים חקלאיים, לפי הפרוט הבא:

מזה קיים או בשלב הקמה

הבטיחה ומורדות הירדן	3 ישובים	—
דרום הרמה:		
אזור סקופיה 3		
חרב-דבוסיה 2		
אזור חיספין 3 - 2	7 - 8 ישובים	7
מרכז הרמה:		
חזן-מנצורה 3 - 2		
סינדיאנה-חפר 3 - 1	3 - 6 ישובים	2
צפון הרמה:		
	3 - 4 ישובים	2
שניר	1 ישוב	1
ס"ה	17 - 28 ישובים	12

למעשה המפתח לשאלת מספרם המדויק של הישובים טמון בגושא המים. כבר עתה ברור קיומם של שטחי עבור העשויים לענות על צרכי עשרים ושלשה ישובים, וזאת על אף מכסות הקרקע הגדולות יחסית המוצעות לישובים

השונים בהתאם לטפוס המשק שפרטנו. למעשה דוקא אותם ישובים שאינם נזקקים למכסות קרקע גדולות הם היותר בטוחים בתכניתנו (שניר, ישובי הבטיחה ומורדות הירדן), בעוד סימן השאלה העיקרי ניצב ליד ישובי מרכז הרמה שמכסת הקרקע המוצעת עבורם היא כ-7,000 ד'.

שאלת המים ניתנת לביטוי מספרי כלדקמן:

17 הישובים המוגדרים כבעלי קיום ברור יצרכו בס"ה כ-30 מיליון ממקורות נמוכים (כנרת, ירדן) וכ-5,5 מיליון ממקורות שיש לגלותם על הרמה עצמה. קיומם מותנה איפא בהגדלת הפוטנציאל על הרמה עד 16-17 מיליון מ3 לשנה.

אם נתייחס בשלב זה למספר הנמוך יותר של הישובים המתוכננים (שלגבי 12 מתוכם ישנן כבר התחלות שונות) הרי שנגיע ל-1,700 יחידות משק חקלאיות, מחציתן בישובים מושביים (שמונה במספר) ומחציתן בישובים קיבוציים. למספר זה יצטרפו כ-200 - 300 יחידות משק שתעסוקנה בקייט ובתעשייה וכן כ-500 משפחות שתעסוקנה במתן שירותים ובמפעלים האזוריים. ס"ה כ-2,400 - 2,500 משפחות (שהם כ-11 אלף נפש) בהתישבות החקלאית על כל מרכיביה.

מערך הישובים ילווה במערך שירותים אשר יורכב ממספר דרגים:

- א. הדרג הכפרי אשר יכלול שירותים אלמנטריים ואשר ימצא בכל אחד מן הישובים (גן ילדים, צרכניה, חדר טפול רפואי וכו')
- ב. הדרג הגושי - לגבי קבוצת ישובים סמוכים, עיקרו - בריכוזים המושביים בהם יכלול בי"ס, מרפאות, בית-עם מועדון, שרותי ספורט, צרכניה מורחבת, מרכז למיון ואריזת תוצרת וכן מגורים לעובדי המרכז.
- ג. הדרג האזורי - אשר ישמש את מרבית ישובי האזור (14 - מ-17 הישובים) ובו יכללו מתקני תרבות ובדור מרכזיים, מתקני ספורט ומועדון, מפעלים כלכליים ומנהליים שונים, מפעלי חנוך אזוריים, מפעלים כלכליים (מנפטה, יקב, בית-מטבחים, ממגורה וכו') מוסכים ומחסנים. המרכז האזורי ימוקם בסביבות סלוקיה והוא מתחבר אל עיר הגולן המוצעת.

ז. היצור וערכו

בהתאם למרצע יעובדו כל השטחים הראויים לעבוד או הכשרה, מתוכם כ-55,000 ד' בהשקיה והיתרה - כבעל. כשני שלישים משטחי השלחין ינצלו לגדולים חד-שנתיים, ושליש למטעים, גידולי השלחין העקריים יהיו ירקות ליצוא טרי ולעבוד תעשיית, תפוזים וגדולי זרעים אחרים וכן כותנה בהקף רחב. בין הפירות יצטיינו בהקפם הסוכרופים.

ערך התפוקה החקלאית הכוללת יסתכם בכ-55 מיליון ל"י שהם כ-30,000 אג ליחידה. כמחצית מסך זה, או כ-15,000 ל"י ליחידה זהו סך העורף ברוטו ואילו היתרה להכנסה נקיה וכללית, כלומר הכנסתם של המתיישבים תמורת עבודתם, (ולאחר ניכוי הרצאות ההון המושקע) יסתכמו בכ-18 מיליון ל"י שהם - 10,000 ל"י למשפחה.

ערך התפוקה יתחלק בין ארבעת מרכיבי היצור העיקריים כדלקמן:

30% גדולי שלחין חד-שנתיים 25% מטעים 25% בעלי-חיים 20% גדולי בעל.

ח. ההשקעות

ההשקעות בפרויקט החקלאי יסתכמו בכ-170 מיליון ל"י לפי הפרוט הבא:

א. השקעות צרכניות	50 מיליון ל"י
ב. השקעות יצרניות בישובים	80 " "
ג. השקעות יצרניות אזוריות	18 " "
ד. השקעות בשרותים אזוריים	22 " "
סה"כ	170 מיליון ל"י

על זה תתוספה השקעות בתשתית יצרנית בשעור 70 מיליון ל"י (הכשרת קרקע ומפעלי מים).

השקעות אלו תאפשרנה קיומן של כ-2,200 משפחות (בחקלאות ובשרותים). ההשקעה הישירה למשפחה ממוצעת תגיע לכ-77 אלף ל"י מתוך זה כ-30,000 ל"י בסעיף הצרכני וכ-47,000 ל"י בסעיף היצרני. סכומים אלו דומים למדי לגבי משפחה חקלאית ומשפחת עובדי שרותים ומפעלים.

היחס בין התפוקה השנתית לבין ההשקעות בענפי היצור נע סביב 68%, ואילו היחס בין ההכנסה השנתית הנקיה לבין ההשקעות בענפי היצור - סביב 22%.

ט. קצב הפתוח המוצע:

התכנית המוצעת מתייחסת לטוח פתוח בן 10 שנים, כלומר, תהליך שיסתיים בשנת 1980 - 1978. זהו איפא תהליך מזורז למדי המוסבר בצורך להגיע במהירות למצב שיענה על צרכי המתיישבים מבחינת הכנסות ורמת שירותים. פגור בבצוע התכנית

יוליד קשיים מן הבחינה האנושית ועלול לסכן את הנרש בכללו. זאת מלבד ההוצאות המוגדלות הנגרמות עקב התארכות תקופת הפתוח.

מן הקביעה הנ"ל משתמע לוח זמנים דחוס למדי לגבי כל פרט ממדכיבי התכנית: העלאת ישובים, הכשרת קרקע, מפעלי מים, נטיעות, פתוח בע"ח וכו'. נראה שהקצב הנדרש להקמת הישובים הוא 2 לשנה, ואילו מן הצד התקציבי יש להעניק עדיפות דוקא למחציתה הראשונה של התקופה, כיון שבה יש לסיים את מרבית השקעות התשתית למיניהן, מרבית ההשקעה היצרנית ולפתוח מחציתה של הצרכנית. נראה איפא שיש להעמיד לרשות המפעל כ-25 מיליון ל"י בכל אחת מ-5 השנים הבאות וכ-20 מיליון ל"י באילו שאחריהן.

השלב המידי

בשלב המידי המוגדר כפרק זמן של שנתיים יש צורך בהשקעות המסתכמות בכ-50 מיליון ל"י לפי ההרכב הבא:

הכשרת 25,000 ד'	8 מיליון
מפעלי מים	" 7
רישות שלחין	" 4
נטיעות ואחזקת מעטים	" 2,5
בע"ח ומרעה	" 2
סקרים ומחקר (כולל מחקר מים)	" 3
שוטף לישובים	" 8
ישובי קבע ומחנות זמניים	" 14
כבישי גישה ודרכים	" 2
	<u>50,5 מיליון</u>

בפרק זמן זה יעלה מספר הישובים עד 15 (נוסף על הקיימים או הנמצאים בשלבי הקמה: האחזות בעין-חור, ישוב אזרחי בחזן, ישוב אזרחי בבטיחה).

שטחי העבוד יגיעו לכ-70,000 ד' מהם בשלחין 12,500 ד'. שטחי השלחין יכללו 4,500 - 4,200 ד' מטעים, 8,000 ד' גידולי שדה וירקות. סה"כ יצטרכו כ-7,5 מיליון מים.

עדר הבקר יגיע לכ-3,500 ראש, כן יפותחו הודיות בהקף של כ-500 טון בשר. מתוך כ-25,000 ד' שיוכשרו,

כ-10,000 ד' ירושתו בפרק הזמן הנדון, 5,000 ד' נוספים ירושתו בשנה שלאחריו, וכ-10,000 ד' ירחיבו את מסגרת הבעל, יאחדו גושי עיבוד ויוסיפו שטחים קלים להכשרה.

מפעלי המים כוללים: מפעל ברכת-רם, מפעל כורסי מוג' יהיה, סכר בגו' ריה, מפעל פחם-מנצורה, סכר סינדיאנה, ומפעלי מים בבטיחה, בשניר ובאל-חמה. נוסף על כך יש להמשיך בסקר המים תוך בחינת אפשרויות שאיבה ממקורות נמוכים המצויים לאורך גבולה המערבי של הרמה.

המטע יכלול: כ-2,000 ד' אבוקדו (כולל מטע שניר, מוג' יהיה ומורדות הבטיחה לשובים על הרמה). כ-1,500 ד' ענבי יין וכ-700 ד' נשירים אגוזים וזיתים.

בתוך גידולי השדה: כותנה כ-5,000 ד' ירקות לתעשייה (כ-1,000 ד'), ירקות ליצוא (1,200 ד') תפוז"א לזרעים וגידולי זרעים (כ-800 ד'). כן יפותחו כ-1,200 ד' בצל ליצוא בבעל וכ-1,500 ד' עגבניות לתעשייה - בעל.

בתום פרק זמן זה נגיע למשבצת קרקעית בהיקף של כ-5,000 ד' לכל ישוב אזורי, ובתוכה כ-1,000 ד' שלחין, והאחוזיות תהיינה בעלות משבצות ושטחי שלחין מצומצמים יותר.

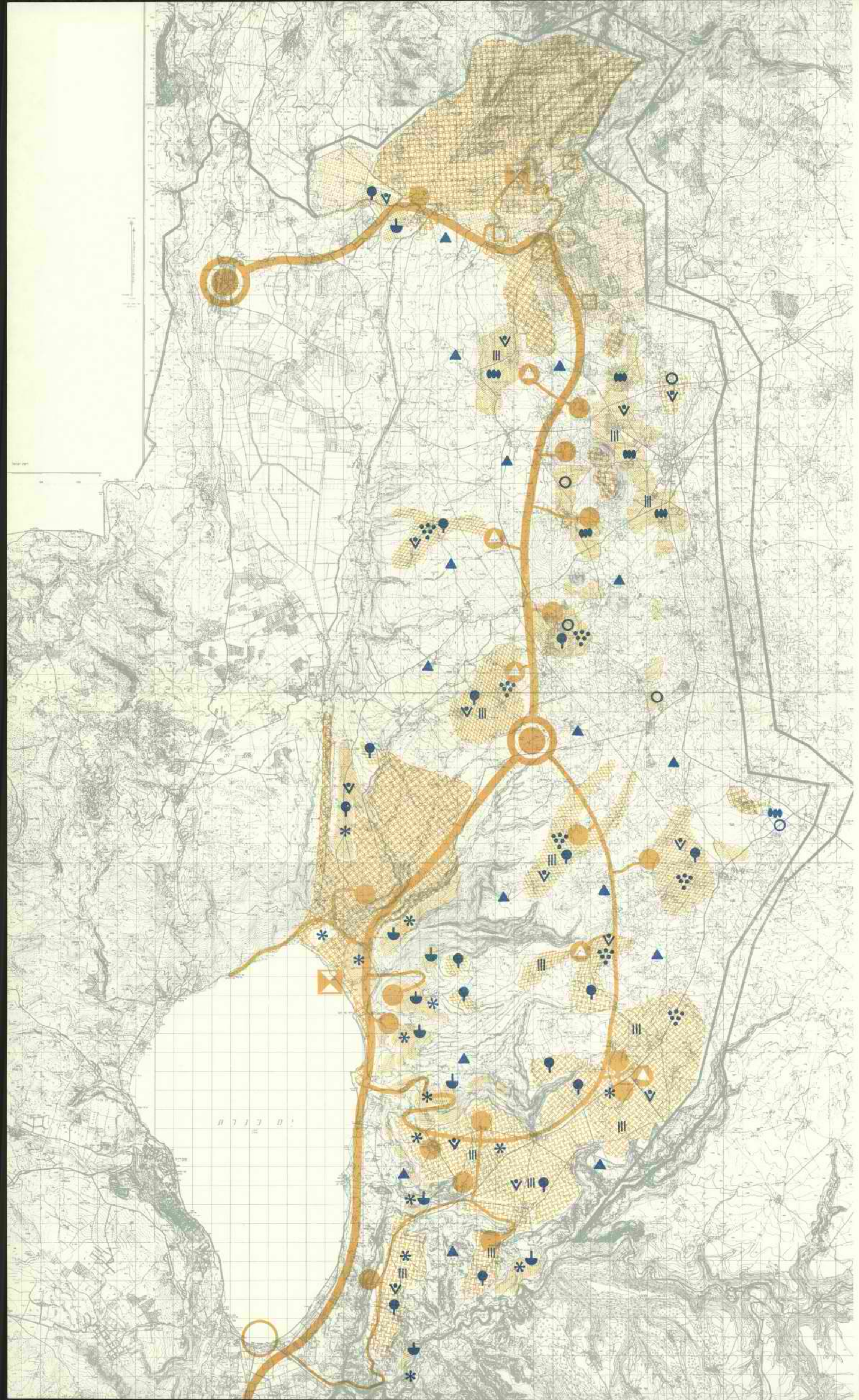
מפת יעודי קרקע

ענפי המשק החקלאי

ענבי יין	
סובטרופים	
אגוזים ונשירים	
כותנה	
תפוחי-אדמה קיציים	
ירקות יצוא ופרחים	
ירקות לתעשייה	
פלחה	
בקר לבשר	

מרכז עירוני אזורי	
מוקד פעילות תיירות	
ישוב (מתוכנן)	
ישוב (אפשרות)	
ישוב דרוזי קיים	
מרכז דומם	
כביש אזורי ראשי	
כביש אזורי	
כביש משני	

אזורי קייט ושמורות טבע	
שטחי הבטיחה והמורדות	
הרמה הדרומית	
הרמה המרכזית	
הרמה הצפונית	
שטחי שניר	
גוש דרוזי-עלווי	

ג. המערכת התיירית

1. כללי

כבוש הגולן פתח בפני הצבא בישראל אפשרויות חדשות בכל הנוגע לנופש, בילוי, תיירות וספורט. חופי הכנרת הצפון מזרחיים והחרמון על שלגיו מבטאים את ערכם הרב של נושאי התיירות במסגרת התכניות לפיתוח האזור. אפשרויות הקיט החדשות האלה נפתחו בתקופה בה גדל הבקוש לנופש עם עליית רמת החיים והמוטוריציה בארץ, ופיתוח הגולן מבחינת אלה עשוי לתת לביקוש זה תשובה חלקית.

2. פוטנציאל האיזור

בתחומי הגולן מסתמנים שלשה אזורים שונים מבחינת התאמתם לפיתוח נושאי נופש ותיירות: א. גוש החרמון ואתרי צפון הגולן. ב. חופי צפון מזרח הכנרת, ואתרי דרום הגולן. ג. אזור המדרונות המערביים ואתרי מרכז הרמה. שני האזורים הראשונים מאפשרים פיתוח אינטנסיבי של כל נושאי הנופש התיירות. האזור השלישי יקשר ביניהם, ואתריו יכללו במערכות הסיורים הטיולים המתוכננות בגולן.

א. צפון הגולן

בצפון הגולן נכלל כאן השטח התחום ע"י קו הפסקת האש וקו תיחום שרידותי בדרום, אותו ניתן לקבוע כקו הרוחב העובר דרך הכפר הודחי בוקעתא. זהו אזור הררי, מיוחד מבחינה נופית ואקלימית, ובו שרשרת אתרים שכל אחד מהם רב ערך וניתן לפיתוח בזכות עצמו; יחד הם יוצרים מערכת אינטנסיבית של נקודות עניין, שמדרגות החרמון הם הרקע הנפי לה, וחלק חשוב בה. פעילות החרף האפשרית בהם עשויה להוות את גולת הכותרת של פעילות הנופש התיירות באזור.

מבחינה אקלימית מיוחד האזור בטמפרטורות הנמוכות שלו הנעימות ביותר לשהיה בקיץ והגרמות בחרף לשלגים.

אתרי הביקור העיקריים באזור הם: ברכת רם וסביבותיה; קלעת נמרוד; החרמון. כל אלה באזור הגבוה. ובאזור הנמוך: בניאס; החצבני; תל דן.

(1) ברכת רם, עמק יעפודי והחדש הטבעי של מסעדה מהווים למעשה אזור ביקור רצוף, המאפשר פעילות מגוונת. כמקרה מים גדול בעל דפנות מובלטות ברכת רם היא בעלת אופי מיוחד. טמפרטורות האזור מעוררות ספק בקשר לאפשרויות הרחצה הקשורות בה; כמיות הטין הגדולות יחסית המרחפות במים תרמות אף הן לספק זה. לעומת זאת ניתן לצפות התפתחות נושאי שיט וחתירה באגם, וכן - לאחר פיתוח מתאים - פיתוח קיט בצורות שונות בגדותיו הגבוהות הצופות אליו מלמעלה.

חורש מסעדה הוא אחד המעטים מבין החורשים הטבעיים ששרדו בגולן. ניתן להניח כי לאחר מספר רב של שנים בהן יתאפשר המשך הצמיחה הטבעית, יהפך החורש ליער אותו ניתן יהיה לנצל לנופש ופיקניקים. בשלב זה נפתח חלקו הקרוב לכביש

של החורש לקהל ע"י גיזום חלקי העצים התחתונים, ומשמש כבר את המטיילים העוברים בכביש לחניה, מנוחה ופיקניקים.

עמק יעפורי הוא עמק מעובד אינטנסיבית ע"י תושבי מסעדה ומג'ל-שמש, ויחודו נופי בעיקרו. במרכז העמק אתר - קבר קדוש לדורזים.

2. קלעת נמרוד: מבצר צלבני, מהגדולים בארץ, שמיקומו בנוף בולט ביותר. המבצר משתרע על פני שטח גדול, וחלקים גדולים שלו ניתנים לשחזור בקלות יחסית. הוא בנוי על גבעה מאורכת ותלולה היוצרת כעין "אי" בין שני ואדיות צרים ועמוקים המפרידים בינו לבין הגבעות השכנות מצפון ומדרום. הגישה הנוחה היא מכוון מזרח; ניתן לעלות ברגל גם מצד מערב, מכוון הבניאס. גבעת המבצר נצפית רצופה אל עמק החולה. על שלוחה מזרחית המהווה ומשך לגבעת המבצר חורשת זיתים גדולה על שטח מישורי יחסית, אותה ניתן לפתח כמקום קיט ופיקניקים כחלק מפיתוח כלל האתר.

3. מלבד הרי סיני מהווה החרמון שבידינו את גוש ההרים הגבוה ביותר בתחום ישראל שלאחר מלחמת ששת הימים. מספר גורמים מצטרפים להיות החרמון בעל פוטנציאל רב מבחינת פיתוח נופש ותיירות: שלגים יורדים בחרמון מידי שנה, ומכסים את ההר בגבהים שונים לתקופה של בין חרש לארבעה חודשים; החרמון קרוב יחסית למרכזי היישוב בארץ וקל להגיע אליו; ההר הוא גורם מושך בפני עצמו גם בעונת הקיץ - התצפיות ממנו נפלאות, הטמפרטורות נמוכות, ואפשרות בו פעילות ענפה של סיורי רגל, רכיבה ונסיעת-טיול באזור הררי.

4. המשותף לאתרי הבניאס, הדן והחצבני הוא נושא המים והצמחיה העשירה המלווה אותם. (נסיק החצבני עלול להוות בעיה בטחונית מאחר והוא גם משמש כגבול עם הלבנון). המיוחד לבניאס הוא בריכות המים באזור הנביעה, אזור הצמחיה העצית העשירה המלווה את הזרימה, ומפל המים הידוע.

אופיו של תל דן שונה: קנה המדה קטן יותר, והדגש הוא על צמחיה עשירה, מגוונת וצפופה; ואפיקי זרימה רבים המפוזרים על פני שטח גדול באופן חפשי.

שני האתרים מושכים כבר היום מבקרים ונופשים רבים.

ב. דרום הגולן

המאפיין את דרום הגולן מבחינת הפוטנציאל התיירי הוא היותו מערכת הבנויה מאתרים רבים אך קטנים סביב אתר מרכזי גדול - חופי הכנרת. (לעומת פזור של אתרים פחות או יותר שווי ערך בגולן הצפוני). האתרים הקטנים הם ברובם אתרי נוף או אתרים ארכיאולוגיים; הם מפוזרים על פני הרמה הצופה אל הכנרת, ובעיקר לאורך קו השבר והמצוקים של האדיות היורדים אליה; ובאדיות עצמם.

(1) חופי הכנרת מספקת לצבור הקייטנים והתיירים את חוף המים המתוקים היחידי בארץ. רמת חיים נמוכה, חוסר מוחלט של תודעת נופש ויחס אל נוף, השקפות עולם שמקומן בתחילת ההתנחלות המחודשת בארץ בתחילת המאה, גרמו לאבדן חופי הכנרת "הישנים" לצבור הישראלי בכל הנוגע לנופש וקייט. בחינה שטחית של שמושי הקרקע לאורך חופי הכנרת שהיו בתחום המדינה עד מלחמת ששת הימים, מראה כי רק כ- 13% מרצועת החוף מנוצלים לנושאי קייט ונופש. רצועה זו ברובה צרה ביותר וכמעט ואינה מאפשרת פיתוח פרויקטים בהיקף גדול. לאורך 13% יושבים מוסדות ישובים, והחוף מנוצל איפא על ידי מעטים. כ-50% מאורך החוף תפוסים ע"י כביש הסובב את הכנרת;

תאור החוף	סה"כ אורך בק"מ	% מהאורך הכללי	הערות
חוף רחצה (פתוח או בתשלום)	5.5	13%	-
חוף סגור (ישוב, מוסד וכו')	5.5	13%	-
שטח חקלאי על קו החוף	8.0	19%	ניתן לפיתוח תיירי אם תנאי החוף מאפשרים זאת
שטח כנסיה	2.5	6%	-
חוף צר ו/או אבני	18.5	44%	בד"כ לא ניתן לניצול, אלא ע"י ייבוש או מילוי לתוך המים.
סה"כ			40 ק"מ

לאורך קילומטרים ספורים מתוך סה"כ אורך זה קיימים מתקני נופש ותיירות - ואף הם בחלקם בנויים על מזחים מלאכותיים.

אם להוציא שטחי חוף של כנסיה ושל ישובים קיימים על שפת המים, נותרים השטחים החקלאיים כפוטנציאל הקיים היחידי לפיתוח מתקני נופש ותיירות על החוף (בתחום החוף הישראלי שמלפני מלחמת יוני - 67); ספק אם זהו פוטנציאל ריאלי. אפשרות נוספת היא ייבוש קטעים לאורך הכביש ובניית מתקנים כאלה עליהם - זחזי ברירה יקרה ומגבלת מבחינת אפשרויות נידולה.

קטע החוף הצפון מזרחי הפנוי מספק את ההזדמנות האחרונה לניצול הכנרת כאגם מים ולא כמאגר דגים, ולפיתוח החוף תוך

התיחסות לביקוש העצום לנופש וקיט שהתפתח בארץ.

אורך החוף "החדש" בין נקייב לשפך הירדן הוא כ-11 ק"מ. רק חלק מאורך זה ניתן לפיתוח נחשאי קיט הקשורים במים: הביצות במרצא הואדיות מג'רסה וזכי תופסות אורך של כ-2-3 ק"מ; ובחלקים אחרים החוף תלול מדי.

הפעילויות האפשריות לחופי הכנרת הם רבות ומגוונות: פעילויות מים וחוף ופעילויות יבשה. שטח החוף יקבע במדה מרובה את היקף הפעילויות. כאן יש להדגיש כי לאורך מחצית "החוף החדש" רצועת החוף עצמה צרה ונסגרת לעתים על ידי מורדות הרמה התלולים.

(2) אתרי דרום הרמה: אתרי הבקור, המהווים את המרכיב השני במערכת הפוטנציאלית של פיתוח נופש ותיירות בדרום הגולן, מרוכזים ברובם לאורך קו מצוקי הואדיות היורדים אל הכנרת ואל בקעת הבטיחה, ובאדיות עצמם. האתרים העיקריים לפי נושאיהם הם:

אתרים ארכיאולוגיים: שרידי בתי כנסת, כבמזרעת כנף או בעין-א-ספירה. מתחמי EB. כבקצר בדרוויל ובלוויה; כפרים ביזנטיים כמו רפיד, פרג' ורמסניה. דולמנים כתל בזוק או במדרגת גבעות מעל ואדי דליה (הדולמנים "הטנקים"); רוג'ום הירי ועוד.

נקודות תצפית: עמרת אז-א-דין; פיק; סקופיה; לוויה; מזרעת כנף; קובת קרעא ועוד.

מפלים ואתרי מים אחרים: מפלי ואדי סמק, הדליה, ואדי צפא, בריכת המשושים בואדי אל הווא.

- אתרי נוף: יער יהודיה ואדי יהודיה; ואדי אל הווא; ואדי דליה; ואדי סמק; ואדי פיק; בקע הירדן בין גשר בנות יעקב לשפך אל הכנרת; ביצות הבטיחה; ועוד.

יצויין כי אזרחי הגבול עם ירדן לא נסקרו כאן למרות היותם אתרי נוף ממדרגה ראשונה: הירמוק, אל חמה, הרוקד. יש להניח כי פיתוחם לנופש ותיירות מחייב "אקלים" בטחוני משופר.

ג. מרכז הרמה ומדרונותיה המערביים:

באזור זה מספר אתרים בודדים בעלי ערך רב מבחינה תיירותית וטיילית.

(1) תילי הגעש: מבין התילים שמדרום לאזור בוקעתא נציין בעיקר את תל-אבו נידא, תל אבו חנזיר, תל שיבן ותל פרס. אלה הם לועות כבדים של הרי געש קדומים, העשויים להיות עניין בפני עצמם ובעיקר לשמש כנקודת תצפית אל סביבותיהם.

(2) קניונים ומפלי מים: נחל ג'לבינה ומפעליו; הפג'ר והמעיןות שבו; נחל עורבים ומפליו; ועוד.

3. קווים לפיתוח נופש ותיירות בגולן

מטרת התכנית: ניצול פוטנציאל הנף והאתרים של הגולן והחרמון לפיתוח נושאי תיירות ונופש באזור. פיתוח זה ירחיב ויגוון את בסיס מקורות התעסוקה של מתישבי הגולן, ייתן תשובה לביקוש הגובר לנופש בארץ; ויביא להגברת ביקוש כזה ע"י יצירת הצע מתאים.

פיתוח התיירות הנופש בגולן יתרכז בשני מוקדים גיאוגרפיים:

1. החרמון וצפון הגולן.
2. חופי צפון מזרח הכנרת וסביבותיהם. הפיתוח יתבסס על פעילות במרכז או מרכזים; ועל פעילות בין המרכזים והאתרים השונים, דהיינו על מערכות פעילות. מערכות הפעילות תשתרענה על פני כל הגולן ותתורמנה לגיוון אפשרויות הנופש באזור בכללו. הגולן יוכל להציע לנופש הישראלי, או גם לתיירות חוץ עממית, קייט הררי ונופש חופים בעונות שונות או במשולב באותה עונה.

הפיתוח במערכות מרכזות יגוון את סוגי הנופש והפעילות המוצעים לנופשים הפוטנציאליים; ויגדיל את היקף הפעילויות הנלוות. בדרך זו ניתן ליצור היצע לסוגי נופשים בעלי טעמים שונים ולהאריך את משך שהייה של המבקרים באזור.

א. החרמון וצפון הגולן

מרכזי פעילות הנופש באזור זה יהיו מורדות החרמון ואזור הבניאס.

- א1. האזור שמרכזו בבניאס הוא האזור הקושר מבחינה גיאוגרפית את צפון עמק החולה עם הגולן והחרמון. מבחינת השרותים האזרחיים הבסיסיים הבניאס הוא בתחום השפעת קרית שמונה. מבחינת פעילות תיירות הוא יהווה מרכז למערכת פעילויות פנימית תת אזורית, וכן נקודת הצטלבות למערכות פעילויות בין-אזוריות. מערכת הבניאס כוללת גם את תל דן, את אזור החצבני, את חלקו התחתון של ואדי סער על מפליו, את המוצבים הסוריים הנטושים תל-עזיאת, בורג' כביל, ותל-פאזר. קלעת נמרוד שייך אף הוא במדה מסוימת למערכת זאת.

הבניאס ישמש מרכז - נקודת מוצא וצומת - לטיולים, בקורים ובילוי בכל המערכת. לפי טיבם של האתרים במערכת תימשך עונת הביקורים מראשית האביב ועד סוף הסתו, דהיינו כ - 7 חודשים. בדרגת פיתוח גבוהה של אתרי הביקור ניתן יהיה לבלות בבניאס יותר מיום אחד - מכאן מתחייב פתרון בעית הלינה. האזור, הכולל את צפון עמק החולה, נושא אופי של אזור קייט כפרי: המתקנים מוגבלים בהיקפם ופזורים על פני האזור במידת האפשר בצמוד לאתרי הקייט. רצוי שהבניאס לא יחרוג בפיתוחו מאופי זה. מוצע לפתח בבניאס מתקני לינה, אך בהיקף צנוע בכל הנוגע למבני קבע (אכסנית נוער, מוטל) ולעומת זאת לפתח מתקני הארחה עונתיים כחניונים ומאהלים בהיקף ניכר. בנוסף לאלה ישרת הבניאס את המבקרים העוברים דרכו על ידי מסעדות, מזנונים וכדומה. כל השרותים האלה ינהלו על ידי תושבי האזור. מוצע לא לפתח בבניאס ישוב שקיומו על התיירות; לעומת זאת יתכנו מגורים מצומצמים במקום לסוג מסויים של עובדי שירותים (שמירה, נקיון). בשלב

מאחר מרצע לקשור את הבניאס עם מבצר קלעת נמרוד ברכבת כבל מסוג רכבת כסאות: הדבר יגביר את מרכזיותו של הבניאס, יספק מקורות תעסוקה נוספים, יפתור חלק מסויים מבעיות הזחילה הצפויות בקלעת נמרוד (מסיכות טופוגרפיות), וישמש אטרקציה אזורית ממדרגה ראשונה.

התפתחות המרכז בבניאס מותנית במדה מרובה בביקוש לבילוי באזור, דהיינו ברמת התפתחותם של אתרי הביקור השונים במערכת. האתרים המזכרים לעיל משמשים כבר היום נקודות משיכה לקהל רב; אין ספק כי פיתוחם יגביר את הביקוש לביקור בהם. ההשקעות העיקריות תהינה בפיתוח דרכי הגישה, ובשחזור או שקום ונקוי האתרים. נעשו עבודות ראשונות בתחומי הבניאס עצמו בהכשרת מגרשי חניה, פיתוח שבילים בשמורה ועוד. עבודות אלה ענו באופן חלקי על הצרכים שנרצרו עם פתיחת האזור לביקורים, אולם הביקוש עדיין גדול מההיצע. בדומה לכך יש לפתח דרכי גישה נוחות, חניה ושרותים בסיסיים לקהל המבקרים במרצבי תל-עזזיאת ותל-פאחר, בנקודות ענין (בעיקר מפלים וטחנות קמח) לאורך ואדי סער, ובקלעת נמרוד.

2. עונת הארוח בחרמון ארוכה יותר מאשר באזור הבניאס בזכות פעילות ספורט החורף האפשרית בו; לעומת זאת קצרה יותר עונת הארוח באתרי צפון הגולן בגלל האקלים הקר. פעילות החורף באזור תתקיים במשך כ-4-3 חודשים (ינואר עד מרץ או אפריל); פעילות הקיץ - במשך כ-4-3 חודשים אף היא, מיוני עד ספטמבר. הפעילות באביב או בסתו תהיה ביקור וטיול בעיקרה, ותלויה ישירות באקלים.

על בסיס האפשרות לעונת ארוח כוללת ומגוונת של כ-8 חודשים בשנה, מרצע לפתח באזור מורדות החרמון מרכז קיט ושרותים בצורה של ישוב קבע, אשר התיירות תזוזה את מקור ההכנסה העיקרי בו. המרכז ימוקם בצורה שתאפשר את הפעלתו במשך כל השנה ואת זיקתם הברורה של כל אתרי המערכת אליו. אופי האזור ואתריו והמרחק הגיאוגרפי ממרכז הישוב והשרותים הקיימים בגליל דורשים ריכוז המאמץ בפיתוח מרכז אחד כזה, לפחות בעתיד הנראה לעין. מרצע לפתח את המרכז על גבעות הכפר החרב ג' ובתא-א-זית. השקולים העיקריים באיתור זה היו: מיקום בקרבה אופטימלית לאזורי ספורט החורף עם אפשרות קשר טוב אליהם בצורת כביש ורכבת כבל; מיקום נוח כמרכז לטיולים וסידורים ברכב ברגל ברכיבה בסביבה; מיקום בנקודה בעלת ייחוד נופי - מבחינת הישיבה בנוף והתצפית אליו; מיקום בסמיכות נוחה לצירי המעבר העיקריים אל אזורי השלג בחרמון, ולא על צירי התנועה עצמם; מיקום נוח במרכז אזורי פעילות הקיץ הצפויה, המשתרעת גם על פני החרמון וגם על פני צפון הגולן; יתרונות אקלימיים של ישוב הררי עם הגנה סבירה מפני אקלים החורף; קרבה לישובים הדרוזיים בצורה המאפשרת מתן שרותים גם להם.

יצוין כי למעשה נמצא פרויקט הישוב בג' ובתא בשלבים התחלתיים של תכנון מפורט וביצוע. הישוב יתפרנס על קיט ותיירות, על שרותים (מקומיים ואזוריים) צרכניים, חברתיים וקהילתיים, ועל מתן שרותי חוץ בדמות עובדים אזוריים

במקצועות ספציפיים; כן ישנם רעיונות בדבר פיתוח חקלאות מיוחדת, ומלאכה ותעשייה זעירה.

בנושא התיירות והקייט ישמש הישוב מרכז לפעילות ספורט חורף ויפעיל מתקנים שונים בשטחי השלג עצמם; בתחום הישוב יופעלו שרותי מעבר לתיירות כגון מסעדות, חנויות, משרדי נסיעות, תחנת דלק וכו'. מוצע לפתח מתקני לינה מגוונים ברמות שרות שונות כדי לענות על רמות ביקוש שונות: מלונות, מוטלים, אכסנית נער ועוד. כן יבנו בתי-נופש - פרטיים, להשכרה או למכירה.

עם פיתוח הפעילות המתקנים בשטחי הסקי עצמם מוצע לקשר את המרכז בג' ובתא עם אזורי השלג באמצעות רכבת כבל שתהווה המשך לקו הרכבת המוצע בהר עצמו.

התפתחות המרכז בג' ובתא תהיה תלויה במדה מרובה בהתפתחות נושאי הפעילות בחרמון:

בשטחים המיועדים לפיתוח ספורט החורף בחרמון מוצע להקים בשלב ראשון תחנת שרותים באזורי הסקי הנמוכים. תחנה זאת הדרך העולה עליה (הנמצאת בסלילה) חספא את התנאים המינימליים לפעילות סקי ופעילויות שלג אחרות, ותתרומם להגברת התודעה והביקוש לספורט חורף. התחנה תשמש שלב ביניים בהתפתחות מערכת הפעילויות המתוכננות בחרמון. בשלב מאוחר מוצע מרכז פעילות בחרמון הגבוה עצמו, כבסיס לספורט בחורף, ולטיולי רגל ורכיבה באזור בקיץ, כנקודת משיכה בעלת תצפית נפלאה אל הנוף, וכתחנת מעבר ראשית על הדרך המתוכננת המקיפה את כל גוף החרמון שבידינו. מוצע לקשור תחנה זאת ע"י רכבת כבל לאזור החרמון הנמוך. רכבת הכבל תודה מסוג המאפשר עליית קהל מבקרים וגם גרירת ספורטאי סקי. מידת התפתחות נושא הקייט תקבע אם ניתן יהיה לפתח במרכז הגבוה בחרמון גם מתקני לינה למבקשים לשהות באזורי הפעילות עצמם. קיימות דוגמאות של מרכזים מסוג זה בארצות בעלות מסורת ספורט חורף.

האתרים האחרים במערך הצפוני הם אתרי ביקור או שהייה קצרה, והפעילות בהם מוגבלת לכ-6 חודשים בשנה בלבד, בין מאי לאוקטובר, ולימים בהירים בחורף.

ההשקעות הדרושות בפיתוח של קלעת נמרוד הן בעיקר בדרך גישה אליו ובשחזורו. יש להניח כי האתר ימשוך קהל מבקרים רב גם ללא שחזור, אך דרך גישה היא תנאי הכרחי להגדלת היקף הביקורים במקום מעל לרמה הנוכחית בשלב מאוחר יותר מוצע לפתח מאהל בחורשת הזיתים שממזרח למבצר, ולקשור את המבצר על הבניאס ע"י רכבת כבל. יש למנוע כל בניה באזור המבצר ומחוצה לו, מלבד שרותי קהל הכרחיים, כדי לא לפגוע בייחודו מבחינה נופית.

מערכת האתרים החשובה האחרונה בתחום הגולן הצפוני היא מערכת ברכת רם. היא כוללת את הברכה עצמה, את עמק יעפורי, את יער מסעדה ואת התילים עמוריה ואל-אחמד.

את ברכת רם יש לשמור ולפתח כאתר נוף ממדרגה ראשונה. מרצע לפתח גישה לגדה הדרומית הגבוהה, בה מצויה נקודת תצפית נפלאה על כל הבריכה; לבצע תכנית נטיעות מפורטת שתכלול את כל השטחים הלא-חקלאיים מסביב לברכה, ולשלב בה שבילי טיול ושטחי פיקניק ובילויים; לקדם את פיתוח שוק הפירות הדרוזי בגדה הצפונית ולשלב בו כמה מבני שירותים, בתי קפה ומסעדות. יפותח גם השייט באגם, והמעגן ישולב בפיתוח הגדה הצפונית.

מוצע לפתח מסלולי טיול אשר יקשרו את תצפית תל עמודיה, שפות ברכת רם ונבי יעפורי למערכת אחת. בשפות יער מסעדה המשיקות לכביש הרמה המרכזי המתוכנן יפותחו שטחי מצחה ופיקניקים לטיילים העוברים בכביש.

ב. דרום הגולן, חופי הכנרת ובקע הירדן:

תכנית הפיתוח לדרום הגולן כוללת שלשה אלמנטים שונים: א. מערכת אתרי הביקור על הרמה הדרומית ולאורך קו מצוקי הוודיות היורדים לכנרת. ב. חופי הכנרת. ג. פארק הירדן ושמורת ביצות הבטיחה.

חופי הכנרת יהיו את האלמנט המרכזי בכל המערכת: הפעילות לאורך החוף אפשרית בתנאי האקלים המיוחדים של בקעת הכנרת, במשך כ- 6-7 חודשים בשנה; פעילויות משלימות, שאינן תלויות בטמפרטורת המים, תארכנה את העונה בחדשיים עד שלשה נוספים.

חוט השדרה של מירקם פיתוח החוף יורכב מחמישה מרכזי פעילות בעלי אופי שונה. המרכזים ימוקמו בנקודות בולטות בנוף לאורך החוף או בנקודות בעלות ייחוד אחר. דרגת האינטנסיביות של הפעילויות במרכזים תהיה גבוהה, ואילו בקטעי החוף שביניהם נמוכה יותר - דרגת האינטנסיביות תתבטא בסוגי הפעילויות ובהיקפן.

א. נוקייב סקופיה: נוקייב היא שער הכניסה לחופי הכנרת לבאים מדרום. בנקודה זאת מתקרב ההר אל הים במידה מירבית, החוף צר ובלתי מתאים לרחצה והכביש יטפס לגובה של כ- 50 מ' מעל לפני הים. מעל נוקייב - תצפית סקופיה, בנקודה בה מצוקי הרמה קרובים ביותר לחוף. זוהי התצפית היפה ביותר אל הכנרת.

מוצע לפתח את נוקייב ואת תצפית סקופיה כיחידה אחת, ולקשר בין חלקה התחתון והעליון ברכבת כבל של כסאות. בתצפית נוקייב, השוכנת על עורק התנועה העיקרי לאורך חוף הכנרת המזרחי, יפותחו שירותי מעבר כמסעדה, מזנון דרכים וכו'; וכמו כן נקודת המוצא של הרכבת, על השרותים הנלווים לה. תצפית סקופיה תפותח כמצפה נוף הכולל גם חורשות פיקניקים ומסעדות על שפת המצוק; ומחקני לינה בהיקף מצומצם, כמוטל ואכסניה נוער. הישוב המתוכנן בסקופיה יוכל לקיים את השרותים במקום.

ב. כורסי: המיוחד בכורסי הוא דלתת ואדי סמך, ולשון היבשה הבולטת אל תוך הים. בכורסי מוצע לפתח מרכז פעילות דייג חכות והשרותים הנלווים לו, מעגן סירות כמרכז לפעילות שייט מפרשיות וחתיירה, חופי רחצה ומתקני הארחה "קלים" כמאהלים וחניונים בהיקף גדול, תוך ניצול השטחים צפונית לשפך הואדי המתאימים במיוחד למטרה זאת. בשטחים אלה יש לבצע נטיעה אינטנסיבית מכוונת.

ג. עקב: גבעה דוקת כפר עקב וקברצת האקליפטוסים שעל החוף הם נקודת ציון הנראים למרחקים. עקב היא המרכז הגיאוגרפי של פרויקט חופי הכנרת, היא שוכנת לדרומו של חוף הרחצה הטוב ביותר שלאורך 11 הקילומטרים בין נוקייב לשפך הירדן. המרכז המוצע בעקב יהיה האינטנסיבי ביותר מבחינת סוגי הפעילויות והיקפן ויכלול בין היתר מגורים מסוגים מיוחדים; מתקני הארחה ולינה במבני קבע; מתקני בדור וכלוי - מועדונים, מסעדות, מתקני ספורט; כונגלוס ושרותי חוף אחרים ברמת שירותים גבוהה; מעגן סירות ספורט וקאזאקים ועוד.

ד. ביצות הבטיחה: זהו אחד מאתרי הביקור המעניינים באזור. מוצע להקים בצמוד לו בית ספר שדה ומרכז לימודי אזורי, אשר יספק גם את ההדרכה ושרותים אחרים לקהל המבקרים בשמורה. בשמורה עצמה יפותח שייט סירות בביצות המג'רסה והזכיה ותצפיות בעופות המים.

ה. פארק הירדן: שטחו של הפארק המוצע משתרע מסביבות חירבת דיכה ועד השפך. הוא כולל את טחנות הקמח שבאזור חירבת דיכה, את שתי גדות הירדן לכל אורכן, ואת תל משפע. הבוסתנים הקיימים לאורך הירדן והמים המצויים בשפע הופכים את ההשקעה בפיתוח האזור כאזור נופש, פיקניקים, מאהלים וחניונים, למועטה יחסית.

רשת הדרכים המוצעת תקשר את כל הנקודות לאורך החוף למערכת אחת, בה ניתן יהיה לבחור את סוג ומקום הפעילות הרצויה. ההשקעה העיקרית תהיה בכביש החוף, אותו מוצע להעביר במרחק המכסימלי האפשרי מקו המים. השקעה בסיסית נוספת תהיה בנטיעות לאורך החוף - צל הוא תנאי הכרחי לפיתוח חופי הכנרת.

מדת הפיתוח של הקטעים שבין המרכזים המוצעים תלויה במדה מרובה בהתפתחות המרכזים ובהתפתחות הביקוש לנופש באזור, בשלב הנראה לעין מוצע להגיע במרכזים לרמות שרות גבוהות מבקטעי החוף שביניהם.

השתלבות כל אזור החוף למערכת פעילות אחת תורגש ע"י פיתוח הקשר הימי והשייט לאורך החופים בין המרכזים; במסגרת זאת תהיה גם השתלבות האזור בפעילות הכללית לאורך כל חופי הכנרת.

לצורך וויסות וכיוון הפיתוח מומלץ להתייחס אל כל החוף כאל יחידת פיתוח אחת, ולהקים רשות גג אחת אשר תטפל בפרויקט לפחות מאספקטים תכנוניים - כלליים שלו.

מערכת אתרי הביקור בדרום הרמה יהוו השלמה לפעילויות בחוף הכנרת וכן מערכת בפני עצמה. האתרים ברובם מצומצמים בהיקפם; שזירתם במסלולי תיור תעלה את ערך האתרים הבודדים ותבטיח את בקרם של יותר מטיילים בכל אחד מהם. בסופו של דבר תוארך בכך השהיה הממוצעת של המבקר באזור, דבר העשוי לתרום לפיתוח מתקני לינה באזור – דהיינו ליצירת מקורות תעסוקה נוספים.

בנקודות מסוימות מצטרפים מספר גורמים ומעלים בכך את ערך הנקודה: אתר ארכיאולוגי, תצפית נוף, צומת דרכים או צומת מסלולי טיול. דוגמאות לצרופים מסוג זה הם מזרעת כנף או אל-על. בנקודות כאלה יפותחו בשלב מאוחר גם שירותי מעבר למטיילים. באל-על ניתן לצפות גם מתקני לינה "עונתיים" כמאהל או חניון.

מערכת התיירות בגולן הדרומי תספק מקורות תעסוקה לשובים באזור, ותוזק בחלקה על ידם. מתן השרותים התייריים יעשה בדרך כלל בצמוד לאתרי הקייט הנופש. מאידך זקוקה המערכת לשרותים אזוריים בסיסיים. שרותים כאלה יסופקו לה ע"י המרכז העירוני המרצע, שמיקומו – בקרבה גיאוגרפית לחופי הכנרת, ועם זאת במרכז המערך ההתישבותי – נוח מאוד מבחינה זאת מיקום המרכז לאורך עורק התנועה המרכזי המתוכנן, אשר יקשר את מערכות התיירות והנופש בצפון ובדרום; יאפשר פיתוח שירותי מעבר למבקרים הנעים בין שני המרכזים. עורק זה יאפשר גם קשר השתלבות עם מרכזי הפעילות בעין-גב ואל-חמה.

סכום

הגוון הרב בנושאי הנופש והתיירות הוא היתרון הגדול ביותר של הגולן על פני אזורי נופש אחרים בארץ. הפיכת הגולן למערכת נופש אזורית רציפה תתכן רק באמצעות מערכת תחבורה מתאימה. המערכת המרצעת עונה על הצרכים מבחינה זאת. היא גם קושרת למוקדי התיירות את מערכת הישוב המרצעת.

פיתוח הקייט בהתאם לתכנית המוצעת יסתכם בכ- 81 מיליון לירות לפי הפירוט הבא (באלפי לירות):

<u>המערכת הצפונית:</u>		א. מרכז הקייט בג'ובתא א-זית
16.000	מלונות, קייטנות, חדרי השכרה (כ-600 חדר)	
3.500	מעונות קיץ (75 בתים)	
1.000	מסעדות	
500	קאונטרי קלוב	
750	סנטוריום	
1.000	שרותי תיירות (חנויות, בריכת שחיה)	
2.000	מפעלי סקי ושרותים	
500	אכסנית נוער ובי"ס שדה	
3.000	רכבלים	
750	שונות	
29.000		
500	מסעדה, מזנון, חנויות שונות	ב. בניאס:
1.000	מוטל (40 חדר)	
150	אכסנית נוער	
3.000	רכבל לקלעת נמרוד	
350	חנונים, מאהלים	
5.000		
500	מסעדה, מזנון, בתי קפה, דוכנים	ג. ברכת רם:
500	מעגן טירות ושייט	
200	נטיעות	
100	שכילים, דרכים	
1.300		

250	שיחזור	ד. קלעת נמרוד:
200	שרותי קהל	
100	חניון	
550		
100	שיחזור	ה. המוצבים הסורים:
200	שרותי קהל	
100	נטיעות	
400		
36.250	ס ה " כ	

16.000	מלונות, חדר. השכרה (600 חדר)	א. שרותי הקייט	המערכת הדרומית
5.000	מעונות קיץ (100 בחים)	בעיר הגולן:	
1.000	מסעדות		
600	שרותי תיירות (חגיות, ברכות שחיה)		
500	אכסנית נער, בי"ס שדה		
1.000	מועדוני ספורט		
500	מוסדות תרבות ובידור		
24.600			

1.500	רכבל (2 ק"מ)	ב. נוקייב - סקופיה:
1.000	מוטל (40 חדר)	
200	מסעדות	
200	נטיעות	
100	חוף	
400	מעגן סירות	
3.400		

400	חניונים	ג. כורסי:
200	מאהל	
500	מעגן סירות	
300	מסעדה, מזנון	
750	חוף רחצה עם מתקנים	
1.200	מוטל (50 חדר)	
500	ביתנים להשכרה	
300	נטיעות, דרכים	
4.150		

500	חניונים	ד. עקב:
1.000	חוף רחצה ראשי	
500	מעגן סירות	
6.000	מלונות, מוטלים, בתי נופש (200 חדרים)	
500	מסעדות; מזנונים	
300	נטיעות	
8.800		

2.500	פארק הירדן (כולל השפך)	ה. שונות:
500	ביצות הבטיחה (פיתוח)	
300	פיתוח השמורה	
	דרכי גישה ומסלולי טיול בראדיות	
600	וביער יהודיה	
400	שחזור אתרים ארכיאולוגיים	
4.300		
45.250	ס"ה	
81.500	ס"ה כ כולל	

כ-75% מסה"כ ההשקעות הן במלונות וחדרי הארחה מסוגים שונים. סה"כ כ-2000 חדר.

5. ת ע ס ו ק ה

המערכת הצפונית

א. מרכז הקייט בג' ובתא א-זית

עובדים	65	- מלונות מסוגים שונים
"	15	- קיטנות ואכסנית נוער
"	20	- בי"ס שדה
"	50	- מסעדות ומזנונים
"	10	- בית הבראה
"	50	- שרותי תיירות
"	25	- מפעלי סקי ושרותים
"	50	- שונות
עובדים	285	

עובדים	20	ב. בניאס	- מסעדה, מזנון, חנויות, שונות
"	10	-	מוטל, אכסנית נוער
"	20	-	חנוונים מאהלים
"	5	-	רכבל לקלעת נמרוד
"	10	-	שונות
עובדים	65		

עובדים	25	ג. ברכת רם:	- מסעדה, מזנון, בתי קפה, דוכנים
"	5	-	שיט בברכה
"	10	-	נטיעות, אחזקה, שמירה
עובדים	40		

עובדים	10	ד. קלעת נמרוד -	שמירה ואחזקה, רכבל
"	5	-	הדרכה וסיורים
"	5	-	חנוון
"	20		

ה. המרצבים הסורים:	- שמירה ואחזקה	6 עובדים
- הדרכה		" 4
		10 עובדים

סה"כ המועסקים בענפי התיירות במערכת הצפונית 420 עובדים.

<u>המערכת הדרומית</u>	א. יהודיה	- מלונאות מסוגים שונים	65 עובדים
		- מסעדות ומזנונים	" 50
		- שירותי תיירות	" 50
		- אכסניות נער, בי"ס שדה	" 30
		- שונות	" 20
			215 עובדים

ב. נוקייב - סקופיה:	- מוטל	10 עובדים
	- מסעדות	" 20
	- רכבל	" 5
	- מעגן סירות	" 5
	- אחזקה, שונות	" 10
		50 עובדים

ג. כורסי:	- חניונים, מאהלים	35 עובדים
	- מעגן סירות וכו'	" 10
	- מסעדה, מזנון	" 10
	- שירותי תיירות ושירותי חוף	" 20
	- מוטל	" 10
		85 עובדים

ד. עקב:	-	חניונים ומאהלים	25	עובדים
	-	שרותי חוף רחצה	10	"
	-	מלונאות ומגורי נופש	45	"
	-	מסעדות, מזנונים	30	"
	-	שרותי תיירות	20	"
	-	שונות	20	"
			150	עובדים

ה. שונות:	-	פארק הירדן ומתקניו	20	עובדים
	-	ביצות הבטיחה והשמורה	15	"
	-	אתרי ביקור שונים	10	"
	-	אחזקת חופים ושרותים בין המרכזים	20	"
			65	עובדים

סה"כ המועסקים בענפי תיירות במערכת הדרומית 555 עובדים

סה"כ מועסקים קבועים בענף הקייט בגולן 975.

נוסף לנ"ל עוד כמספר הזה עובדים עונתיים.

המערכת התיירית

מוקדי פעילות תיירות

כביש אזורי ראשי

כביש אזורי

כביש משני

שמורות טבע ואזורי טיול

אזורי פעילות תיירות אינטנסיבית

ד מערכת השרותים

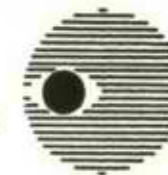
1. מבוא

תכנית פיתוח השרותים הכפריים באזור הגולן באה להראות על היקפם החזוי ולהתוות את צורת ארגונם; זאת תוך התחשבות במגמות ודפוסי השיתוף הבין-כפרי, המתגבשים כעת בארץ, כשהקו המנחה אותם הוא: להקים כלים עצמאיים נאותים ויעילים לסיפוק דרישות האוכלוסיה הכפרית והמשק החקלאי במרבית תחומי הצריכה והשרות.

ההצעה המוגשת מושתתת על ההנחה, שבמרוצת הזמן יתארגנו - במערכת שיתוף אזורי בגולן - 14 - 19 ישובים חקלאיים ושני מרכזי קייט מאוישים. בהתאם למערך המרחבי שהוצע בעבודה זו, יהיה הרכב האוכלוסיה שתתארגן במערכת השיתוף הבין-כפרי בגולן כדלהלן:

גוש הישובים	מספר הישובים	מס' היחידות (משפחות) סה"כ	מזה בחקלאות תעשייה ניטרלית וקייט	היקף האוכלוסיה (נפשות)
קיבוצי גוש "קוניטרה"	4-7	615-1020	480-840	2450-4100
גוש "חזן"	2-3	355-435	240-360	1400-1750
ס"ה בקיבוצים	6-10	920-1455	720-1200	3850-5850
מושבי גוש "נב"	2-3	255-370	200-300	1300-1850
מושבי גוש "סקופיה"	3	400	350	2000
מושבי גוש "עקב"	3	445	300	2250
ס"ה במושבים	8-9	1100-1215	850-950	5550-6100
מרכזי קיט בבטיחה	2	220	200	1100
ס"כ	16-21	2240-2890	1770-2350	10,500-13,050

(*) ראה ישראל פריאון: "ההתפתחות המגמתית של השיתוף הבין-כפרי בישראל" (המרכז לחקר ההתיישבות, רחובות, פרסומים בבעיות פתוח אזורי מס' 3, 1968).

4 ישובים נוספים (2 קברצי דרום הרמה, קבוץ שניר ומערכת הקיט שמרכזה בג' בתא-א-זית) ישתלבו במערכות שיתוף אזורי, הקיימות באזורים הגובלים - הגליל העליון ועמק הירדן; משום כך ישובים אלו לא ידונו בהצעה המוגשת. כן מובא בחשבון שאוכלוסיה נוספת שהיקפה כ-1000 נפש תתקיים ממערכת הקיט הדרומית ותתגורר בעיר הגולן. הרצע לארגן את המרחב הכפרי בגולן בצורת מערכת בין-כפרית, המורכבת מהמרכזים הבאים:

א. מרכז אזורי - דומם בסביבת צומת "סלוקיה", סמוך לעיר הגולן המרצעת המשרת את כל ישובי האזור;

ב. שלושה מרכזים גרשיים, המשרתים את המושבים ואת מרכזי הקיט.

במרכז האזורי יוקמו מתקני שירות ומפעלים, אשר יופעלו במסגרת השיתוף הבין כפרי האזורי. המרכז יכלול בית תרבות, מועדון נער, מגרשי ספורט ומושב צופים, משרדי המועצה האזורית וסניפי ארגוני קניות אזוריים לקבוצים ולמושבים. משרדי אגודה כלכלית אזורית, הנהלת חשבונות למושבים, שירות מד"א, בית ספר על יסודי ובית ספר לחינוך מיוחד, מכבסה אזורית, ציוד מכני כבד ומוסך, מחסן חומרים, תחנת דלק ומאזני גשר, שירותי תובלה, מנפטה, יקב, בית מטבחים וממגורה.

בכל אחד מהמרכזים הגרשיים יוקמו שירותים אישיים, צבוריים ומשקיים משותפים, התואמים את הצרכים ואת ההיקף של הישובים בגוש.

בכל המרכזים הגרשיים יכללו: גן ילדים, בית ספר יסודי מלא, מרפאה כללית ומרפאת שיניים, מועדון נער, מגרש ספורט, אולם התעמלות, צרכניה ומחסן חומרים, שירותים אישיים ושירותי מלאכה, סככות מיון ואריזה לירקות ופרחים, וכן מגורים למועסקים השונים במרכז הגרשי.

מלבד הנ"ל ימצאו שירותים ספציפיים, האופייניים למרכז מסוים או כאלו שימוקמו במרכז זה או אחר עבור כלל המושבים. דוגמא למוסדות מסוג זה: בית ספר על יסודי שימוקם במרכז עקב (עבור כלל המושבים שאינם דתיים) ובי"ס שני - במרכז נב, בית תרבות מרכזי, סניף בנק, שירות תובלה, מחלבת בתי עם שממדיהם פרופורציונליים לגודל האוכלוסיה.

ממדי השיכון לעובדי המרכזים השונים יתאמו את מספרם. לדוגמא: מרכז עקב כ-150 יח' דיור, מרכז סקופיה: כ-30 יח' דיור ומרכז נב כ-50 יחידות.

לפי הערכה מוקדמת (נרמטיבית) יסתכמו ההשקעות בתשתית, מבנים ושכון (פרט לציוד פנימי למוסדות השרות) ב-24,800,000 עד 28,225,000 ל"י.

ההשקעה הממוצעת בתשתית, מבנים ושכון, הדרושה ליצירת מקום עבודה למועסק אחד בשירותים אישיים וציבוריים (אינה כוללת הציוד הפנימי): כ- 46,500 עד 43,300 ל"י מזה לשכון כ- 18,000 ל"י

תחזית התפלגות האוכלוסיה הכפרית, לפי קבוצות התעסוקה:

בחקלאות	1400-1900	משפחות	(60,2-63,8)
בתעשייה ניטרלית וקייט*)	370- 450	משפחות	(16,0-15,2)
בתעשייה חקלאית ושרותים משקיים	225- 245	משפחות	(9,6- 8,3)
בשרותים אישיים וצבוריים	330- 380	משפחות	(14,2-12,7)
סה"כ	2325-2975**)	משפחות	100,0-100,0

2. פרטי התכנית

א. שירותי החינוך

מערכת שירותי החינוך באזור הכפרי בגולן תכלול:

1. גני ילדים
2. בתי ספר יסודיים
3. בתי ספר על יסודיים
4. בתי ספר לחינוך מיוחד

1. גני ילדים

מול שקול הקמת גן ילדים בכל נקודת ישוב בודדת עומד השקול של הפעלת גני ילדים מרכזיים, אשר בהם ילדים ממספר נקודות ישוב. על אף היתרונות הכלכליים הכרוכים בריכוז גני ילדים יש להניח כי טלטול הילדים בגיל זה יום יום, אל מוסד שמחוץ למקום מגוריהם, יגרום טרדה הן להורים והן לילדים, אשר אינם עצמאיים בגיל זה לנסיעות משוב לישוב. מרצע על כן להמשיך ולהחזיק גם להבא גן ילדים בכל ישוב, כתוספת כל השיפורים הדרושים כדי להעמידו על רמה נאותה.

*) פרט ל-1000 עובדי הקייט, אשר יגורו בעיר "גולן"

**) כולל 85 משפחות, אשר יגורו בעיר "גולן".

על פי חוק חינוך חובה, חובת הביקור בגן הילדים חלה על ילדים מגיל 5 ומעלה. ברוב הישובים בארץ מופעלות כיתות גן נוספות לגילאי 4 וכיתות גן לגילאי 3 לפי תחזית "הועדה הבין משרדית למכסות לבנינים ולשרותים ציבוריים"*) ילך ויגדל בארץ אחוז הלומדים בכיתות הגן הנמוכות עד לכדי 50% מגילאי 3-4 ואף למעלה מזה. תחזית זו קושרת את הגידול באזור הלומדים בכיתות גן הנמוכות בהתפתחות הכלכלית והחברתית, בגלל האחוז הגובר והולך של אמהות עובדות. בהסתמך על מגמות המסתמנות באזורים כפריים בישראל תוכננו גני ילדים בישובי הגולן על בסיס קוי היסוד הבאים:

1. גני ילדים יפעלו עבור הגילאים 3-4-5.
2. גני הילדים יקלטו 100% מתוך האוכלוסיה החזויה בגילאים אלו, הגנונים במושבים כ-50%.
3. מכסת הילדים בכיתת גן הועמדה על 20-30 ילד (המכסה הארצית היא 30 ילד בכיתת גן).
4. בכל ישוב בודד ובכל מרכז גרשי יוקם גן ילדים ללא שיתוף איזורי ובו ילדים מגילאים מקובצים.
5. תכנית גני הילדים אינה כוללת את הפעוטונים בקיבוצים.
6. בכל כיתת גן יעסקו 2 עובדים קבועים (גננת + עוזרת לגננת).

2. בתי ספר יסודיים

על פי חוק חינוך חובה, חייבים גילאי 6-11 ב-6 שנות לימוד יסודי. אנו מניחים, כי מתוך אוכלוסית גילאים אלה, 90% אכן ילמדו בבתי ספר יסודיים מן הסוגים הנ"ל. אנו מניחים כי יתרת 4% מגילאי 6-13 הם ילדים אשר אינם מסוגלים ללמוד בבתי ספר רגילים, בגלל סטיות מבחינה אמוציונלית-חברתית, אינטלקטואלית-שכלית או מהבחינה הפיסית. אחוז זה הוא האחוז המקובל בנורמות ארציות. הילדים שלא ילמדו בתי הספר הרגילים יקבלו את חינוכם בבתי ספר לחינוך מיוחד במרכז האזורי.

נורמות התכנון הארציות קובעות כי מספר התלמידים בכיתת בית ספר יסודי הוא 32-35 תלמידים לכיתה. מספר הכיתות הרצוי לבית ספר הוא 12-15 כיתות. קיים פער ניכר בין האפשרויות להפעלת בית ספר יסודי נפרד בכל אחד מהישובים החקלאיים ולבין הנורמות הנ"ל. משום כך מקובל בסקטור המושבי שיתוף גרשי בחינוך היסודי, כלומר, הפעלת בתי-ספר במשותף ל-3-4 מושבים או יותר.

(*) ראה "מכסות לבנינים ולשטחים ציבוריים", משרד השיכון אגף הפרוגרמות - מוסדות ציבור; משרד הפנים אגף התכנון - תכנון ארצי; אגודת האינג'נים והארכיטקטים - המכון לחקר הבניה והטכניקה. תל-אביב 1964.

הדעה המקובלת היום בקרב פעילי החינוך בקיבוצים היא לשמור על מוסד חינוך יסודי לכל קיבוץ, אך הרעיון של "בית ספר מלא ושלם בכל קיבוץ" אינו עולה כיום בקנה אחד עם האפשרויות להקנות השכלה ולהפעיל מוקדים לימודיים מודרניים. הדבר נכון גם בקיבוצים בהם התפתח סגל של מחנכים ומורים מסורים, בעלי רמה וידע, אך ניצולם אינו יעיל. הפיתרון לבעיית החינוך היסודי בקיבוצים הוא הקמת בתי ספר גרשיים. שיקיפו מספר קיבוצים שכנים. סימוכין, לעצם האפשרות של מחשבות אחרות על החינוך היסודי, בקיבוצים, מצאנו במחקרם של רות ורותם ויהודה קדם (חיבור זה זכה בפרס אליאב לשנת תשכ"ו)*. החוקרים מציינים ששורשיה של הויכוח על מהותו, אופיו וסדריו של בית הספר בקיבוץ נעוצים בימי הבראשית של התנועה הקיבוצית. עיצוב דמותו של הקיבוץ, היא תוצאה של מחשבה ומציאות, ושל עקרונות ורעיונות ומימושם לאור כיווני התפתחותם הממשיים. בית הספר הקיבוצי נמצא בתהליך התהוות, המתפתל בנתיב עקלקל, בין התפיסה האידיאלית של בית-הספר הקיבוצי ובין הנתונים האובייקטיביים השולטים בו שליטה שהיא לעתים אכזרית. חמורה במיוחד הבעיה בקיבוצים בהם מספר הילדים מצומצם. במקום בית ספר שבו כיתות רצופות ומלאות, מצויות בישובים אלה כיתות דלילות ובכל אחת מהן קומץ תלמידים. בכיתות אלה מתח הגילים רחב, חברות הילדים מקוטעות וחסרה בהן מסגרת חברתית נאותה. לעיתים, מוצאים בבתי ספר אלה אמצעי לימוד מאולתרים ודלים במקום מעבדות, ספריות, חדרי עיון וסדנאות. בבתי ספר אלה קיים גם הקושי הכרוך בהעסקת סגל מורים מובחר ושוורשי. גם בקיבוצים בהם נפתרה בעיית הקניית החינוך לתלמידים נשארה בלתי פתורה הבעיה של הקניית ההשכלה, כלומר שילוב החינוך הערכי עם ההשכלה המעמיקה. החוקרים מגיעים לידי מסקנה, שכדי להקים מפעלי חינוך ראויים לשמם, יש להתעלות על ההבדלים התנועתיים ולהקים בתי ספר גדולים לקיבוצים, שיהנו מכל היתרונות של מוסדות גדולים, דוגמת מפעלי התעשייה האזוריים או סמינר משותף להכשרת מטפלות, גננות ומורים. מאחר והפתרון לבעיית החינוך היסודי בקיבוצים טמון לדעתנו באיחוד בתי הספר היסודיים באזור, השתמשנו ברעיון זה בהנחייה על פיה תוכננו מוסדות החינוך לעתיד. עם זאת, לא הרחקנו לכת עד כדי הצעה להקמת בית-ספר יסודי איזורי-כולל ובו תלמידים מכל קשת הגוונים התנועתיים. הצעתנו היא להקים מוקד חינוך גרשי לישובים בני אותה תנועה (ע"י אחד מהקיבוצים). הננו לציין שמזה שנים מופעל בית ספר במתכונת כנ"ל במשותף לקבוצי המועצה האזורית "שער הנגב".

באשר לסקטור המושבי, הרצע להקים בית ספר יסודי בכל אחד משלושת המרכזים הגרשיים.

להלן טבלה, המשקפת את הרשת המוצעת של חינוך יסודי באזור הכפרי כגולן:

(* ראה: ר. רותם, וי. קדם: "בית ספר אזורי או מקומי".

ה ג ר ש	מספר ישובים	אוכלוסיה (נפש)	מספר כיתות בי"ס יסודי	מספר מועסקים בבי"ס יסודי
<u>קיבוצים</u>				
גרש "קוניטרה	4-7	2450-4100	6-12	10-17
גרש "חזן	2-3	1400-1750	6	10
<u>מושבנים ומרכזי קייט</u>				
גרש "נב"	2-3	1300-1850	6-12	10-17
גרש "סקופיה"	3	2000	6	10
גרש "עקב" (כולל 2 מרכזי קייט)	5	3350	12	17
ס ה " כ	16-21	10,500-13,050	36-48	57-71

3. בתי ספר על יסודיים

החינוך העל-יסודי (6 שנות לימוד*) מכון עבור גילאי 12-17. על-פי התחזיות הארציות, ומתוך מעקב אחר מגמות ההתפתחות בתחום החינוך בהתיישבות העובדת, נקבעו קרי היסוד הבאים לתכנון החינוך העל-יסודי באזור הגולן:

א. אחוז התלמידים בחינוך העל יסודי יגיע ל-96% מתוך גילאי 12-17. כלומר ילמדו בחינוך העל-יסודי כל מסיימי החינוך היסודי, פרט למסיימי בית הספר לחינוך מיוחד המהווים כ-4% מאוכלוסית הגילים הרלוונטית.

ב. בסקטור המושבי יקלטו בתי הספר את הפונים לחינוך העל-יסודי במגמות הלימוד הבאו

1. 50% מכלל התלמידים יקלטו בחינוך תיכון-עיוני.
2. 35% מכלל התלמידים יקלטו במגמות המקצועיים (בבית הספר המקיף).
3. 15% מכלל התלמידים יופנו לבתי ספר על יסודיים, הנמצאים מחוץ לתחומי האיזור (בתי מדרש למורים וגננות, בתי ספר ימיים, פנימיות צבאיות וכו').

(*) במערכת הכללית של החינוך העיוני יוקדש מספר מוגבל של שעות-לימוד לחינוך קדם-מקצועי (6-8 שעות בשבוע), לפי המגמות: כלכלת הבית, - אגרומכניקה, - מסגרות וכו'. מאחר ההקמת המתקנים לצורך זה, ציודם, הפעלתם והחזקתם, תהווה - מול אחוז הניצולת הנמוכה - מעמסה כבדה יחסית לכל אחד מבתי ספר העל-יסודיים בנפרד. מרצע בזה, להקים במרכז האזורי מרכז לחינוך קדם מקצועי. המוסד יקיף את תלמידי בתי-ספר העל יסודיים, מכל המושבים והקיבוצים. המרכז יוקם במרכז "עקב" וישתלב בבית הספר המקיף על מחקניו ללימוד במגמות המקצועיות.

ג. בסקטור הקבוצי תקיף מערכת לימודים כללית, בה ישולב גם החינוך הקדם-מקצועי (*), כ-81% מכלל גילאי החינוך העל-יסודי (פרט ל-4% שלפי המשוער יופנה לחינוך המיוחד המיוחד ול-15% שיופנו לבתי ספר על יסודיים הנמצאים מחוץ לתחומי האזור).

ד. באזור הגולן יוקמו 3 בתי ספר על יסודיים:

1. במרכז הגרשי "נב" (מגמה עיונית או ישיבה תיכונית);
2. במרכז "עקב" (מגמה עיונית ומגמות מקצועיות) עבור יתר המושבים (כולל מושב אלמגור הסמוך לגולן);
3. במרכז האזורי עבור הקבוצים, ולתושבים בשני מרכזי קייט, מכל קשת הגוונים התנועתיים. (קיימת אלטרנטיבה של הקמת 2-3 בתי ספר על יסודיים גרשיים לקבוצים, כ"א במוקד החינוך התנועתי, אם תגבר האי-נכונות לשיתוף הבין תנועתי בתחום החינוך).

ה. מספר התלמידים הרצוי לכיתת לימוד הרעמד על 30.

להלן טבלה המשקפת את רשת החינוך העל יסודי באזור הכפרי בגולן:

הגרש	מס. הישובים	מס' תלמידים באזור	מס. כיתות	מס. מועסקים
קבוצים				
גרש "קוניטרה"	4-7	220-360	12-18	20-28
גרש "חזן"	2-3	120-150		
מושבים וקייט				
גרש"נב"	2-3	140-200	6	13
גרש "סקופיה"	3	200	22(*)	40
גרש "עקב" + מרכז קייט	5	350		
אלמגור	1	60		
סה"כ	17-22	1090-1320	40-46	73-81

(*) בית-הספר המקיף במרכז "עקב" יכלול: 2 מחזורים מקבילים במגמה עיונית (12 כיתות) ו-3 מגמות מקצועיות (10 כיתות).

4. בתי ספר לחינוך מיוחד

לפי המשוער יגיע מספר הילדים באזור הגולן, אשר אינם מסוגלים ללמוד בבתי ספר רגילים ל-10 בשנתון. מרצע להפעיל במרכז האזורי בית ספר 6 שנתי, לחינוך מיוחד (כולל פנימיה). לפי המשוער ילמדו בו 60 תלמידים, מזה כמחצית בכיתות מקצועיות. מוסד זה יעסיק כ-15 עובדים, מזה 12 מורים במשרות מלאות. בית ספר דומה מופעל מזה שנים ליד רמת-דוד, במשותף ע"י המועצות האזוריות "קישון" ו"יזרעאל".

מאחר המרכז האזורי תוכנן כדומם יגורו המועסקים בבית הספר לחינוך המיוחד בעיר "הגולן" הסמוכה למרכז האזורי. הדבר מתחייב מהצורך לשכן את המורים בקרבת המוסד.

ב. שירותי בריאות

בהתאם לנורמות תכנון ארציות המרפאה בגודל רצוי - בין שהיא מוקמת בישות גדול, או איזורית - היא זו הכוללת 5 רופאים מהם 4 רופאים כלליים ורופא ילדים אחד. רופא כללי משרת בדרך כלל אוכלוסיה של 1600 נפש, כלומר, מרפאה איזורית יכולה לשרת אוכלוסיה של 8000 נפש. באיזורי התישבות בהם קימות מרפאות אזוריות נלווים למרפאות אלה גם חדרי טיפול בכל ישוב. על כל 3 מרפאות איזוריות מתוכננת מרפאה מקצועית אחת המשרתת אוכלוסיה של 24,000 תושבים

היקף האוכלוסיה, החזוי באזור הכפרי בגולן, אינו מאפשר תכנון מרפאה מקצועית. תושבי האזור יופנו לטיפול הרופאים המקצועיים לחצור או לעיר באזור הגולן, אם תקום. עקב פיזור הישובים בגולן אי אפשר להקים מרפאה אזורית בתמכונת שצוטטה לעיל. כדי להעלות את רמת שירותי הבריאות, מבחינה המקצועית והארגונית (סדירות השרות), מרצע להקים 3 מרפאות גושיות - עבור האוכלוסיה המושבת - בשלושה המרכזים הגרשיים. בכל אחד מהמושבים יופעל חדר טיפולים בו תעבוד אחת במשרה מלאה.

למרפאות הגושיות יתכן להוסיף עוד שירותי רפואה נוספים, אשר אינם צמודים בדרך כלל למרפאות מעין אלו. שירותים אלה יכללו רפואת שיניים, בית מרקחת, מעבדה, ריפוי פיסיקלי וכו'.

מרצע לקיים מרפאה נפרדת בכל אחד מהקבוצים. להסדר זה יתרון בסקטור הקברצי, מאחר והוא מקל על הטיפול בילדים, המרוכזים במסגרת "חברת הילדים".

להלן פירוט שירותי הבריאות לישובי האזור בגולן:

גוש - קברצים	מספר מרפאות	כללית	מס' מועסקים	מזה רופאים
גוש "קוניטרה"	4-7	בישובים	10-17	2-3
גוש "חזן"	2-3		5-7	1
<u>גוש מושבים</u>				
גוש "נב"	1	במרכז הגרשי	5-6	1
גוש "סקופיה"	1	"	6	1
גוש "עקב"	1	"	10	2
סה"כ	9-13	-	36-46	7-8

נוסף להנ"ל יופעלו שירותי בריאות הבאים:

- (1) מרפאת-שיניים ע"י כל מרפאה כללית (9-13 מעוסקים, מזה 5-7 רופאים)
- (2) שרות-אמבולנס במרכז האזורי (2 אמבולנסים - 2 מעוסקים).

1. שירותי תרבות

מרצע להקים שני בתי תרבות אזוריים: אחד - אשר ברוב ימי השנה ישרת את הקברצים - במרכז האזורי, השני - עבור המושבים במרכז הגרשי "עקב". בית התרבות במרכז האזורי יכיל: אולם להצגות (1000 מקומות), אולם אסיפות (150 מקומות), מספר חדרים לפעולות מועטות משתתפים, ספריה, חדר קריאה, מקום לתערוכות מתחלפות, מזנון וכו'.

לארועים המושבים קהל רב מהאזור ישמש אולם ההצגות גם עבור האוכלוסיה המושבית. בעונת הנופש יתכן ניצול נוסף של אולם זה להצגות מסחריות, עבור נופשים מחוץ לאזור.

בית התרבות במרכז "עקב" יכיל אולם להצגות (650 מקומות) וחדרים נוספים, במתכונת דומה לזו שבבית התרבות במרכז האזורי. הצביון המיוחד של מושבי "הפועל המזרחי" יבוא על בטויו בבית עם (350 מקומות), אשר יוקם במרכז הגרשי. ע"י בתי

התרבות האלו יופעלו חוגים אזוריים כגון: חוג דרמטי, חוג לציור, חוג לידיעת הארץ, חוגים ללימודי שפות, מקהלה אזורית, חוג לאזרחות, - מדיניות-כלכלה, חוג לתנ"ך, חוג לריקוד עם וכו'.

בכל אחד מהישובים תופעל פינת קריאה ומשחקים וסניף ספריה.

להלן פירוט מערכת בחי תרבות המוצעת:

מוסדות ומתקני תרבות							
בית-עם				בית-תרבות			
ה ג ו ש	מיקום	אולם מספר מקומות	מס' חדרים	אולם מספר מקומות	מס' חדרים	ספריה	מס' מועסקים
גוש "קוניטרה" גוש "חזן"	במרכז האזורי	-	-	1,000	6	+	3
גוש "נב"	במרכז הגרשי	350	4	-	-	+	1½
גוש "סקופיה"	במרכז הגרשי	200	3	-	-	-	1½
גוש "עקב"	במרכז הגרשי	-	-	650	5	+	3

המועצה האזורית העתידה באזור הגולן תקיים מועדון נוער אזורי עבור בני הקבוצים - במרכז האזורי, ו-3 מרכזי נוער גרשיים עבור בני המושבים. המועדון במרכז "עקב" יהיה גדול יחסית וישמש את כל הנוער המושבי בפעולות אזוריות.

מועדוני נוער

גוש	מס' נוער גילאי 10-17	מיקום המועדון הקטן	מיקום המועדון הגדול	מס' המועסקים
גוש "קוניטרה"	280-550	-		
גוש "חזן"	160-250	-	במרכז האזורי	1½
גוש "נב"	260-400	במרכז הגוש	-	1
גוש "סקופיה"	350	במרכז הגוש		1½
גוש "עקב"	530	-	במרכז האזורי	1½
סה"כ	1580-2080	1 מועדונים קטנים 2 מועדונים גדולים		5½

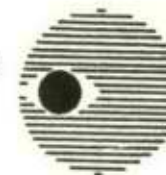
ד. שירותי ספורט

בהתאם לטורמות ארציות יש לקבוע את מכסות השטח לספורט לפי 2 ד' לכל 1000 נפש. מתוך מכסה זו יש להקצות 1.5 ד' לשטחי ספורט שכונתיים (מקביל לגושים בהצעתנו). 0.5-1 ד' לשטח ספורט מרכזי. בהתאם למכסה זו יש להקצות שטח בגודל של 15 ד' למגרשי ספורט שכונתיים עבור אוכלוסייה שבין 3,300 עד 10,000 נפש. היקף האוכלוסייה הכפרית באזור הגולן תואם מכסות אלו.

מוצע להקים מרכזי ספורט גרשיים בכל אחד משני מוקדי החינוך הקבוציים (ע"י בתי הספר היסודיים), וכן בכל אחד משלושת המרכזים הגרשיים במרכז האזורי יוקם מרכז ספורט מרכזי (מתקנים לפי התקן האולימפי).

ה. שירותי מסחר

אין הקבוצים מקקים בדרך כלל לשירותי מסחר עם הערים שבקרבתם (כגון: עפולה, קרית מלאכי, חצור הגלילית, נצרת; מגדל העמק). קשרי המסחר של הקבוצים בצורת קניות מרוכזות, מוביל ישר לחיפה ולתל-אביב, באמצעות המשביר

המרכזי, ארגוני קניות אזוריות, ארגוני קניות של הזרמים ההתיישבותיים וכו'. המצרכים נמסרים לחברים בקבוץ במחסן המקומי.

המושבים, כאגודות שתופיות, מנהלות את הקניות במרוכז באופן דומה לקבוצים ובצנורות זהים (ארגוני קניות וכו'). לעומת זאת נזקק כיום הפרט במושבים לשרותים בענפי המסחר הקמעוני, הנתנים בערים הקרובות ואף רחוקות יותר (*).

מושבי צפון הארץ שייכים ל"ארגון קניות אזורי - מושבי הצפון" המקיף 30 מושבים הפזורים בחמש מועצות אזוריות. הקבוצים בצפון הארץ שייכים לארגוני קניות אזוריים משלהם, כגון: "משקי הגליל העליון", "משקי עמק הירדן".

במקביל קשורים מושבים אלה לארגון הקניות התנתעת המשותף לכל הזרמים ההתיישבותיים של הסקטור המושבי - מת"ם ("משקי תנועות המושבים"); כן קשורים הקבוצים לארגוני הקניות של הזרמים ההתיישבותיים שלהם.

לארגוני קניות אזוריים שייך הטיפול באספקה השוטפת לבעלי-חיים, לארכלוסיה ולענפי השדה, כמו כן בהשקעות, אשראי בתנאים נוחים ליושבים, בהקמת ובהפעלת מפעלים אזוריים. לארגוני קניות של הזרמים ההתיישבותיים מסור התחום של קניות לצרכי השקעות - כגון חומרי בנין, ציוד טכני, קירור, מכונות חקלאיות, מכונות ומיכון אחר. מתקבל על הדעת, שמושבי הגולן יצטרפו לארגון הקניות האזורי "מושבי הצפון" והקיבוצים - לארגון הקניות האזורי של משקי הגליל העליון. (בסעיף הבא - "שרותי מינהל אזוריים" - כלולה הצעה להקים במרכז האזורי סניפים של ארגוני הקניות האזוריים. הסדר מעין זה קיים כבר זמן מה במספר מועצות אזוריות).

בכל מושב תהיה צרכניה לצורך שווק מצרכי יום-יום. מכירת יתר המצרכים לארכלוסיה המושבים ככלי מטבח, נעלי עבודה, בגדי עבודה ובגדי יום יום, גלנטריה וצעצועים, שאינם בגדר של הזדקקות יום יומיח - ירוכזו בצרכניה גושית. בצרכניה הגושית ימצא מבוחר מגוון יותר של מצרכי אוכל. סידור זה יאפשר מבוחר סחורות גדול יותר בכמות וכטיב ויחסוך למתישבים זמן הטרדה של טלטול לערים. מוצע למקם את הצרכניות הגושיות במרכזים הגרשיים.

ע"י הצרכניה הגושית יוקם מחסן חומרים גרשי, להספקת דשנים, חומרי הדברה והספקה אחת למשק. חומרים אלו נרכשים לעתים רחוקות יותר ע"י המתישבים, לכן החזקתם במלאי בכל צרכניה כפרית בנפרד איננה רגטיבילית. חיוניותו של המחסן האזורי יתבטא לא רק בשטח הכלכלי, אלא גם בתחומי המקצוע וההדרכה. במחסן האזורי יספקו למתישבים חומרים וציוד, המותאמים במיוחד לתנאים הספציפיים של האזור; כן יקל הדבר על שמירת אחידות הציוד באזור. יתרונות אלו אין להעלות על הדעת במקרה של רכישות מקריות אצל סוחרים שונים בעיר.

* ראה: יהושע כהן: "תחומי השפעה מסחריים של הישובים העירוניים במישור החוף הדרומי של ישראל" (המרכז לחקר

ההתיישבות, רחובות, פירסומים בבעיות פתוח אזורי, מס' 4, - 1968.

הטבלה הבאה מסכמת את הצעה להפעלת שירותי מסחר, בסקטור המושבי בגולן:

גוש	מועסקים בדברי מכולת, דברי בית - הלבשה	צרכניה גרשית מועסקים במחסן חומרים
"סקופיה"	2	1
"עקב"	2	1
"נב"	2	1
בישובים	16-21	-
סה"כ באזור	22.27	3

1. שירותי מינהל אזוריים

שירותי המנהל ימוקמו במרכז האזורי. מערכת שירותים אלו תכלול:

משרדי המועצה האזורית, סניפי ארגוני קניות אזוריים לקבוצים ולמושבים, הנהלת אגודה כלכלית לפתוח אזורי הנה"ח.

המועצה האזורית תפעיל את השירותים הבאים: תברואה, הסעה, מד"א, שמירה, ארגון אירועים אזוריים, סיוע לועדי ישובים במתן שירותים מקומיים, סיוע למוסדות חינוך, דת, סעד, ניהול בתי תרבות, חוגי מכוניס ומרכזי נער והפעלת שירותים נוספים בשיתוף עם רשויות מוניציפליות אחרות בסביבה.

במסגרת ההתארגנות האזורית הננו מציעים לרכז את הנהלת החשבונות של כל המושבים. הסדר זה יאפשר הכנסת שיטת עבודה יעילה (מיכון), העסקת כוחות מקצועיים מעולים, מניעת מגורים הוזלה ניכרת של שירות זה. הסדר כזה נכנס בהדרגה במועצות אזוריות אחרות בארץ. משרדי הנהלת החשבונות ימוקמו בבנין המשרדים של המועצה האזורית.

2. שירותים אישיים ושירותי מלאכה

ההתארגנות ברמה האזורית פותחת את האפשרות בפני מושבי הגולן לרכז את השירותים במרכז הגושים. הרחבת תחום פעילותם של השירותים, מתחום הצר של כפר בודד לתחום של גוש, תעלה את כדאיות ההפעלה, ותאפשר העסקת בעלי מקצוע מעולים הפעלת ציוד משוכלל. כן תאפשר ההתארגנות הגושית להפעיל בתחום הכפרי את סוגי השירות, אותם "קונים" עדיין מושבי האזור בערים. בדרך זו תתאפשר הרחבה נוספת של אפשרויות הקליטה של העודף הדמוגרפי באזור הכפרי. מרבית העסקים, המיועדים לשירות, יוקמו בהדרגה על-ידי בעלי העסקים, אך בעידוד נישאי ההתארגנות האזורית.

לפי נורמות ארציות דרושים לכל 1,000 נפשות 3 עסקים לשרותים אישיים ו-3 עסקים לשרותי מלאכה, שונה המצב בסקטור הקבוצי, הרואה את הקבוץ כיחידה חברתית ריבונית. הקיבוץ - לפי השקפה זו - הוא מציגה של תחומי המשק, החברה, החינוך, התרבות והשקפת עולם. רעיון זה מחייב להעמק לחברי הקבוצים את מכלול השירותים בתוך הישוב שלהם, מבלי להסיט את נקודת הכובד אל מחוץ ליחידה הקבוצית. משום כך פתחו הקבוצים מזה זמן, כל אחד בתחומו, מערכת מפותחת של שירותים אישיים ושרותי מלאכה. בכמה סוגים של שירותי מלאכה, כמתפרות בכמה קבוצים, חודג היקפם מעל הדרוש למשק והם מהווים מעין "מעגל" משקי. הדבר הוא תולדה של הצורך לפתור בעיה חברתית בקבוץ היא נובעת מהזדקקות למציאת תעסוקה לחברים מוגבלים בעיקר קשישים, ויצאים ממעגל היצור החקלאי, וכן לחברות רבות מכל הגילים. בהתחשב בכל האמור לעיל אין אנו מציעים התארגנות בין-קבוצית להפעלת השירותים האישיים ושרותי מלאכה.

בהתאם להיקף האוכלוסיה הכפרית באזור הגולן, תכלול מערכת השרותים האישיים והמלאכה כ-40-38 מועסקים, לפי הפרוט הבא:

בגוש "ב" : 8-10 בגוש "סקופיה" : 12 בגוש "עקב" : 18

ח. שרותי רת

שרותי רת לאזור כולו יינתנו ע"י המוסדות המונימיים, שימוקמו במרכז הגשי של מושבי הפועל המזרחי. מספר ומועסקים בשרותי רת אזוריים - 2 איש.

ט. סניף בנק

אנו מציעים להפעיל במרכז "עקב" סניף בנק. מוסד זה ישרת את האגודות הכפריות ואת התושבים בפעולות שונות, כגון: אשראי, הלוואות, הון חוזר וכו'. מוסד זה יקל על אוכלוסית האזור בסידור ענייניה הכספיים וימנע בזבוז זמן.

י. שירותים משקיים ותעשייה חקלאית

לפי שיקול מוקדם, יש לצפות להתהוות מערכת של שירותים משקיים ותעשייה חקלאית, במרכז האזורי, כולהלן:

שרותים: ציוד כבד לעבודות עפר, ריכוז מכונות וציוד חקלאי, מוסך ומחסן חומרים אזורי, תחנת דלק וגשר מאזניים, שרותי הובלה, מכבסה אזורית : סה"כ 90 - 100 מועסקים קבועים.
מפעלים: יקב, מנפטה, בית מטבחים, ממגורה : סה"כ 120-130 מועסקים קבועים.

בכל אחד מהמרכזים הגרשיים יוקמו בתי אריזה לירקות פירות ופרחים (5 עובדים קבועים בכ"א) וכן בית אריזה לפרי אבוקדו, מחלבה לחלב צאן ומפעל תובלה למושבים במרכז עקב סה"כ 45-50 עובדים קבועים.

יא' תעסוקה

לפי המשוער יגיע מספר המועסקים הקבועים בשרותים ובמפעלים אזוריים ל-722 עד 811 מועסקים בהתאם לפירוט הבא:

ענף	אלטרנטיבות (מועסקים)	
	א' (לפי 16 ישובים)	ב' (לפי 21 ישובים)
חינוך	185	217
תרבות וספורט	31	35
בריאות	51	61
מסחר ומחסנים	39	49
שרותים אישיים ומלאכה	75	85
הובלה והסעה	28	28
שרותי דת	2	2
מינהל (כולל בנק הנה"ח)	61	76
ציוד כבד, ציוד חקלאי,		
מוסכים ותחנת דלק	52	52
מפעלים חקלאיים *	175	175
שונים	23	31
סה"כ	722	811

(* פירוט המפעלים החקלאיים: מיון ואריזת ירקות, מיון ואריזת פרחים, מיון ואריזת פרי-אבוקדו, מחלקה לחלב צאן. מנפטה, יקב, בית-מטבחים, ממגרה.

יב. שיכון

כל המועסקים בשרותים למושב בודד או לקבוץ ישובנו בישוב אותו הם משרתים. במרכזים הגרשיים ישובנו המועסקים בשרותים הבין-מושביים לקבוצת המושבים, אשר מהווה את הגרע.

מאחר והמרכז האזורי תוכנן כדומם, ישובנו אנשי הקבוצים - המועסקים בשרותים במפעלים אזוריים - בקבוצים עצמם; יתר

המועסקים בשרותים ובמפעלים האזוריים ישוּכְנו במרכז "עקב", שאינ מרחק מדי מהמרכז האזורי (עד 10 ק"מ), וכ-85 משפחות נוספות בעיר "גולן", הסמוכה למרכז האזורי. יש מקום להניח שכל משפחה שלישית (בממוצע) תכלול 2 מפרנסים בהרכבה; לפיכך יהיה צורך להקים כ-1605 - 535 יחידות דיור עבור המועסקים בשרותים ובמפעלים האזוריים לפי הפירוט הבא:

מקום מגורים	מספר המועסקים		מספר יחידות	
	הקבועים		מגורים (מס' משפחות)	
	אלטרנטיבה		אלטרנטיבה	
	א'	ב'	א'	ב'
במרכז "עקב"	167	167	125	125
במרכז "סקופיה"	42	42	30	30
במרכז "נב"	56	64	40	50
בקבוצים	268	341	200	255
במושבים	74	82	55	60
בעיר "גולן"	115	115	85	85
סה"כ	722	811	535	605

(*) הנחנו שכ-115 עובדים נוספים, המועסקים בחינוך המיוחד ובמפעלים האזוריים, יהיו תושבי עיר "הגולן" משום כך נכללה ההשקעה הדרושה להקמת שיכון עבורם, (85 משפחות) בסעיף ההשקעות.

יג. ה ש ק ע ו ת

לפי הערכה מוקדמת (נדרמטיבית) יסתכמו ההשקעות בתשתית, מבנים ושיכון, כדלהלן:

א ל ט ר נ ט י ב ו ת ב אלפי לירות		ע נ ף
א' לפי 16 ישובים	ב' לפי 21 ישובים	
6975	8445	חינוך
900	1070	בריאות
3150	3150	תרבות וספורט
170	170	מסחר ומחסנים
190	190	מינהל (כולל הנהלת חשבונות ובנק)
575	680	שרותים אישיים ומלאכה
12,840	14,520	שיכון
24,800	28,225	סה"כ באזור

בשלב זה נמנענו מלהעריך את היקף ההשקעות הדרושות לצורך פנימי של מוסדות השרות וכן את היקף ההשקעות למפעלים אזוריים.

חישוב ההשקעה בתשתית ובמבנים, הדרושים ליצירת מקום עבודה למועסק אחד בשרותים אישיים וציבוריים (בממוצע):

ב'	א'	
480	410	- מספר המועסקים בשרותים אישיים וציבוריים *
13,705	11,960	- ההשקעות בתשתית ובמבנים (באלפי ל"י)
28,550	29,300	- ההשקעות בתשתית ומתקנים - למועסק בממוצע (בל"י)
24,000	24,000	- שכון למשפחה (בל"י)
18,000	18,000	- שכון למועסק (בל"י)
		- סה"כ ההשקעה בתשתית, מתקנים ושיכון למועסק בשרותים אישיים וציבוריים (בממוצע)
46,550	47,300	(בל"י)

(* אינו כולל את המועסקים בשירותים כלכליים ובמפעלים.

ה המערך האיזורי המוצע

1. כללי - הנחות יסוד

השיקולים שהדריכו את הצוות בקביעת המערך האזורי הכולל לגולן היו:
א. הצורך באיכלוס מירבי באזור.

ב. האספקט הבטחוני והתייחסותו למערכים אפשריים.

ג. חפוש מערך המשלב את מרכיבי האזור השונים כחטיבה אורגנית יעילה, תוך מתן תשומת לב לבעיית השרותים המתחייבים ורמתם, לשאלת כווני הזרימה הטבעיים באזור, אליו וממנו, ותרומתו של המערך לכלכלת ומדינה ובטחונה.

כפי שפורט בפרקים העוסקים במשאביו הטבעיים של הגולן עשויה האוכלוסיה היהודית המבוססת עליהם להסתכם בכ- 16.000 - 20 נפש (כ-11.000-15 בהתיישבות החקלאית וכ-5.000 במרכז הקייט). לסך זה יצטרפו כ-10.000 מיעוטים, מרביתם דרוזים. כל רצון לאכלוס יהודי נוסף, מחייב התבססות על ענפי כלכלה שאינם קשורים באזור ואשר ירוכזו בדרך הטבע ביישוב עירוני.

למעשה תקבע איפוא מדיניות לאכלוס הגולן מעל משאביו הטבעיים, את הקמתה של עיר באזור.

האספקט הבטחוני משתלב במערכת שקולי המיקום למיניהם. הקרבה לקבול תשפיע על מיקום מערכת הדרכים הראשיות, על יעודם של כבישים קיימים, על מיקומם של היישובים החקלאיים והמרכז האזורי. למעשה הננו נגשים לתכנון אזור התיישבותי חדש לאחר שלמדנו על בשרנו את משמעותו של הגורם הבטחוני במשך 20 שנות עצמאות. חובה איפוא להתמודד עם בעיה זו ולנסות לפתרה.

שאלת המערך היעיל קשורה הן בנושא אכלוס והן בבעיה הבטחונית. רמת השרותים הינה פונקציה של ממדי אוכלוסיה בכלל וקיומו של מרכז עירוני - מאידך. היחשפות למפגעים בטחוניים תערער את יסודות המשק הבריא אף אם כל החשובים שביסודו סבירים וברורים. אך נוסף לשקולים אלו קיים נושא המערך החי והיעיל, שהוא פרי התארגנות מתאימה. קיומן של מספר מערכות שאינן קשורות בהכרח זו בזו, עשוי להוליך בכווני פתוח שונים. חפוש הנוסחה שתשלב מערכות אלו יחד וע"י כך תעניק כח ותנופה, לכל אחת מהן ולשתלובת בכללה, זו היתה משימה שהדריכה את צוות התכנון. המערך המוצע הוא נסיון לענות על משימה זו.

א. היישובים ושרותיהם

17-22 יישובים חקלאיים יהודיים יאכלסו את הגולן, משניר בצפון ועד מבוא-חמה בדרום. 9-13 קבוצים ו-8-9 מושבים.

היישובים יתארגנו בגושים בני 2-4 כפרים כל אחד, בהתאם לאופיים והרקע התנועתי שלהם.

מיקומם יעשה על צירי תנועה ראשיים, שיחצו את הגולן מצפון לדרום, מרביתם יהיו פס רציף, המבטא נוכחות על הרמה עצמה.

2. המערך המוצע

ועם זאת שומר על מרחק סביר מהגבול ובעיותיו. מספר ישובים ימוקמו בעורף האזור, בפינות בעלות פוטנציאל כלכלי בעל משקל, כגון: עמק הבטיחה, שניר, מורדות הירדן.

מלבד 3 ישובים (שני קיבוצי דרום הרמה אשר יתקשרו בעתיד אל ישובי עמק הירדן ומרכזם בצמח ושניר שקשריו יהיו אל עמק-החולה על ישוביו וארגונו) כל שאר ישובי הגולן יהיו קשורים ארגונית ומעשית למרכז דומם אשר יוצמד לעיר הגולן שתמוקם בסביבת סלוקיה. עיר זו תענה היטב על צרכיהם בזכות מרכזיותה וקרבתה אף אל המרוחקים שבין הישובים.

סביב ציר הישובים ישתרעו שטחי העבוד החקלאיים, כ-145 אלף דונם, חלקם בהשקיה וחלקם בבעל; כשגדוליהם העיקריים: מטעים, גדולי שדה, ירקות ותבואה, יכוונו ליצוא טרי, לעבוד תעשייתית שתכליתו ייצוא, או לשווקים המקומיים תוך דחיקת יבואם של אותם מוצרים. מרבית שטחי הגולן שאינם ראויים לעבוד חקלאי יפותחו וינצלו כשטחי מדעה טבעי ומרשבה, עליו יוקם עדר בקר לבשר בהיקף ניכר, אשר יענה על חלק מתצרוכתה של המדינה.

חקלאי האזור ישרימו את הכנסותיהם בעזרת ענפי קייט ותעשייה ובסך הכל ישיגו רמת חיים העולה על הממוצע המקובל, דבר שיתבטא אף ברמת השרותים המתבקשת.

מערך השרותים יורכב ממספר דרגים החל בדרג הכפרי (הכולל שירותים אלמנטריים אשר ימצאו בכל ישוב וישוב) דרך הדרג הגרעיני אשר יכלול מספר מרכזים, חלקם מאויש בעובדיהם, וחלקם דומם (כשהמדובר בגרעיני קברצים), וכלה במרכז האזורי אשר יהווה חלק מעיר הגולן ובו יתרכזו מפעלי התעשייה החקלאיים; וכן מפעלי שירות יצרניים וצרכניים המחייבים היקף רחב על מנת שתושגי רמה מניחה את הדעת. שירותי החנוך והתרבות יתפזרו אף הם בכל שלוש רמות המרכזים, בהתאם לנרשאים הספציפיים.

מלבד ההתיישבות היהודית יוסיפו ויתקיימו בצפון הגולן כפרי המיעוטים הנוכחיים: 4 כפרים דרוזיים וחמשי - מוסלמי. הללו יוסיפו לעסוק בחקלאות אף שצפויה בהם התפתחות לכיוון מלאכה ותעשייה קלה. תופעה זו תתקשר לעלית רמת החיים הצפויה בהם ולגדול אוכלוסייתם.

ב. מערכות הקייט

שתי מערכות קייט תפותחנה באזור: הצפונית, הכוללת את החרמון ומדרונותיו, הואדיות הירדים ממנו ורשת האתרים שלמרגלותיו מברכת-רם ועד תל-דן והבניאס, והדרומית המשתרעת סביב חופי הכנרת מנקייב ועד שפך הירדן והכוללת את בקע הירדן, יער יהודה, ביצות הבטיחה, הואדיות הנופלים אליה והאתרים הפזורים בהם.

שורת מרכזי קייט יהיו את מוקד המערכות הללו. לגבי הצפונית מוצע מרכז מאוכלס אחד, על חורבות הכפר ג'ובתא-א-זית. לגבי הדרומית מוצעים 2-3 מרכזים לאורך החוף, ששנים מהם יהיו מאוישים ע"י עובדיהם אף מחוץ לעונה.

מרכזי הקייט יכללו בתי-מלון, ביתנים וחדרי השכרה ברמות שונות. סביב המרכזים או כיניהם ימצאו אתרי פעילות שונים, חלקם ברמת אינטנסיפיקציה גבוהה (ברכת-רם, קלעת-נמרוד) וחלקם בדרגה נמוכה יותר (קטעי חוף או יער).

המחשבה הזו, שהיא חלק מהחשיבה הכללית, לא תהיה אחרת מאלה של המדינות
האחרות.

המדינות האחרות, שהן חלק מהחשיבה הכללית, לא תהיה אחרת מאלה של המדינות
האחרות. הן חלק מהחשיבה הכללית, והן חלק מהחשיבה הכללית.

המדינות האחרות, שהן חלק מהחשיבה הכללית, לא תהיה אחרת מאלה של המדינות
האחרות. הן חלק מהחשיבה הכללית, והן חלק מהחשיבה הכללית.

המדינות האחרות, שהן חלק מהחשיבה הכללית, לא תהיה אחרת מאלה של המדינות
האחרות. הן חלק מהחשיבה הכללית, והן חלק מהחשיבה הכללית.

המדינות האחרות, שהן חלק מהחשיבה הכללית, לא תהיה אחרת מאלה של המדינות
האחרות. הן חלק מהחשיבה הכללית, והן חלק מהחשיבה הכללית.

מערך אזורי מוצע

- מרכז דומם
- ⊙ מרכז עירוני אזורי
- ⊠ מוקד אזור פעילות נופש
- ישוב (מתוכנן)
- ⬤ ישוב (אפשרות)
- ⬤ מרכז גושי
- ⬤ מוקד חנוך בין-קבוצי
- ישוב דרודי קיים
- ⬤ שטחי עיבוד
- כביש אזורי ראשי
- כביש אזורי
- כביש משני
- שמורות טבע ואזורי טיול
- אזורי פעילות תיירות אינטנסיבית

ק"מ 1 2 3 4

עונת הפעילות והאירוח תהיה ארוכה יחסית. במערכת הצפונית כ-7-8 חודשים בשנה. ובדרומית 6-7 חודשים. שילוב נשאים ופעילויות עשוי להאריך את העונה עוד יותר וכן - שלוב שתי המערכות ויצירת קשר גומלין ביניהן. הדבר מותנה בכווני הפתוח, ועוד יותר במערכת הדרכים אל הרמה ובתוכה. המערך המוצע בזה מניח קשר גומלין כזה, באמצעות ציר התנועה הראשי עקב-מסעדה כשעיר הגולן שוכנת על ציר זה ומהדקת את הקשרים בין שתי המערכות. באמצעות המשכו של ציר זה לצמח התקשרות מערכות הקיט אל מרכזי הארץ. קשרים נוספים, יקוימו אף אל אזורי הקיט הסמוכים: עמק החולה וחופי הכנרת המערביים והדרומיים.

כ-2000 חדרים בדרגות שונות, החל באכסניות נער וכלה במוטלים ובתי קיץ להשכרה, יהיו את סעיף ההשקעות הראשי בענף הקיט. סעיפים נוספים: שיחזורים, חניונים, נטיעות, מעליות וכו'. כ-1000 משפחות קבועות ואכלסנה את מרכזי הקיט, אליהם יצטרפו עובדים עונתיים בהיקף דומה.

ג. מערכת הדרכים

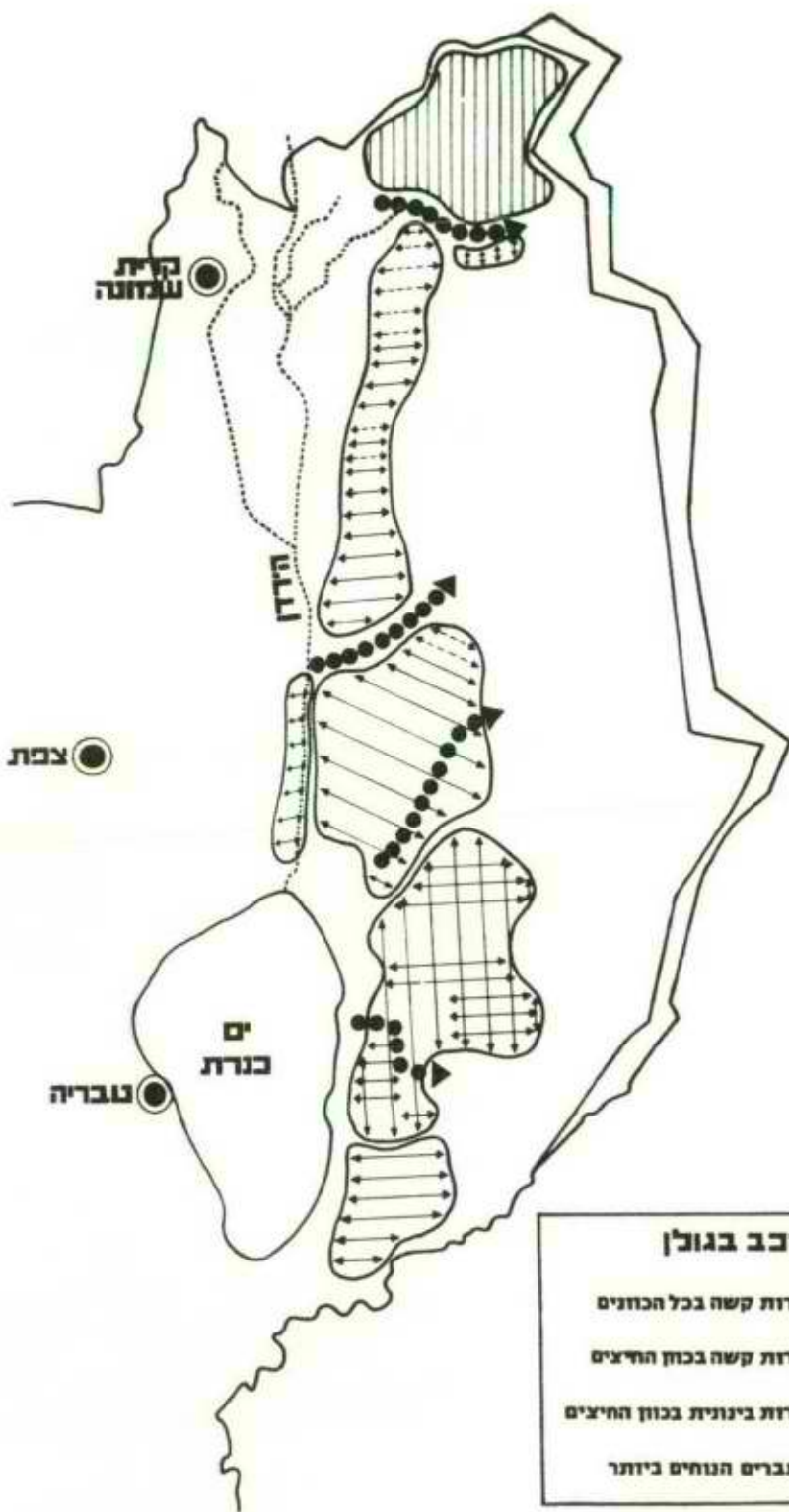
מערכת הדרכים תכלול:

1. ציר מרכזי שכוונת צפון-דרום, העובר דרך מסעדה - כפר נפח - יהודיה - הבטיחה - צמח. ציר זה יחצה את הרמה לכל אורכה ויקשר את מערכות הקיט ואת הישובים זה לזה.
2. 3 צירי משנה רוחביים: כביש בניאס - מסעדה בצפון.
כביש גשר בנות יעקב - עין זיון במרכז.
כביש כודסי - סקופיה בדרום.
3. כביש אזורי מרכזי: אל-על - חיספין - סלוקיה, קושר את דרום הרמה אל מרכז ואל עיר הגולן המצויה בו.

הצורך לקשר את כל אזורי הגולן לחטיבה אורגנית אחת מצביע, בהתחשב בשקולים טופוגרפיים ובטכניים, על תכנון ציר מרכזי צפון-דרום: מוצעת דרך ראשית שתעבור במרכז הרמה, ותורד דרך שלוחת יהודיה לבקעת הכנרת. בהמשך הציר, דרומית לחושניה, תעבור הדרך בסמיכות מרבית למצוקי האדיות היורדים אל הכנרת, ותתחבר בסקופיה לדרך הרוחב הדרומית שתעלה מחוף הכנרת בראדי סמק.

מרבית התנועה הבין-אזורית (נוסעים והובלה) תתנהל בין הגולן למרכזי האוכלוסיה בחיפה, תל-אביב וירושלים. התוואי הנח ביותר ממרכז הארץ לאזור הכנרת עובר דרך ואדי ערה ועמק בית-שאן, קשור ירושלים עם עמק-בין-שאן דרך בקעת הדרו עוד יגביר את חשיבות עורק בית שאן - צמח. המעבר דרך טבריה, לעומת זאת, הוא מעבר דרך צואר בקבוק. מראה איפוא כי זרימת התנועה העיקרית מהגולן אל מרכז הארץ תהיה דרך עמק הירדן; ואחר כך דרך המשך עמק הירדן לירושלים מצד אחד, ודרך עמק בית שאן וואדי ערה לתל-אביב מצד שני. במקרה של הגבלות בטכניזציה ישמש המעבר דרך טבריה כאלטרנטיבה. זרימת התנועה מחיפה תמשיך להתקיים בדרך טבריה, או דרך עכו באם ישופר תוואי עמק עכו-צפת, בתוספת הכביש פרוד-עמידר.

עבירות רכב בגולן

- עבירות קשה בכל הכוחנים
- עבירות קשה בכוח החיצים
- עבירות בינוניות בכוח החיצים
- המעברים הנוחים ביותר

התכווית מציעה איפוא את הכניסה הראשית לגולן דרך עמק הירדן, חופי הכנרת המזרחיים והבטיחה. באזור סלוקיה תהיה צומת הדרכים המרכזית בגולן – הצטלבות הכביש העולה מהבטיחה עם כביש הרמה העולה מסקופיה.

באזור הצפוני יגיע כביש הרמה המרכזי למסעדה ודרכו תהיה הגישה העיקרית לאזור החרמון. בצורה זאת יהיו מערכות התיירות בחרמון ובחופי הכנרת קשורות קשר הדוק, כאשר בין שתיהן לאורך אותו הקשר שחורה מערכת הישובים החקלאיים המתוכננים. אל אזור החרמון ניתן יהיה להגיע גם דרך בניאס וקרית-שמונה – מדובר בעיקר בתנועה המגיעה מצפון הארץ. מיקום המערכת המוצעת, בתוך בטחון סביר, מקו הפסקת האש יאפשר שימוש בלתי מופרע ועל כן יעיל ונח.

ד. עיר הגולן

העיר המוצעת תמוקם בסביבות סלוקיה, ובה יצטלבו עורכי התחבורה האזוריים הראשיים. מיקומה יתאם את תפקידה כמרכז אזורי עירוני לגולן וכמקשרת בין חלקיו השונים. כמרכז אזורי תשרת הן את ההתיישבות החקלאית והן את ענף הקיץ ומערכותיו. עם זאת תהיה בעלת אופי ניטרלי ובעלת זכות קיום כשלעצמה. בקיומה תתרום לאכלוס האזור מעבר לפוטנציאל הכלכלי הקיים בו.

בפרק הזמן אליו מתייחסת תכנית זאת יש לשאוף לפיתוח אוכלוסייה עירונית בת כ-30 אלף נפש. זוהי אוכלוסיית מינימום, המבטיחה למרכז העירוני אמת התפתחות מניחה את הדעת. קיומה של אוכלוסייה זו מחייב פתוח מפעלים שהיקפם ניכר. מיעוטם בעלי משמעות אזורית, ורובם – שאינם מחייבים זיקה לאזור. בקבוצה הראשונה נכללים מפעלי עבוד תוצרת חקלאית (כגון יקב, משחתה, מנפחות, מפעלי עבוד ירקות, סככות מיון ואריזה). מפעלי עזר ושרותים יחד ניים (כגון: מוסכים ומסגרות, חברות תובלה וכלים כבדים) וכן מוסדות וארגונים (חברות פתוח, הסלולר חשבוניות, ארגוני קניות, מוסדות חנוך ותרבות ועוד).

הקבוצה העיקרית כוללת מפעלי תעשייה ומלאכה מסוגים שונים שאין פתוחם קשור בנתונים מקומיים ועל כן ניתן לפתוחם במקום זה ככל מקום אחר. כיון שהמדובר הוא במרכז עירוני המרוחק יחסית ממרכזי הארץ ומנמליו והנו מעריפות יחסית מפעלים שהוצאות הובלת תוצרתם וחמרי הגלם אינן בעלות משקל בתחשיב הייצור שלהם.

העיר תשתלב בנושא הקייט במספר פונקציות. בהיותה יושבת על הציר המקשר את שתי מערכות הקייט ובטווח מרחקים קצר משתייהן היא תהווה עבורן מרכז קניות, שירותים ובדור ברמה החורגת מזו המצויה בהן. יש להניח שאף יוקמו בה מתקני קייט שונים (מלונות, מסעדות) וענף הבדור בה יישלב בתוכו את צרכי האזור החקלאי, הקייטנים ותושביה היא.

יש להניח שחלק מעובדי מרכזי הקייט ומפעילי המתקנים למיניהם יתגוררו בה. בעיקר צפוי הדבר לגבי המרכזים בחופי הכנרת המצויים בקרבה רבה יחסית ועל עובדיהם לא יקשה להגיע למקום עבודתם מדי בקר.

העיר תמצא במרחק של כ-35 ק"מ מטבריה ומחצור, (זאת בהתאם למערכת הדרכים המתוכננת), ומרחק זה תואם את המקובל לגבי טווח בין-עירוני בישראל.

ה. מרכזים ואזורי השפעה מחוץ לגבולות האזור

שלושה מרכזים עירוניים ושתי מועצות אזוריות השוכנים בגבולות האזור ישתלבו במידה זו או אחרת במערך המוצע. הללו מצויידים במערכות יצרניות וצרכניות העשויות להקל על פיתוח האזור בשלבי הראשית (כלומר כל עוד בדינו פתרונות עדיפים). יש לשער התקשרויות קבועות של קטעים שונים במערך העתידי אף בשלבים מתקדמים יותר.

שלושת המרכזים העירוניים הם:

העיירה קרית-שמונה - בצפון עמק החולה אשר תשרת את צפון הגולן : כפרי המיעוטים, שניר, מרכז הקייט בג'ובתא-א-זית ואתרי קייט שונים באזור זה. זאת - אף לאחר הקמת עיר הגולן.

העיירה חצור - שעיקר תפקידיה יתרכזו בשלבי ההתחלה - עד להקמת המרכז העירוני בגולן. לאחר מכן היא תוסיף ותספק שירותים שונים ומפעליה אף יעבדו חלק מתוצרת הגולן ("פרי הגליל"), אך יהיו אלו תפקידים משניים בחשיבותם.

העיר טבריה אשר עד להקמת עיר הגולן תהווה מרכז קניות ושירותים עבור ישובי דרום הרמה וחלק מתפקידיה יוסיפו ויתקיימו גם לאחר פיתוח המרכז החדש. בהיותה חלק נכבד ממערכת הקייט המקיפה את הכנרת היא תוסיף על כן, להיות גורם הקשור בגולן ומשתלב בכלכלתו.

שתי מועצות אזוריות: "הגליל העליון" ו-"עמק הירדן" מתפרסות על שטחים הגובלים בגולן. מועצות אלו שמרבית ישוביהן - קברצים, יספחו בעתיד את פינוחיו הצפונית והדרומית של הגולן. קבוץ שניר יצטרף אל קברצי עמק החולה, שני קברצי דרום הרמה יתחברו אל עמק הירדן ומרכזם שבצמח. תתכן אף התקשרות של מרכז הקייט בג'ובתא-א-זית אל מועצת הגליל העליון.

ו. האוכלוסיה באזור

כלל האוכלוסיה המתוכננת תסתכם בכ-60.000 נפש, מתוכם כ-50.000 יהודים וכ-10.000 בני מיעוטים, מרביתם דרוזים. האוכלוסיה היהודית תכלול כ-11.000 - 15.000 נפש בהתישבות חקלאית על שדותיה, כ-5.000 נפש במרכז הקייט וכ-30.000 - במרכז העירוני. שתי הקבוצות הראשונות קשורות ומתבססות על משאביו הטבעיים של האזור, ואילו האחרונה - רק בחלקה (מפעלי עיבוד תוצרת חקלאית, שירותים אזוריים, מלונאות ושירותי דרכים). מרביתה תחייב פתוח מפעלים ניטרליים בתחום התעשייה המלאכה. לפי הערכתנו יתחייבו כ-2.500 מקומות עבודה במפעלים מסוג זה. כזכור מתיחסים אומדנים אלו לטווח של כ-10 שנים.

ז. התשלובת האזורית

סדרת המערכות המצויות באזור כוללת התישבות כפרית שבסיסה העיקרי חקלאי, מערכות קייט ובהם אתרים שונים, מפעלי

שרות ואכלוסיה המתגוררת דרך קבע במרכזיהן, ישוב עירוני התחם לאיכלוסו של האזור, ולרמת השרותים בו. רשת כנישי גישה וחבור שתכליתה לשרת את הנשאים השונים.

המערך המוצע הינו צרוף המערכות השונות לתשלובת אזורית מלוכדת היטב. השילוב מתבטא במערכת הדרכים המוצעת, המנקזת את הזרימה מחלקי הגולן השונים אל מרכזו. באמצעותה מצטרפות מערכות קייט התישבות חקלאית לחטיבה אחת, ומודגשים תפקידיה של העיר כמרכז אזורי. אין היא מונעת התקשרות אל האזורים השכנים אך מונעת טשטוש קיומו של האזור, ומונעת התפצלותו ליחידות חסרות ממשות ועמידה. הקשר הראשי כלפי חוץ מכון אל מרכזי הארץ וכך ניצבים זה לעומת זה מרכז הארץ והאזור, ללא תווך וחוליות ביניים.

המרכז העירוני הינו צרוף של ישוב עירוני ומרכז אזורי. מיקומו במרכז האזור, התקשרותו הישירה והקצרה יחסית אל הישובים החקלאיים ומרכזי הקייט ברשת דרכים מתבודדת לצפון מזרח, לדרום-מערב, הימצאו על ציר התנועה ממרכז הארץ אל האזור ובסמוך לכניסתו של ציר זה לרמה, שמירה על מרחק נאות מגבול שביתת הנשק ומפגעיו, כל אלו עושים עיר זו למרכז טבעי ויעיל ובכך מעניקים תרומה הדדית להתפתחות העיר והאזור.

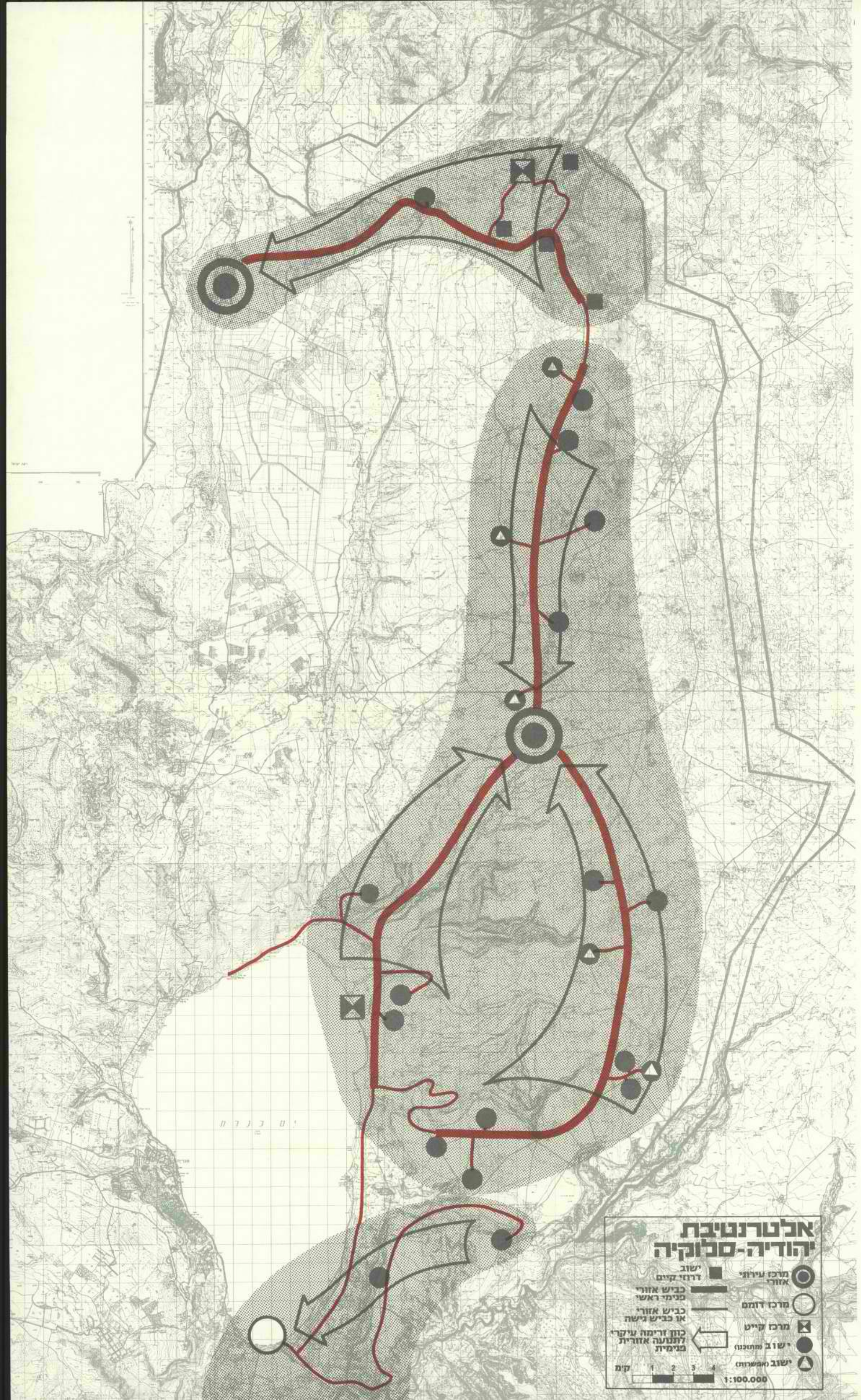
מערכת ישובי הקבע החקלאיים משתלבת היטב במבנה האזורי הבסיסי. רכזה סביב רשת הדרכים הראשיות, תוך פיתוח זיקה אל המרכז העירוני, יצור ליכוד פנימי רב וזיקה הדדית בין מרבית הישובים לבין עצמם. מיקום המערכת כציר החרצה את הרמה לאורכה ובתוראי מרכזי ומרוחק במידה ניכרת מהגבול עצמו, כששטחי העבוד משתרעים משני הצדדים עד קו הגבול ממש - מבטיח שליטה והדגשת נוכחות מירביים, ויחד עם זאת מונע תקלות המוכרות לנו מישובי גבול בעבר ובהווה.

מערכות הקייט הקשורות זו אל זו באמצעות כביש הגולן הראשי, כשעיר הגולן יושבת כפלס מאזניים ביניהן ומלכדת אתן לחטיבה אחת, השתלבות מערכת הקייט הדרומית בהתישבות החקלאית בבטיחה ובאזור סקופיה, השתלבות המערכת הצפונית בגוש ישובי הדרחים שמסביבה, מפעלי קייט ושרותי דרכים לחיירים ומטילים בישובים היושבים על ציר התנועה הראשי, כל אלו מגבשים מפעלים, אתרים ונרשאי פתוח בעלי ערך כשלעצמם, לחטיבה אחת משולבת המפעילה את מרכיביה השונים כמפעל רב מימדים ועוצמה. המושג "אזור" מקבל בדרך זו משמעות של ממש, חיה ונרשמת.

3. שיקולים ואלטרנטיבות

המערך המוצע לעיל הינו תוצאה של הנחת יסוד בדבר הצורך באכלוס מירבי של האזור, מעבר לניתן על בסיס משאביו הטבעיים, קרי: התישבות חקלאית ופתוח קייט. אמת שקיומה של עיר במרכז אזור המונה עשרות ישובים חקלאיים ומרכז קייט מאוכלסים, חשוב כשלעצמו ומהווה קנה מידה לרמת השרותים באזור ולאיתותם. ומכאן שעשויה להיות מכך השלכה להשגת הפתוח בכללם, בעיקר בכל הנוגע לצד האנושי הכרוך בהם: המצאותם או העדרם של מתישבים. ניתן אף לשלב כאן שאלה דמוגרפית בסיסית,

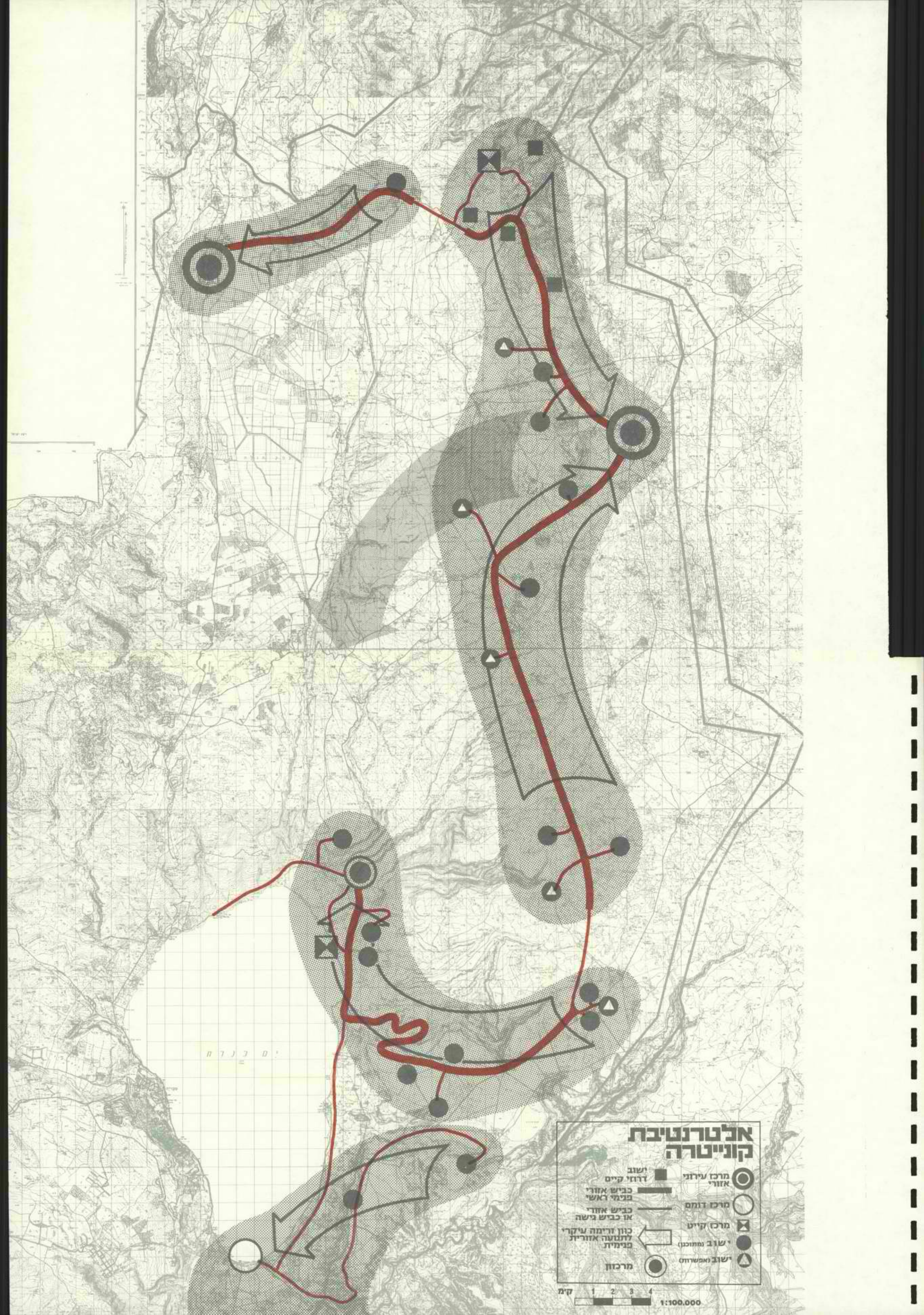

אלטרנטיבת יהודיה-סלוקיה

ישוב	מרכז עירוני
דרוזי קיים	מרכז דותם
כביש אזורי	מרכז קייט
פנימי ראשי	ישוב מתוכנן
כביש אזורי	ישוב (אפשרות)
או כביש גישה	
כוח זרימה עיקרי	
לחלוקה אזורית	
פנימית	

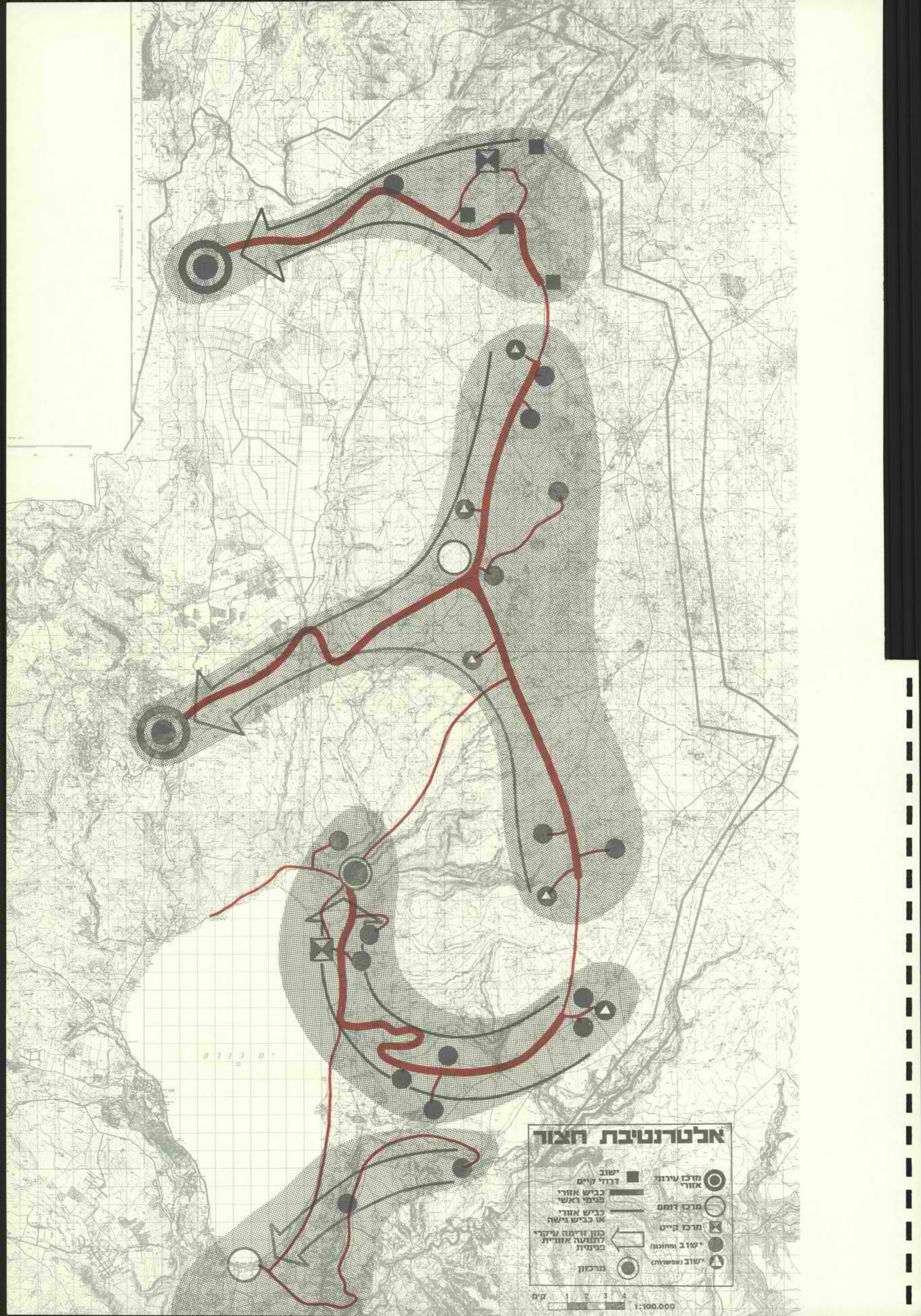
ק"מ 1 2 3 4 1:100,000

אלטרנטיבה קונייטרה

ישוב	מרכז עירוני
דרוזי קיים	מרכז דומם
כביש אזורי	מרכז קייט
כביש ראשי	ישוב (נחשב)
כביש אזורי	ישוב (אפשרות)
או כביש גישה	
כיוון זרימה עיקרי	
לחצות אזורית	
פנימית	
מרכז	

ק"מ 1 2 3 4 1:100,000

אלטרנטיבת חצור

ישוב	מרכז עירוני
דרכי קיום	אזורי
כביש אזורי	מרכז דומם
פנימי ראשי	מרכז קייט
כביש אזורי	ישוב 11 (מחוזות)
או כביש גישה	ישוב (אפשרות)
כיוון זרימה עיקרי	
לחצות אזוריות	
פנימיות	
מרכז	

ק"מ 1 2 3 4 1:100,000

הקשורה בצרכי פיזור האוכלוסיה בישראל. שהרי בסך הכל זהו אזור נוסף על שאר אזרחי המדינה, וממדיו מוגדרים ובלתי מבוטלים (כ-6% מישראל שלפני יוני 1967). מיקום ישוב עירוני במרחק הגדול תואם את המקובל בחלקיה האחרים של המדינה. אך ברור שטעמים אלו הינם משניים לעומת הנחת היסוד בדבר חיוניות אכלוסו של האזור.

אלמלא צורך זה, כלומר אילו ניתן היה להסתפק בגולן באוכלוסיה יהודית שהיקפה 15-20 אלף נפש בלבד, צריך היה לבחון מערך פיתוח ללא מרכז עירוני, או ליתר דיוק - מערך שמרכזיו מצויים מחוץ לגבולות האזור. מערך כזה עשוי היה להראות כמתואר במפה מספר 1, שעקרונו הוא שילוב חלקיו השונים של הגולן בתחום קליטתן של עיירות האזרחים הגובלים: קרית-שמונה, חצור וטבריה, ומועצותיהם האזוריות.

א. מערך ללא מרכז עירוני בגולן

לכאורה מבנה משכנע למדי: הגולן הופך להיות הרחבה של המסגרת הצרה והלחיצה המשתרעת לאורך גבולו המערבי: עמק הירדן והחולה. עיירות הבקעה שהיו חסרות תחום מחיה מקבלות עתה השלמה ומרחב, מצב שיתרום לפתוחן ואולי יעמידן על רגליהן. מאידך יהנו ישובי הגולן מספוחם למרכזים קיימים ולמערכות חיות ויציבות (מועצות אזוריות, חברות פיתוח אזוריות, מפעלים ושרותים קיימים). פיתוח הגולן חדל להיות מבצע אזורי על כל המשתמע ממנו, והופך למספר ספיחים הנחלקים בין כמה וכמה משותפים, דבר המפשט את התהליך ומחיל אותו.

בהתאם למתואר במפה תהפוך קרית-שמונה מרכז לחלקו הצפוני של הגולן: חצור - עבור מרכזו צמח - עבור קבוצי דרום הרמה.

מושבני דרום הרמה ועמק הבטיחה יפתחו זיקה לטבריה אך בודאי יקיימו מרכז-משנה בקרבתם. בעיירות אלו יתרכזו מפעליהם הכלכליים של תושבי הגולן, מכאן יסופקו שירותיהם, כאן יתגוררו בעלי המקצוע והמומחים למיניהם. אף מן האספקט הבטחוני מתקבלת כאן תמונה מניחה את הדעת: מרכזים המצויים בעורף אזורם, בריחוק מגבול, כשמערכת הדרכים מכוונת פנימה, למרכז. בדרך כלל תואמים תואי הדרכים הראשיות גם כוונת זרימה טבעיים.

אלא שאין הדברים נגמרים בכך. התעמקות נוספת מגלה בעיות וקשיים ההופכים מערך זה לתאורטי ובלתי מספק:

1. אין הוא פותר את צרכי ההתיישבות בגולן כולו והצורך במרכז מיוחד עבור מושבי דרום-הרמה יוכיח, אך אף לגבי ישובי מרכז הרמה וצפונה אין הפתרון ממשי. ישובים המרוחקים 30-40 ק"מ ממרכזם, כשביניהם מחיצות טופוגרפיות בצורת הפרשי גובה ניכרים, ואדיות קשי חציה, אפיק הירדן והכנרת, כל אלו עושים את הקשר היום-יומי מסובך וקשה. אופיו המיוחד של המשק החקלאי בגולן ירחיב את המשותף בין ישובי האזור וידגיש את השוני בינם ובין מערכי האזורים הגובלים. כתוצאה מכך תוצרונה התארגנויות שתבקשנה לענות על צרכי האזור בתחומיו הוא ובהדרגה יקום מרכז, שראשיתו דומם וסופו מאריש, אשר בשל היותו מנוגד לתכנית האב המוצהרת לא יפותח בקצב ובכוון הנדרשים ולכן לא יענה על הצרכים.

2. כוונת הפיתוח, אופיו וממדיו ישתנו. יש לזכור שלמיקום המרכז השפעה רבה על מערכת הדרכים. את מקומה של מערכת הרכיבה באזור יחידה עצמאית וברורה, תחפוש רשת כבישים רוחבית המכוונת אל הציר טבריה-קרית שמונה. הדבר ישפיע על כוון פתוח ענף הקייט, אשר אף אם יתעלם מן המערך הכללי ויחתור למערכת קייט המגבשת יחידיו את מערכות הקייט השונות, הרי שתקשה דרכו עקב חוסר חפיפה בין כוונת לבין הכוון הכולל.

אף התחום החקלאי יושפע בכיוון של התאמת תוכניות המשק של הישובים השונים לאלו של מערכי הישובים הקשורים בהם המצויים בתחומי הקו הירוק. דבר שסופו לצמצם במידה ניכרת את ייחודה של חקלאות האזור וממילא את תרומתה לכלכלת המדינה.

בסופו של דבר במקום דמות אזור מפותח, כולל ומאוכלס, יתקבלו מקטעים חסרי כוון, שמרכיביהם מנסים לעקוף בהצלחה מוגבלת תוכנית מתאר שאינה עונה על צרכיהם. מבחינת אכלוסו של האזור, ספק אף אם ימצא הפוטנציאל המצוי בו דאגה לאזור שאף בו חל צמצום עקב העתקת מפעלים וענפי שירותים אל עיירות שמחוץ לאזור.

מסתבר איפוא שאף ללא הנחת היסוד בדבר חיוניות עיר בגולן מטעמי איכלוס, טעמים שמשמעותם פוליטית, חיונית עיר זו כיון שבלעדיה אין צרכי האזור באים על סיפוקם.

ב. מיקומה האופטימלי של עיר הגולן

אם אמנם חיונית עיר בגולן הן כמרכז אוכלוסין והן כמרכז אחרי, חשוב שמיקומה יענה על תפקידה אלו. מנקודת ראות של הגולן כדרך חלק הרי המקום האופטימלי הוא המוצע במערך המומלץ. יחד עם זאת עשויה להתעורר שאלת אפשרויות אלטרנטיביות המתבססות על עובדות בשטח שקיומן עשוי להיות משקל נגדי לשקולים תכנוניים טהורים. הבולטת ביניהן היא העיירה קוניטרה.

עיירה סורית נטושה זו שוכנת בחלקה הצפוני-מזרחי של הרמה, כשני ק"מ מקו הפסקת האש ובגובה של כ-900 מטר מעל פני הים. בתקופתה הסורית שימשה פתח לגולן מכיוון דמשק ואוכלוסיתה הסתכמה בעשרות אלפי נפש. רשת הדרכים הנוכחית בגולן קושרת אותה לכוון צפון (כפרי הדרוזים ומשם לקרית שמונה), לדרום-מערב (גשר בנות יעקב - ראש פינה) ולדרום (גשר ומשם לאל-חמה וצמח). מצויות בה מערכות מים, חשמל וביוב שאף שהינן עלובות ופגועות אינן נעדרות כל ערך. כמה מאות בתי מגורים הראויים לשיפוץ מאפשרים אכלוסה במהירות יחסית ובכך תורחב אוכלוסית הגולן באופן מדי ועיר הרפאים תחדל לדקור את העין בריקנותה (מטרות שערכן המדיני רב).

בלא לגרוע מערכן של המטרות שיושגו ע"י ישוב העיר, נדגיש שהללו הן מטרות לטווח קצר. לאורך ימים לא תענה העיר על מטרותיה העיקריות וזאת מטעמים הקשורים במיקומה.

1. האספקט הבטחוני

מיקום עיר בקרבת הגבול הסורי, בטווח קילומטרים ספורים ממנו. עובדה זו תמנע מראש נהירתה של אוכלוסייה ומאידך לכל ארוע בעל משמעות בטחונית במקום תהיה השפעה מידית על תהליך פיתוחה. למעשה בהחלטתנו לפתח עיר במקום זה, אנו משאירים לאויב שמעבר לגבול מידה רבה של השפעה על מהלך הדברים וסכויי הצלחתם.

את ענף הקייט שמשקלו רב בכלכלת האזור יקשה לשלב לפתוח העיר. בטחון הינו תנאי לפתוח קייט וקדבתו של גבול אינו גורם מעודד. הדבר מתייחס אף למערכת הדרכים המתחייבת מפתוח קייט, ואשר אכלוס קוניטרה יתרום להסתעה מזרחה, בתואי שאינו לברכה. אך אף ענף סביל כחקלאות, לא יקדם בברכה הקמת מרכז לעבוד התוצרת בנקודה רגישה מבחינה בטחונית. כך למשל הקמת יקב במקום זה תגרור רכוז תוצרת אף מן הגליל העליון ובודאי מחלקיו השונים של הגולן אל קו הגבול. כל תקלה בטחונית תגרום מחר ומחרתיים להפרעות במערכת הכלכלית. בסך הכל יוצר מערך אבסורדי בו מצויה ההתישבות החלוצית בקו עורפי, בעוד העיר ממוקמת בקו המשלטים.

2. האספקט האזורי

עיר הגולן חייבת לשמש מרכז אזורי. מיקומה של קונטרה מקשה להניח שאכן תמלא פונקציה זו. ללא ספק ימצאו חלקים ניכרים מן הגולן שלא יכוסו על ידיה ולמעשה ישארו חסרי מרכז יעיל. דוגמא בולטת לכך: מושבי דרום הרמה, שהמרחק והפרשי הגובה הניכרים ימנעו זרימתם לעיר זו. כללית ניתן לקבוע שמיקומה נוגד את זרם התנועה הטבעי. התוצרת אשר תכוון אל העיר לאריזה מיון או עבוד, תחזור לאחר מכן על עקבותיה דרומה, והוא הדין בתנועת תושבי האזור שלא יוכלו לשלב ביקור בעיר האזורית על נסיעה אל מרכזי הארץ.

מבחינת תפקידה להיות חולית קשר בין הגולן ומרכזי הארץ היא כמובן נוגדת כל הגיון. נחזור ונדגיש שמיקומה של קוניטרה מושתת על נקודת ראות הפוכה לצרכנו. כל עוד היתה הרמה חלק מסוריה, היתה היא השער מצפון מזרח (כלומר, ממרכזי סוריה). בהיותה חלק מישראל מתהפכים הכוונים לחלוטין, עתה הקשר הוא דרום-מערבה השער לגולן חייב לתאם כוון זה. פיתוחה של העיר, במקום לטשטש את זכויותיה של סוריה על האזור רק ינציח אותם, וישמש עדות לקשריה של הרמה אל סוריה.

שאלת כדאיותו הכלכלית של שיקום העיר אף היא מוטלת בספק. למעשה מתחייבות השקעות ניכרות בשיפור מבנים, העלולות להתקרב למחיר בניה חדשה, ואף זאת במספר מבנים מצומצם. שיקום המערכות השונות המצויות בעיר (חשמל, מים וכיוב) אף הוא אינו כרוך בחסכוניות של ממש. מאידך אנו נקשרים בתכנית עיר שאינה פרי רוחנו ובודאי אינה תואמת את צרכי הדור והזמן. הנסיון הקיים משיקום עיירות ערביות בעבר אינו משכנע על מנת לחזור עליו וזאת בלא להתייחס לכל שיקול נוסף.

ו. ל ס י כ ו ם

אוכלוסית האזור תגיע בהתאם למרצע לכ-60,000 - 56 נפש. לפי הפרוט הבא:

במערכת החקלאית	כ-15,000-11 נפש
במערכת הקיט	כ-5,000 נפש
במרכז העירוני האזורי	כ-30,000 נפש
אוכלוסיה לא-יהודית	כ-10,000

האוכלוסיה הכפרית תתגורר בכ-25-20 ישובים כפריים, מהם 22-17 חקלאיים וכ-3 מרכזי קיט. סה"כ כ-4,000-3,500 משפחות בחקלאות, תעשיה, קיט ושרותים. תושבי המרכז העירוני יעסקו בעיקר בענפים ניטורליים בתעשיה ומלאכה, שאינם קשורים דוקא במשאביו הטבעיים של האזור.

ההשקעות הכרוכות בביצוע התכנית מסתימות בכ-400 מיליון ל"י לפי המפורט להלן:

השקעות יצרניות בחקלאות	כ-170 מיליון ל"י
בקיט	כ-80 מיליון ל"י
בתשתית אזורית	כ-35 מיליון ל"י
	285 מיליון ל"י

ההשקעות צרכניות כ-120 מיליון ל"י

לא נכללו כאן ההשקעות הכרוכות בפיתוח העיר המרצעת.

